

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВАРНАВСЬКА КАРОЛІНА АНДРІЇВНА

УДК 341.176.2 +351.74/.76+341.215.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ
ПРАВОЗАХИСНИКІВ**

Спеціальність 293 – Міжнародне право

Галузь знань 29 – Міжнародні відносини

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **К. А. Варнавська**

Науковий керівник – **Сироїд Тетяна Леонідівна**, доктор юридичних наук, професор

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Варнавська К.А. Міжнародно-правове регулювання статусу правозахисників. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 Міжнародне право (Галузь знань 29 – Міжнародні відносини). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2023.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню питання щодо міжнародно-правового регулювання статусу правозахисників. У Розділі 1 надано характеристику міжнародно-правових актів на універсальному і регіональному рівнях щодо регламентації окремих аспектів становища правозахисника. На міжнародному універсальному рівні розкрито положення Декларації про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи 1998 р. (далі – Декларація про правозахисників 1998 р.), приділено увагу Основним принципам ООН, що стосуються ролі юристів 1990 р., резолюціям Генеральної Асамблеї ООН, Ради ООН з прав людини, актам та доповідям Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Генерального секретаря ООН, Спеціального доповідача з питання щодо становища правозахисників, Спеціального представника Генерального секретаря з питань правозахисників та ін. Вказано, що в положеннях Декларації про правозахисників 1998 р. відсутнє визначення поняття «правозахисник»; Декларацією лише проголошено «право кожної людини індивідуально й спільно з іншими, заохочувати і прагнути захищати та здійснювати права людини й основні свободи на національному та міжнародному рівнях» (ст. 1). На основі проведеного аналізу міжнародних актів встановлено, що в питанні ідентифікації та визначення особи як правозахисника важливе значення має не рід занять, статус чи навички, а саме правозахисний характер діяльності. Зазначено, що в положеннях Декларації 1998 р. закріплено низку ключових прав, які

мають забезпечуватися правозахисникам у їхній діяльності, як-от: право на свободу зібрань; право на свободу об'єднань; право мати доступ до міжнародних органів і підтримувати зв'язок із ними; право на свободу поглядів та їхнє вільне вираження; право на вираження протесту; право на захист; право розвивати й обговорювати нові ідеї та принципи, що стосуються прав людини; право на засоби правового захисту; і право на доступ до джерел фінансування тощо. Акцентовано, що ці права гарантуються в міжнародних і регіональних договорах у галузі прав людини та є частиною міжнародного звичаєвого права. Декларація 1998 р. не створює нових прав, а лише підкреслює важливість роботи правозахисників і формулює, як ці права застосовуються до їхньої роботи. Акцентовано, на правозахисників покладаються обов'язки здійснювати свою діяльність мирно і визнавати універсальність прав людини.

Підсумовано, що в міжнародно-правових актах універсального характеру суттєва увага зосереджена на питаннях захисту правозахисників. Окрема увага приділяється питанню захисту жінок-правозахисниць, захисників екологічних прав людини, правозахисників, які борються з корупцією та працюють у сфері захисту прав мігрантів, шукачів притулку та біженців.

На міжнародному регіональному рівні охарактеризовано акти щодо становища правозахисників, прийняті в межах Європейського Союзу, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Африканського Союзу, Організації американських держав тощо, серед яких: Керівні принципи ЄС щодо правозахисників 2004 р., Звіт про політику ЄС на підтримку правозахисників, Стратегічна рамка ЄС щодо прав людини та демократії 2012 р., План дій ЄС з прав людини та демократії на 2012-2014 рр., План дій ЄС з прав людини та демократії на 2015-2019 рр., План дій ЄС з прав людини та демократії на 2020-2024 рр., Резолюція Європейського Парламенту про юридичні професії та загальний інтерес у функціонуванні правових систем, Директива Ради 77/249 / ЄЕС від 22

березня 1977 р. щодо сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг, Директива 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 р. про спрощення здійснення адвокатської діяльності на постійній основі в іншій державі-члені, ніж та, в якій була отримана кваліфікація, Резолюція Європейського Парламенту від 19 травня 2021 р. про вплив зміни клімату на права людини та роль захисників довкілля у цьому питанні, Рекомендація № R(85)13 щодо інституту омбудсмана, Рекомендація № R(97)14 щодо створення незалежних національних інституцій з просування та захисту прав людини, Резолюція (97)11 про співробітництво між національними інституціями з прав людини держав-членів і між ними та Радою Європи, Рекомендація CM/Rec(2007)14 щодо правового статусу неурядових організацій у Європі, Декларація Комітету міністрів про дії Ради Європи щодо вдосконалення захисту правозахисників та сприяння їх діяльності, Рекомендація № R (2000) 21 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, Резолюція Парламентської Асамблеї 1660 (2009) «Становище правозахисників у державах-членах Ради Європи», Резолюція 2348 (2020) Парламентської Асамблеї «Принципи та гарантії, що застосовуються до адвокатів», Будапештський документ «На шляху до справжнього партнерства в нову епоху» 1994 р., Дублінська декларація «Безпека правозахисників: час для дій ОБСЄ» 2012 р., Керівні принципи щодо захисту правозахисників 2014 р., Кігалійська декларація 2003 р., Керівні принципи щодо свободи асоціацій та зібрань в Африці 2017 р., Протокол Есперанса, Регіональна угода про доступ до інформації, участь громадськості та правосуддя з питань, що стосуються довкілля в Латинській Америці та Карибському басейні тощо. Встановлено, що регіональні міжнародні акти базуються на положеннях Декларації про правозахисників 1998 р., оперують поняттям «правозахисники», наданим у Декларації та направлені, передусім, на забезпечення їхньої безпеки.

У Розділі 2 розкрито питання щодо забезпечення права на свободу

зібрання та об'єднань, свободи вираження поглядів і права на захист у контексті діяльності правозахисників. Констатовано, що важливість свободи зібрання для правозахисників полягає, насамперед, у тому, що окремі особи можуть висловлювати свою думку колективно і брати участь у державному управлінні. Зазначено, що право на свободу поглядів та їх вільне вираження має принципове значення для роботи правозахисників, реалізація якого направлена на провадження діяльності з моніторингу та пропаганди з метою заохочення та захисту прав людини. Приділено увагу праву на захист правозахисників, зокрема жінок-правозахисниць. Охарактеризовано порушення та обмеження означених прав і свобод, наведено практику контрольних органів ООН з цього питання. Акцентовано, що порушення прав людини правозахисників, як правило, є частиною системи, мета якої – залякати правозахисників і покласти край їхнім критичним виступам, послабити їхні організаційні структури і не допустити залучення інших людей до роботи із захисту прав людини.

У третьому розділі приділено увагу універсальним, регіональним міжнародним інституціям загального і спеціального характеру, до компетенції яких віднесено питання захисту правозахисників. Підкреслено роль установчих органів ООН (Генеральної Асамблеї, Економічної і Соціальної Рада), які докладають зусиль щодо розробки, удосконалення універсального правового підґрунтя в галузі регламентації і захисту прав людини означеної категорії осіб. Разом із тим створені ними допоміжні інституції посилюють напрямки співпраці. Зокрема, підкреслено роль Ради з прав людини, яка ініціює призначення спеціальних представників, створення спеціалізованих структур тощо. Розкрито сутність правозахисної діяльності спецпредставників, які дотичні до правозахисників, а саме: Спеціального доповідача з питання щодо становища правозахисників, Спеціального доповідача з питань про тортури та інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поводження та покарання, Спеціального доповідача з питання про

заохочення та захист права на свободу думок та їх вільне вираження, Спеціального доповідача щодо права на свободу мирних зборів та асоціацій, Спеціального доповідача з права на недоторканність приватного життя, Робочої групи з насильницьких або недобровільних зникнень та ін. Акцентовано увагу на діяльності Управління верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) щодо забезпечення прав людини правозахисників, зокрема права на свободу вираження поглядів, включаючи свободу засобів масової інформації та інші права журналістів і працівників ЗМІ; ролі Обсерваторії вбитих журналістів ЮНЕСКО, яка відстежує вбивства журналістів та працівників ЗМІ в усьому світі і надає відповідну інформацію про судовий статус поточних та невирішених справ; забезпечує відкритий доступ до відповідей країн на запити ЮНЕСКО щодо надання інформації про судовий статус поточних та невирішених справ.

Констатовано про значимість договірних органів захисту прав людини, якими можуть скористатися правозахисники, серед яких: Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет проти катувань, Комітет із захисту прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей, Комітет з насильницьких зникнень та наведено результати моніторингу деяких з них щодо дотримання прав правозахисників.

Серед органів регіонального характеру приділено увагу правозахисним інституціям Ради Європи, зокрема підкреслено значення Європейського суду прав людини, наведено практику Суду що стосується справ правозахисників; підкреслено роль Процедури розслідування передбачуваних репресій щодо правозахисників внаслідок їхньої взаємодії з Радою Європи; охарактеризовано діяльність Верховного комісара з прав людини Ради Європи. У межах ОБСЄ означено внесок Бюро з демократичних інститутів і прав людини, Координаційного пункту для правозахисників та національних інститутів з прав людини.

На рівні ЄС зосереджено увагу на ролі його інституцій, зокрема: Європейської Комісії, Парламенту ЄС, які забезпечують фінансову, правову складову підтримки правозахисників та виробленню комплексної політики ЄС щодо правозахисників і активно сприяють її формуванню. Означено можливість правозахисників звернутися за захистом до Суду Європейського Союзу; Європейського суду з прав людини, зважаючи на ту обставину, що країни-члени ЄС є учасниками Європейської конвенції про права людини 1950 р. (зобов'язання Союзу щодо приєднання до Конвенції 1950 р. закріплено Лісабонським договором 2007 р. (стаття 6)).

Зазначено, що у розпорядженні будь-якої особи, в тому числі і правозахисників, є право звернутися також до органів, посадових осіб, уповноважених на розгляд відповідних питань у межах своєї компетенції: Агентство фундаментальних прав Європейського Союзу, Омбудсмен, Європейська рада із захисту даних та ін. Охарактеризовано «спеціалізовані» структури, створені в межах Союзу, серед яких: Механізм Європейського Союзу для правозахисників (ProtectDefenders.eu), Платформа моніторингу, Платформа Європейського Союзу з тимчасового переселення (EUTRP) тощо.

Серед регіональних правозахисних механізмів також приділено увагу діяльності в галузі захисту правозахисників у межах Міжамериканської комісії з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, Спеціального доповідача Міжамериканської комісії з питань про правозахисників, Спеціального доповідача з питань свободи вираження думок, Африканської комісії з прав людини і народів, Спеціального доповідача з питань про правозахисників та координатора з репресій в Африці.

Акцентовано увагу на діяльності міжнародних неурядових правозахисних організацій (мереж), уповноважених на захист правозахисників, серед яких: Міжнародна федерація прав людини (FIDH), Всесвітня організація проти катувань (ОМСТ) та започаткована ними

Програма «Обсерваторія із захисту правозахисників»; Amnesty International, Front Line Defenders (FLD), Міжнародна коаліція жінок-правозахисників (WHRDIC), Інститут прав людини та розвитку в Африці (IHRDA), Західноафриканська мережа правозахисників (WAHRDN), AfricanDefenders (Панафриканська мережа правозахисників), Мережа правозахисників Центральної Африки (REDHAC) тощо. Зроблено відповідні висновки і рекомендації.

Ключові слова: безпека, захист, інституційний механізм, обмеження, права людини, правові засади.

ABSTRACT

Varnavska K.A. International legal regulation of the status of human rights defenders. – Qualification scholarly paper: a manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in International relations, Specialty 293 – International Law. – V. N Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2023.

This thesis is a comprehensive study of the issue of international legal regulation of the status of human rights defenders. Chapter 1 describes the international legal acts at the universal and regional levels regulating certain aspects of the status of human rights defenders. At the international universal level, the provisions of the 1998 Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the Declaration on Human Rights Defenders of 1998) are described, and attention is paid to the 1990 UN Basic Principles on the Role of Lawyers, resolutions of the UN General Assembly, the UN Human Rights Council, acts and reports of the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, the UN Secretary-General, the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, the Special Representative of the Secretary-General on the situation of human rights

defenders etc. The author points out that the 1998 Declaration on Human Rights Defenders does not define the concept of “human rights defender”; the Declaration only proclaims “the right of everyone, individually and in association with others, to promote and to strive for the protection and realization of human rights and fundamental freedoms at the national and international levels” (Article 1). Based on the analysis of international acts, it was established that in the issue of identifying a person as a human rights defender, it is not his/her occupation, status or skills, but the human rights nature of the activity that is important. It is noted that the provisions of the 1998 Declaration enshrine a number of key rights that should be ensured to human rights defenders in their activities, such as the right to freedom of assembly; the right to freedom of association; the right to have access to and to communicate with international bodies; the right to freedom of opinion and expression; the right to protest; the right to defence; the right to develop and discuss new ideas and principles relating to human rights; the right to a remedy; and the right to access to sources of funding etc. It is emphasised that these rights are guaranteed in international and regional human rights treaties and are part of customary international law. The 1998 Declaration does not create new rights, but rather emphasises the importance of the work of human rights defenders and sets out how these rights apply to their work. It is emphasised that human rights defenders are obliged to carry out their activities peacefully and to recognise the universality of human rights.

It is summarised that international legal acts of a universal nature focus considerable attention on the protection of human rights defenders. Particular attention is paid to the protection of women human rights defenders, defenders of environmental human rights, human rights defenders fighting corruption and working in the field of protection of the rights of migrants, asylum seekers and refugees.

At the international regional level, the acts on the situation of human rights defenders adopted within the European Union, the Council of Europe, the

Organisation for Security and Cooperation in Europe, the African Union, the Organisation of American States etc: EU Guidelines on Human Rights Defenders 2004, Report on EU policies in favour of human rights defenders, EU Strategic Framework on Human Rights and Democracy 2012, EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2012-2014, EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2015-2019, EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024, European Parliament resolution on the legal professions and the general interest in the functioning of legal systems, Council Directive 77/249/EEC of 22 March 1977 to facilitate the effective exercise by lawyers of freedom to provide services, Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained, European Parliament resolution of 19 May 2021 on the effects of climate change on human rights and the role of environmental defenders on this matter, Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the Institution of the Ombudsman, Recommendation No. R(97)14 of the Committee of Ministers to Member States on the Establishment of Independent National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, Resolution (97)11 on cooperation between national human rights institutions of the Member States and between them and the Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe, Declaration of the Committee of Ministers on Council of Europe action to improve the protection of human rights defenders and promote their activities, Recommendation No. R (2000) 21 of the Committee of Ministers to member states on the freedom of exercise of the profession of lawyer, Parliamentary Assembly Resolution 1660 (2009) on the Situation of Human Rights Defenders in Council of Europe Member States, Parliamentary Assembly Resolution 2348 (2020) on Principles and Guarantees applicable to Advocates, CSCE Budapest Document Towards a Genuine Partnership in a New

Era of 1994, Dublin Declaration Security of Human Rights Defenders: Time for OSCE to Act of 2012, Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders of 2014, Kigali Declaration of 2003, Guidelines on Freedom of Association and Assembly in Africa of 2017, Esperanza Protocol, Regional Agreement on Access to Information, Public Participation and Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean etc. It is established that the regional international instruments are based on the provisions of the 1998 Declaration on Human Rights Defenders, use the concept of "human rights defenders" as defined in the Declaration and are aimed primarily at ensuring their safety.

Section 2 deals with the issues of ensuring the right to freedom of assembly and association, freedom of expression and the right to defence in the context of the activities of human rights defenders. It is stated that the importance of freedom of assembly for human rights defenders lies primarily in the fact that individuals can express their opinions collectively and participate in public administration. It is noted that the right to freedom of opinion and expression is of fundamental importance for the work of human rights defenders, the implementation of which is aimed at conducting monitoring and advocacy activities to promote and protect human rights. Attention is paid to the right to protection of human rights defenders, including women human rights defenders. Violations and restrictions of these rights and freedoms are described, and the practice of UN supervisory bodies on this issue is presented. It is emphasised that violations of the rights of human rights defenders are usually part of a system aimed at intimidating human rights defenders and putting an end to their critical statements, weakening their organisational structures and preventing others from engaging in human rights protection work.

The third section focuses on the universal, regional and special international institutions of a general and special nature, which are competent to protect human rights defenders. The author emphasises the role of the UN statutory bodies (the General Assembly, the Economic and Social Council),

which are making efforts to develop and improve the universal legal framework for the regulation and protection of human rights of this category of persons. At the same time, the auxiliary institutions created by them strengthen the directions of cooperation. In particular, the author emphasises the role of the Human Rights Council, which initiates the appointment of special representatives, the creation of specialised structures etc.

The essence of the human rights activities of special representatives who are related to human rights defenders is disclosed, such as: Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association, Special Rapporteur on the right to privacy, Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances etc.

Attention is focused on the activities of the Office of the UN High Commissioner for Human Rights (OHCHR) in ensuring the rights of human rights defenders, in particular the right to freedom of expression, including freedom of the mass media and other rights of journalists and media workers; on the role of the UNESCO observatory of killed journalists, which monitors killings of journalists and media workers around the world and provides relevant information on the judicial status of convicted cases; provides open access to country responses to UNESCO requests for information on the judicial status of ongoing and unresolved cases.

It is noted the importance of human rights treaty bodies that can be used by human rights defenders, including: The Human Rights Committee, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, the Committee against Torture, the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, the Committee on Enforced Disappearances, and it is presented the results of monitoring of some of them with regard to the observance of the rights of human rights defenders.

Among the regional bodies, attention is paid to the human rights institutions of the Council of Europe, in particular, the importance of the European Court of Human Rights is emphasised, the Court's practice in cases of human rights defenders is presented; the procedure for investigating alleged reprisals against human rights defenders as a result of their interaction with the Council of Europe, the High Commissioner for Human Rights of the Council of Europe is described. Within the OSCE, the role of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, the Focal Point for Human Rights Defenders and national human rights institutions is outlined.

At the EU level, attention is focused on the role of institutions, in particular: The European Commission, the EU Parliament, which provide financial and legal support to human rights defenders and develop a comprehensive EU policy on human rights defenders and actively contribute to its formation. The author outlines the possibility for human rights defenders to seek protection from the Court of Justice of the European Union (CJEU) and the European Court of Human Rights (ECHR), given that EU member states are parties to the 1950 European Convention on Human Rights, and the Union's obligation to accede to the 1950 Convention is enshrined in the 2007 Lisbon Treaty (Article 6).

It is noted that any person, including human rights defenders, has the right to apply also to the bodies and officials authorised to consider relevant issues within their competence (the EU Agency for Fundamental Rights, the Ombudsman, the European Data Protection Board etc.) The article also notes the contribution of the Union to the creation of "specialised" structures, including: The European Union Mechanism for Human Rights Defenders (ProtectDefenders.eu), the Monitoring Platform, European Union Temporary Relocation Platform (EUTRP) etc.

Among the regional human rights mechanisms, attention is also paid to activities in the field of protection of human rights defenders within the framework of: The Inter-American Commission on Human Rights, the Inter-

American Court of Human Rights, Rapporteurship on Human Rights Defenders of the Inter-American Commission, the Special Rapporteur for Freedom of Expression, the African Commission on Human and Peoples' Rights, the Special Rapporteur on Human Rights Defenders and Focal Point on Reprisals in Africa.

Attention is focused on the activities of international non-governmental and national human rights organisations (networks) that are empowered to protect human rights defenders, including: The International Federation for Human Rights (FIDH), the World Organisation Against Torture (OMCT) and the Observatory for the Protection of Human Rights Defenders launched by them; Amnesty International, Front Line Defenders (FLD), Women Human Rights Defenders International Coalition (WHRDIC), Institute for Human Rights and Development in Africa (IHRDA), West African Human Rights Defenders Network (WAHRDN), AfricanDefenders (the Pan-African Human Rights Defenders Network), and the Network of Human Rights Defenders in Central Africa (REDHAC). Relevant conclusions and recommendations are made.

Keywords: institutional mechanism, human rights, legal framework, protection, security, restrictions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

публікації у фахових виданнях України:

1. Варнавська К.А. Організаційно-правовий механізм захисту правозахисників на міжнародному регіональному рівні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2020. № 30. С. 156-163.
2. Варнавська К.А. Правовий статус захисника у статутних і процедурно-процесуальних актах Міжнародного кримінального суду. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 203-209.
3. Варнавська К.А. Виклики діяльності правозахисників у контексті міграції: міжнародно-правовий аспект. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2023. № 3. С. 528-531.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Варнавська К.А. Деякі питання захисту жінок-журналістів у мережі Інтернет: міжнародно-правовий аспект. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 301- 304.
5. Варнавська К.А. Деякі аспекти захисту жінок-правозахисників у міжнародному праві. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994 – 2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (м. Харків, 22 листопада 2019 р.). Харків, МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ., 2019. С. 74-75.
6. Варнавська К.А. Роль правозахисників у забезпеченні права на мирні зібрання та об'єднання: міжнародно-правовий аспект. *Комплексний*

підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність : матеріали II Міжн. наук. конф. (м. Чернівці, 26 серпня 2022 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 129-131.

7. Варнавська К.А. Щодо розуміння визначення «правозахисник» у міжнародному праві. *Modern ways of solving the latest problems in science* : XXXVII International Scientific and Practical Conference (Varna, Bulgaria, September 20-23). Varna, 2022. P. 120-123.

8. Варнавська К.А. Правове регулювання статусу правозахисників у Європейському Союзі. *Конституційне право ЄС в аспекті Євроінтеграції України* : тези доповідей міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 328-330.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
 РОЗДІЛ 1 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ.....	28
1.1. Статус правозахисників у міжнародно-правових актах універсального характеру.....	28
1.2. Статус правозахисників у міжнародно-правових актах регіонального характеру.....	47
1.3. Статус правозахисників у статутних актах органів міжнародної кримінальної юрисдикції.....	69
Висновки до Розділу 1.....	84
 РОЗДІЛ 2 ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАВОЗАХИСНИКІВ.....	88
2.1. Право правозахисників на свободу мирних зібрань.....	88
2.2. Право правозахисників на свободу асоціацій (об'єднань).....	103
2.3. Право правозахисників на свободу вираження поглядів.....	113
2.4. Право на забезпечення безпеки правозахисників.....	123
Висновки до Розділу 2.....	137
 РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ.....	141
3.1. Інституційний захист правозахисників на міжнародному універсальному рівні.....	141
3.2. Інституційний захист правозахисників на міжнародному регіональному рівні.....	153
3.3. Захист правозахисників у межах міжнародних неурядових організацій.....	176
Висновки до Розділу 3.....	189

ВИСНОВКИ.....	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	204
ДОДАТКИ.....	235

ВСТУП

Актуальність теми. Захист і заохочення основоположних прав і свобод людини, гарантованих універсальними та регіональними актами в галузі прав людини (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. тощо), є одним із першочергових завдань міжнародної спільноти. Основна відповідальність за дотримання, захист і реалізацію таких прав покладено на держави, оскільки саме вони ратифікують міжнародні угоди з прав людини, створюють відповідні механізми в галузі забезпечення прав людини. Однак, з огляду на ту обставину, що врегулювання цього питання має складний і різноманітний характер, слід зазначити, що важливу роль у забезпеченні дотримання прав людини відіграють особи, які здійснюють правозахисну діяльність як на професійній, так і на добровільній основі.

Діяльність правозахисників необхідна для просування прав людини, демократії та верховенства права. Правозахисники відіграють центральну роль у забезпеченні відповідності державної політики правам людини та підзвітності влади. Правозахисники також відіграють важливу роль у захисті жертв порушень прав людини та забезпеченні їхнього доступу до відшкодування збитків і засобів правового захисту на національному та на міжнародному рівнях. Разом з тим слід констатувати, що особи та організації, які займаються заохоченням і захистом прав і свобод людини, через участь у такій діяльності часто піддаються погрозам і переслідуванням та опиняються в небезпечному становищі, зокрема, внаслідок обмеження свободи асоціацій, свободи вираження поглядів або права на проведення мирних зібрань чи внаслідок зловживання під час відправлення цивільного або кримінального судочинства. Багато з цих осіб за свою правомірну діяльність розплачуються життям у прямому сенсі, про

що свідчать дані ЮНЕСКО, яка зазначає, що у період з 2006 по 2020 рік понад 1200 журналістів були вбиті за свою роботу, при цьому, за даними ЮНЕСКО, майже 9 з 10 випадків цих вбивств залишилися нерозкритими в судовому порядку [1, с. 3].

Слід зазначити, що на міжнародному універсальному і регіональному рівнях відсутній загальнообов'язковий акт, який регулює статус таких осіб, деталізує їхні права та обов'язки і визначає, яка категорія осіб належить до правозахисників. Декларація про правозахисників, прийнята резолюцією A/RES/53/144 Генеральної Асамблеї ООН у 1998 році, має декларативний характер та лише підтверджує право кожного, індивідуально або спільно з іншими, заохочувати та захищати права людини й основоположні свободи на національному та міжнародному рівнях.

Крім того, з огляду на те, що деякі групи правозахисників піддаються підвищеному ризику, зважаючи на особливий характер роботи чи географічний регіон її здійснення, виникає необхідність урегулювання їхнього правового статусу на міжнародному універсальному і регіональному рівнях.

Вищевказане свідчить, що обрана тематика становить істотний науковий інтерес і практичну цінність у сфері міжнародного публічного права, зокрема в галузі захисту прав людини.

У науці міжнародного публічного права загальним питанням захисту прав людини присвячено низку робіт, щодо означеної проблематики, то слід вказати, що окремі питання висвітлювалися у працях таких фахівців як: Т. Варфоломеева, О. Виноградова, А. Деркач, М. Гнатовський, В. Гутник, С. Карвацька, Т. Короткий, С. Слінько, Т. Сироїд, Л. Фалаласєва, Л. Фоміна, Н. Хендель, Л. Янкіна, Айкатеріні Крістіна Кула (Aikaterini Christina Koula), Данна Інглєтон (Danna Ingleton), Джеймс Саваж (James Savage), Еліс Нах (Alice m. Nah), Карен Беннетт (Karen Bennett), Луїза Хелен Елізабет Нільссон (Louise Helen Elisabeth Nilsson),

Уліссес Терто Нето (Ulisses Tertto Neto) та ін. Разом з тим, єдине комплексне дослідження, присвячене міжнародно-правовому регулюванню статусу правозахисників, відсутнє.

Зважаючи на вищезначене, обрана тема вимагає подальшого ґрунтовного комплексного дослідження у зв'язку з тим, що сучасні реалії свідчать про розширення кола категорій осіб, які визнаються правозахисниками, отже нагальним є визначення їх статусу, функцій, ролі у захисті прав людини на універсальному і регіональному рівнях. Ретельного дослідження потребує і питання існуючого інституційного механізму захисту осіб, які займаються правозахисною діяльністю.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в наданні характеристики міжнародних договорів універсального, регіонального і субрегіонального характеру, правових актів, прийнятих у межах міжнародних міждержавних організацій на предмет закріплення положень, що визначають правовий статус осіб, які здійснюють правозахисну діяльність та міжнародного інституційного механізму захисту правозахисників.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- розкрити становлення і розвиток правового статусу правозахисників;
- визначити категорії осіб, що відносяться до правозахисників відповідно до положень міжнародно-правових актів;
- надати міжнародно-правову характеристику основним об'єктам захисту прав людини правозахисників та виокремити їх особливості;
- виокремити основні загрози та обмеження у діяльності правозахисників та висвітлити їх на практичних прикладах;
- приділити увагу правовому становищу жінок-правозахисниць;
- розкрити особливості міжнародного універсального і регіонального інституційних механізмів захисту правозахисників;

- акцентувати увагу на значенні спеціалізованих неурядових організацій у захисті правозахисників.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері реалізації права на захист та визначення статусу осіб, які здійснюють правозахисну діяльність.

Предметом дослідження є міжнародно-правове регулювання статусу правозахисників.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнотеоретичних і спеціальних методів наукового пізнання. Так, аналіз міжнародно-правового підґрунтя (міжнародні угоди, резолюції і рекомендації міжнародних міжурядових організацій, рішення міжнародних договірних, інституційних органів універсального і регіонального характеру) здійснювався за допомогою формально-логічного методу. Цей метод також було використано для виявлення прогалин і суперечностей у міжнародних актах у досліджуваній сфері, для вироблення пропозицій щодо їхнього удосконалення. Порівняльно-правовий метод застосовувався для з'ясування положень міжнародних універсальних і регіональних актів, що регламентують правила поведінки з правозахисниками при виконанні ними, покладених на них завдань, та інших сферах правовідносин. Використання системно-структурного методу дозволило встановити заходи щодо попередження та викорінення порушень прав правозахисників у сфері забезпечення громадянських прав, забезпечення безпеки. Системний метод використано при аналізі генези та подальшої еволюції правового регулювання захисту прав правозахисників. Аксіологічний метод використано при характеристиці практичного дотримання прав правозахисників у різних сферах правовідносин, що знайшло підтвердження в наведених у роботі прикладах рішень міжнародних договірних органів, Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, Суду ЄС, Комітету ООН з прав людини тощо; значимості принципу гендерної рівності й

толерантного ставлення до правозахисників – представників вразливих категорій осіб (жінки-правозахисниці, правозахисники з числа мігрантів та корінних народів та ін.) в усіх сферах правовідносин.

При обґрунтуванні теоретичних висновків дисертації здобувачка керувалася положеннями загальної теорії права, теорії та практики міжнародного і європейського права.

Застосування всієї означеної сукупності наукових методів разом із принципами, а також сучасними науковими підходами надало змогу виконати поставлені в дисертації завдання, досягти мети дослідження і забезпечити наукову достовірність та чіткість одержаних теоретичних результатів. Усі методи застосовуються у взаємозв'язку, що в кінцевому підсумку сприяло всебічності, повноті та об'єктивності одержаних наукових висновків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній доктрині міжнародного права комплексною науковою працею, в якій здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягало у з'ясуванні міжнародно-правової основи щодо статусу правозахисника, особливостей його змісту; визначенні категорії осіб, що підпадають під термін «правозахисник», а також характеристиці існуючого інституційного механізму їх захисту на міжнародному універсальному і регіональному рівнях. У результаті проведеного дослідження було вироблено нові положення, спрямовані на удосконалення та розвиток сучасної доктрини міжнародного публічного права щодо дотримання прав людини правозахисників.

Уперше:

- на підставі комплексного аналізу міжнародно-правових актів універсального і регіонального рівнів щодо регламентації статусу правозахисників встановлено, що в міжнародному праві відсутнє визначення поняття «правозахисник» та не передбачено єдиної

уніфікованої процедури його визначення з метою – уникнути системи дозволів або «ліцензій»;

- визначено, що в питанні ідентифікації особи як «правозахисника» першочергове значення має саме правозахисний характер її діяльності, а не статус чи професія;

- проаналізовано практику міжнародних договірних і судових органів щодо забезпечення прав людини правозахисників (на прикладі Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, Суду ЄС, Комітету ООН з прав людини тощо). Встановлено, що означені інституції захищають права правозахисників, гарантовані міжнародним правом прав людини крізь призму особливостей їх правового статусу, виконуваної ними роботи;

- охарактеризовано досвід міжнародних неурядових міжнародних організацій (Міжнародна федерація прав людини (FIDH), Всесвітня організація проти катувань (OMCT) та започаткованої ними Програмі «Обсерваторія із захисту правозахисників»; Amnesty International, Front Line Defenders (FLD), Міжнародна коаліція жінок-правозахисників (WHRDIC), Інститут прав людини та розвитку в Африці (IHRDA), Західноафриканська мережа правозахисників (WAHRDN), AfricanDefenders (Панафриканська мережа правозахисників), Мережа правозахисників Центральної Африки (REDHAC) та ін.) у захисті прав правозахисників. Акцентовано, що їх діяльність є невід'ємною складовою загального інституційного механізму; підкреслено їх внесок у покращення становища правозахисників та вплив на удосконалення нормативно-правової основи; моніторингу та фіксації випадків порушень прав цієї категорії осіб.

Удосконалено:

- теоретичні положення щодо обмежень прав людини. Встановлено, що окремі обмеження прав людини правозахисників ґрунтуються на положеннях антитерористичного законодавства, що

нерідко є частиною системної політики держави, спрямованої на обмеження та перешкоджання правомірній діяльності осіб, які займаються правозахисною практикою;

- концепцію вразливості в аспекті діяльності жінок-правозахисниць. Визначено, що хоча жінки-правозахисниці володіють усіма правами, водночас вони стикаються з додатковими ризиками, що породжуються під впливом укорінених гендерних стереотипів; та часто сприймаються не як провідники змін, а як вразливі або віктимізовані особи.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

- значення дотримання прав людини правозахисників в умовах цифрового простору; акцентовано, що права правозахисників – свобода вираження поглядів, свобода зібрань тощо, мають бути дотримані державами й онлайн, відповідно до їхніх зобов'язань у галузі прав людини;

- статусу правозахисника у кримінальній сфері на прикладі Міжнародного кримінального суду, Спеціального трибуналу по Лівану; констатовано, що установчими і процедурно-процесуальними актами означених трибуналів (Правила процедури і доказування, регламенти, кодекси поведінки тощо) врегульовано питання щодо діяльності і поведінки захисників. Ці положення, як правило, застосовуються до адвокатів сторони захисту, юридичних представників потерпілих і свідків та регламентують питання професійної поведінки, етичні стандарти діяльності, їхні права та обов'язки, порядок притягнення до відповідальності тощо. Позитивною тенденцією є створення в межах МКС Асоціації адвокатів МКС, що ознаменувало виконання давньої мети щодо представницької асоціації практикуючих юристів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачкою самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки з рекомендаціями обґрунтовані на основі особистих досліджень авторки. Для аргументації окремих положень використані праці інших

науковців, на які зроблені посилання. В індивідуальних наукових працях застосовано лише авторські ідеї та розробки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали та висновки дисертації можуть бути використані у науково-дослідній сфері, навчальній та законотворчій діяльності:

- у науково-дослідній роботі – як підґрунтя для подальшого поглибленого теоретичного вивчення правового статусу правозахисників;
- у правотворчості – для імплементації положень міжнародних договорів у національне законодавство держав з метою його вдосконалення;
- у правозастосовній діяльності – для вдосконалення положень щодо статусу правозахисників відповідно до міжнародно-правових стандартів;
- у навчально-освітньому процесі – при розробці навчально-методичних комплексів, навчальних посібників, підручників та викладанні дисциплін «Міжнародне публічне право», «Європейська система захисту прав людини», «Міжнародне право прав людини», «Захист вразливих категорій осіб у міжнародному праві», « Навчання у сфері захисту прав людини»;
- в інформаційно-аналітичній сфері – для розширення знань про права людини.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, які містяться в дисертації, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Ключові положення роботи доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми» (26 листопада 2019 р., м. Харків), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 25-річчю створення Харківського національного університету внутрішніх справ (22 листопада 2019 р., м. Харків), II Міжнародній науковій конференції «Комплексний підхід до модернізації

науки: методи, моделі та мультидисциплінарність» (26 серпня 2022, м. Чернівці), XXXVII Міжнародній науково-практичній конференції «Modern ways of solving the latest problems in science», (September 20 – 23, 2022, Varna, Bulgaria), Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційне право ЄС в аспекті Євроінтеграції України) (21 квітня 2023 року, м. Харків).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладені у 8 наукових працях, з яких 3 статті – у наукових фахових виданнях України, 5 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і 1 додатку. Загальний обсяг дисертації – 236 сторінок, з яких основного тексту – 203 сторінок. Список використаних джерел містить 214 найменувань.

РОЗДІЛ 1 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ

1.1. Статус правозахисників у міжнародно-правових актах універсального характеру

Захист та заохочення прав і свобод людини, гарантованих міжнародними угодами в галузі прав людини і національним законодавством, є одним із першочергових зобов'язань кожної держави. Разом з тим, загострення збройних конфліктів, збільшення випадків порушення прав і свобод людини та зростаюча напруженість у світі викликали нагальну необхідність у підвищенні ролі недержавних суб'єктів у цій сфері, а саме – правозахисників [2, с. 120].

Діяльність правозахисників може мати різну спрямованість і бути направленою на захист окремих категорій населення, прав і свобод у різних сферах суспільного життя тощо. Вони можуть стикатися із різноманітними викликами в галузі захисту прав людини, серед яких: страти без належного судового розгляду, катування, свавільні арешти і затримання, операції на жіночих статевих органах, які мають своїм наслідком каліцтво, дискримінацію, питання зайнятості, примусові виселення, доступ до медичного обслуговування та токсичні відходи і їхній вплив на навколишнє середовище. Вони активно підтримують такі права людини, як право на життя, харчування і воду, на найвищий досяжний рівень здоров'я, на достатнє житло, на ім'я і національність, на освіту, на свободу пересування тощо. Часом, вони захищають права вразливих категорій осіб – жінок, дітей, представників корінних народів та меншин, біженців і внутрішньо переміщених осіб [3].

Правозахисники діють у всіх частинах світу: в державах, розділених внутрішнім збройним конфліктом, а також у державах, які перебувають у стабільному стані; в державах, які не є демократичними, а також у тих, які

мають сильні позиції; в державах, що розвиваються економічно, а також у тих, які класифікуються як розвинені. Вони прагнуть просувати і захищати права людини в контексті різних проблем, включаючи ВІЛ / СНІД, розвиток, міграцію, політику структурної перебудови і політичний перехід. Більшість правозахисників працюють на місцевому або національному рівні, підтримуючи повагу прав людини у своїх громадах і країнах. Однак деякі правозахисники діють на регіональному або міжнародному рівні. Вони можуть, наприклад, стежити за ситуацією в галузі прав людини у регіоні або в усьому світі і надавати інформацію регіональним або міжнародним правозахисним механізмам, включаючи спеціальних доповідачів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та її договірні органи [4, с. 2-3].

Їхній внесок у сферу захисту прав людини як на національному так і на міжнародному рівні є безцінним, оскільки незважаючи на небезпеку з якою правозахисники стикаються у зв'язку з активним поширенням інформації про ймовірні правопорушення, приверненням уваги до бездіяльності органів державної влади чи висвітленням корупційних складових нормативних актів, що мають своїм наслідком безпосередній вплив на права людини, вони продовжують свою діяльність.

Разом з тим, у науці і практиці міжнародного права не вироблено чіткого уніфікованого визначення терміну «правозахисник» та не врегульовано їхній правовий статус повною мірою. Термін «правозахисник» почав активно вживатися з моменту прийняття Декларації про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи 1998 р. (далі – Декларація ООН про правозахисників 1998 р., Декларація 1998 р.). До того, переважно використовувалися й інші терміни: активіст, захисник прав людини і працівник у галузі прав людини тощо [5]. У Декларації 1998 р. визнається центральна роль окремих людей і груп усередині суспільства в реалізації устремлінь Загальної декларації прав

людини 1948 р. та здійсненні закріплених у ній прав і підтверджуються ключові права, необхідні правозахисникам для того, щоб притягати держави до відповідальності у зв'язку з їхніми зобов'язаннями з прав людини, включно з правом захищати і заохочувати права людини [6]. Разом з тим, Декларація 1998 р. не містить визначення поняття «правозахисник» та тільки закріплює право кожної людини індивідуально й спільно з іншими, заохочувати і прагнути захищати та здійснювати права людини й основні свободи на національному та міжнародному рівнях (ст.1) [5]. Так, Еліс Нах (Alice m. Nah), Карен Беннетт (Karen Bennett), Данна Інглтон (Danna Ingleton), Джеймс Саваж (James Savage) у своєму дослідженні зазначають, що Декларація 1998 р. не містить точного визначення дефініції «правозахисник», а також не пропонує стандартизованої процедури визначення його статусу, залишаючи їх відкритими для інтерпретації [7, с. 3].

Слід зазначити, що означене питання було наріжним каменем під час обговорення проекту Декларації. Зокрема виникало питання, чому не було докладено більше зусиль для того, щоб отримати міжнародно прийняте визначення правозахисника. Одна з причин полягала у складності формулювання визначення, яке б включало всіх осіб і види діяльності, що повинні бути охоплені таким визначенням. Крім того, існували побоювання, що пропозиція стосовно визначення буде зустрінута з обмеженнями, спрямованими на послаблення Декларації, а подальші дискусії продемонстрували, що ці побоювання не були безпідставними. У зв'язку з цим, підхід у Декларації ООН полягав у тому, щоб визначати правозахисників за їхньою діяльністю і підкреслити необхідність просування та захисту такої діяльності [8].

Означена теза була підтверджена Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ) в інформаційному бюлетені № 29 (Правозахисники: Захист права на захист прав людини), зокрема, вказано, що в питанні ідентифікації та визначення особи як правозахисника

важливе значення має саме правозахисний характер її діяльності. Так, найбільш очевидними правозахисниками є ті, чия повсякденна робота безпосередньо пов'язана із заохоченням і захистом прав людини, наприклад, спостерігачі за дотриманням прав людини, які працюють із національними правозахисними організаціями, омбудсмени або юристи з прав людини. Однак найбільш важливим для характеристики людини як правозахисника є не титул людини або назва організації, в якій він або вона працює, а скоріше правозахисний характер виконуваної роботи. Для того, щоб бути правозахисником, необов'язково, щоб людина була відомою як «активіст з прав людини» або працював(ла) в організації, яка включає в себе «права людини». Багато співробітників ООН виступають в якості правозахисників, навіть якщо їхня повсякденна робота описується іншими термінами, наприклад, «розвиток» [4, с. 6]. Аналогічно національний і міжнародний персонал неурядових організацій, який працює над вирішенням гуманітарних проблем, зазвичай може вважатися правозахисниками. Багато видів професійної діяльності не завжди пов'язані з правозахисною діяльністю, але іноді можуть бути пов'язані з правами людини. Наприклад, юристи, які займаються питаннями комерційного права, не завжди можуть займатися проблемами прав людини і не можуть автоматично вважатися правозахисниками. Проте в деяких випадках вони можуть виступати в якості захисників, працюючи над справами, за допомогою яких вони сприяють просуванню або захисту прав людини. Лідери профспілок також виконують безліч завдань, багато з яких не стосуються прав людини, але коли вони працюють спеціально для заохочення або захисту прав людини робітників, їх можна охарактеризувати як правозахисників [4, с. 6]. Таким же чином журналісти мають широкі повноваження зі збору інформації та поширення її серед широкої аудиторії через друковані, радіо та телевізійні ЗМІ. За своєю загальною роллю журналісти не є правозахисниками. Однак багато журналістів дійсно діють як захисники, наприклад, коли вони

повідомляють про порушення прав людини і стають свідками подій, які вони бачили [4, с. 7].

Спеціальний доповідач з питання щодо становища правозахисників також зазначив, що конкретне визначення того, хто є або може бути правозахисником відсутнє. Однак, звертаючись до положень Декларації 1998 р. зазначив, що «... правозахисниками може бути будь-яка особа або група осіб, які працюють над просуванням прав людини, від міжурядових організацій, що базуються в найбільших містах світу, до осіб, які працюють у своїх місцевих громадах. Захисники можуть бути будь-якої статі, різного віку, з будь-якої частини світу і будь-якого професійного або іншого походження... правозахисники входять не тільки до неурядових та міжурядових організацій, але також у деяких випадках можуть бути державними чиновниками, державними службовцями або представниками приватного сектора...» [3].

Спеціальним представником Генерального секретаря з питань правозахисників, для ефективного виконання свого мандату, також було прийнято широке визначення правозахисників, відштовхуючись від їхньої діяльності, а не статусу. При цьому Спецпредставник керувався широким трактуванням четвертого пункту преамбули Декларації 1998 р., згідно з яким правозахисниками можуть бути будь-які особи або групи осіб, які заохочують права людини. Тому основною визначальною рисою правозахисника є не рід його занять, статус чи навички, а правозахисна сутність його діяльності. Відповідно до цього Спеціальний представник охопив своїм мандатом членів неурядових організацій, юристів, профспілкових діячів, журналістів, студентських активістів, очевидців порушень прав людини, деяких цивільних службовців, співробітників національних установ з прав людини, лідерів громад корінного населення та громадських рухів, борців за охорону навколишнього середовища, лесбіянок, геїв, транссексуалів та борців за права бісексуалів, працівників охорони здоров'я, гуманітарних працівників та персонал ООН. Цей список

не може бути вичерпним [9, с. 13-14].

Означена позиція також знайшла своє підтвердження і в матеріалах Всесвітнього саміту правозахисників (2018 р.), який що проходив у Парижі в двадцяту річницю ухвалення Декларації ООН про правозахисників. Учасники саміту наголосили на тому, що правозахисники – це люди різного віку, гендеру та ідентичності, які мирно відстоюють права людини, серед яких журналісти, які засуджують корупцію, юристи, які захищають постраждалих, члени сільських громад, які виступають проти руйнування довкілля, інформатори, які привертають увагу до порушень всередині організацій, захисники прав жінок та ін. [10].

Крім того, Спеціальний доповідач з питання щодо становища правозахисників акцентував у своїй доповіді увагу на тому, що за останні 20 років різко розширилися масштаби обговорення питання про становище правозахисників при дедалі частішому вживанні цього терміну. Дані по країнах демонструють, що набагато ширше коло окремих осіб і груп вважають себе правозахисниками, вживають цей термін і займаються проблемами захисту прав людини [6].

Крім цього, виходячи з положень, закріплених Декларацією 1998 р. можна зробити висновок, що правозахисники можуть захищати права людини як на добровільних засадах, так і на професійній основі. Декларація про правозахисників 1998 р. регламентує, що при здійсненні прав людини та основних свобод, включаючи заохочення і захист прав людини, зазначених у цій Декларації, кожна людина має право, як індивідуально, так і разом з іншими, користуватися ефективними засобами правового захисту і бути захищеною в разі порушення цих прав. І з цією ж метою кожен має право, як індивідуально, так і разом з іншими, зокрема, пропонувати та надавати професійно кваліфіковану правову допомогу або інші відповідні консультації та допомогу у захисті прав людини та основоположних свобод (ст. 9). Статтею 11 також передбачено, що кожна людина, індивідуально і спільно з іншими, має право на законних

підставах займатися своїм родом діяльності або працювати за професією. Кожен, хто за родом своєї професії може впливати на людську гідність, права людини і основні свободи інших осіб, повинен поважати ці права і свободи та дотримуватись відповідних національних та міжнародних стандартів поведінки або етики, які пов'язані з родом занять або професією (ст. 11) [5].

Означене свідчить на підтвердження того, що правозахисником може бути будь-яка людина, незалежно від роду занять, оскільки її, перш за все, відрізняє діяльність, а не приналежність до будь-якої професії. Разом з тим, деякі правозахисники роблять захист прав людини своєю професією, в тому числі адвокати, які ведуть справи про порушення прав людини, журналісти, профспілкові діячі або працівники сфери розвитку. В той же час співробітник місцевої адміністрації, поліцейський або знаменитість, активно пропагують права людини, також можуть вважатися правозахисниками. Так, значна кількість людей виступають в якості захисників прав людини поза всякого професійного чи службового контексту. Наприклад, студента, який об'єднує інших студентів у кампанію за припинення тортур у тюрмах, можна охарактеризувати як правозахисника. Жителя сільської громади, який координує демонстрацію членів громади проти екологічної деградації їхніх сільськогосподарських угідь через виробничі відходи, також можна охарактеризувати як правозахисника. Інші правозахисники надають професійні юридичні консультації та представляють інтереси потерпілих у судовому процесі [4, с. 8].

Крім того, з огляду на те, що правозахисна діяльність може здійснюватися як на добровільній так і на професійній засадах виникає питання щодо правового врегулювання питання стосовно відповідальності таких осіб за неналежне виконання їхніх зобов'язань у професійній сфері. Так, наприклад, на адвокатів, які здійснюють захист прав і основоположних свобод людини в межах своєї індивідуальної

правозахисної діяльності може бути накладено дисциплінарне стягнення за недобросовісне здійснення своїх обов'язків або порушення професійної етики уповноваженим органом. Створення такого організаційно-правового механізму забезпечує належне виконання захисником своєї роботи та захист прав інших осіб від передбачуваних порушень їхніх прав людини. Водночас, щодо інших осіб, які займаються правозахисною діяльністю на добровільних засадах такий механізм не є врегульований, оскільки передбачається, що особа, яка здійснює захист прав і свобод людини має визнавати їх універсальність.

Іншою стороною є питання оплачуваності діяльності правозахисників, яка може здійснюватися на оплачуваній чи добровільній основі. Так, багато людей працюють правозахисниками на професійній основі й отримують за це заробітну плату. Однак є багато інших, хто працює не професійно як правозахисники, але є волонтерами і не отримує жодної винагороди. Як правило, правозахисні організації мають дуже обмежене фінансування, і робота, яку виконують ці волонтери, є безцінною [4, с. 6-7]. У зв'язку з цим варто зауважити, що міжнародно-правові акти не деталізують питання щодо оплачуваного характеру правозахисної діяльності та не систематизують конкретні вимоги у цій сфері. Так, стаття 13 Декларації 1998 р. закріплює, що кожна людина має право, як індивідуально, так і спільно з іншими, запитувати, отримувати і використовувати ресурси з конкретною метою заохочення і захисту прав людини й основних свобод мирними засобами, відповідно до статті 3 цієї Декларації [5]. Питання доступу до фінансових ресурсів також набуває особливого значення для правозахисних організацій та є одним із невід'ємних елементів права на свободу асоціації, в першу чергу для того, щоб вони могли проводити свої заходи і виконувати функції безперешкодно, зокрема без будь-яких обмежень у фінансовій сфері. Однак, як було зазначено Спеціальним доповідцем з питання щодо становища правозахисників у його доповіді, в багатьох країнах існує

законодавство, яке серйозно обмежує можливості правозахисних організацій запитувати та отримувати фінансові кошти, особливо з-за кордону. Існують різні причини, з огляду на які уряди обмежують надходження таких фінансових ресурсів, включно із запобіганням відмиванню грошей і фінансуванню терористичної діяльності або ж підвищенням ефективності використання зовнішньої допомоги. Неурядові організації, які критикують діяльність уряду, також часто стають об'єктом пильної уваги податкових органів, і мають місце зловживання податково-бюджетними процедурами щодо них [11]. Означене також було підтверджено в доповіді Amnesty International [12].

Інші акти також містять окремі норми, присвячені означеному питанню. Зокрема, в положеннях Основних принципів, що стосуються ролі юристів, прийнятих Восьмим Конгресом ООН щодо попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) передбачено, що в усіх випадках, коли цього вимагають інтереси правосуддя, кожна така особа, яка не має юриста, має право на допомогу юриста, досвід і компетентність якого відповідають характеру правопорушення, призначеного з метою надання їй ефективної юридичної допомоги безкоштовно, якщо у неї відсутні достатні кошти для оплати послуг юриста (п. 6) [13]. Так, наприклад, адвокат, який здійснює захист прав особи на професійній основі в межах розгляду справи судовим органом, зазвичай виконує свої обов'язки на підставі угоди про надання правової допомоги та обумовленого гонорару. Разом з тим, такі особи не позбавлені права надати правову допомогу щодо захисту прав і свобод людини, гарантованих як міжнародними угодами з прав людини так і національним законодавством на безоплатній основі. У будь-якому випадку, визначальною умовою ідентифікації такої особи як правозахисника матиме не оплачуваність її роботи, а правозахисний характер здійснюваної роботи.

Разом з тим, слід зазначити, що незважаючи на відсутність

урегулювання статусу правозахисника повною мірою та визначення терміну «правозахисник», Декларація 1998 р. закріплює низку ключових прав, які мають забезпечуватися правозахисникам у їхній діяльності. Ці права передбачені в міжнародних і регіональних договорах з прав людини та є частиною міжнародного звичаєвого права, зокрема: право на захист; право на свободу зібрань; право на свободу асоціацій; право мати доступ до міжнародних органів і підтримувати зв'язок із ними; право на свободу поглядів та їхнє вільне вираження; право на вираження протесту; право розвивати й обговорювати нові ідеї та принципи, що стосуються прав людини; право на засоби правового захисту; і право на доступ до джерел фінансування тощо.

Вищевказані права мають основоположне значення для захисту прав людини та є передумовою створення надійного і сприятливого середовища, в якому правозахисники могли б виконувати свою роботу. Однак, Декларація 1998 р. не створює нових прав. Декларація ООН лише підкреслює важливість роботи правозахисників і формулює, як ці права застосовуються до їхньої роботи. Наприклад, в її положеннях закріплено право на свободу об'єднань, з приділенням уваги доступу до фінансування організацій правозахисників як одному з практичних застосувань цього права для правозахисників. Тобто, Декларація фактично містить принципи та права, якими користуються правозахисники, що базуються на стандартах прав людини, захищених іншими міжнародними документами. Однак, з іншого боку, на правозахисників покладаються обов'язки здійснювати свою діяльність мирно і визнавати універсальність прав людини. Тобто людина не може заперечувати одні права людини і називати себе правозахисником на підставі своєї діяльності на підтримку інших прав людини. У зв'язку з цим правозахисники повинні визнавати універсальність прав людини, як це визначено у Загальній декларації прав людини. Людина не може заперечувати деякі права людини і водночас називати себе правозахисником, тому що вона захищає інші права.

Наприклад, неприпустимо захищати права чоловіків, але заперечувати, що жінки мають рівні права [4, с. 9].

Таким чином, під правами правозахисників розуміють ті права, які необхідні будь-якій особі для здійснення діяльності з просування та захисту прав людини. Вони поширюються навіть на осіб, які не займаються просуванням прав людини на постійній основі або професійно. Разом з тим, з усіх прав людини три з них мають вирішальне значення у діяльності правозахисників: право на вільне вираження поглядів, право на свободу об'єднань і право на свободу зібрань. Усі інші права людини застосовуються до правозахисників рівною мірою, без спеціального захисту їхньої діяльності [14, с. 17]. Генеральна Асамблея ООН (далі – ГА ООН) також підкреслила у своїй резолюції (A/RES/72/247), що права на свободу поглядів та їхнє вільне вираження, мирні зібрання та свободу асоціацій мають першорядне значення для заохочення і захисту прав людини [15].

Слід також зауважити, що окремі питання, які стосуються діяльності правозахисників, їхніх прав та викликів їхній діяльності є предметом стурбованості міжнародних органів у системі ООН. Так, наприклад, ГА ООН приділяє значну увагу питанням щодо просування Декларації 1998 р., окремим аспектам становища і загрозам діяльності правозахисників, яким неодноразово приділялася увага в її резолюціях (резолюція A/RES/66/164 від 19 грудня 2011 р. [16]; резолюція A/RES/68/181 від 18 грудня 2013 р. [17]; резолюція A/RES/70/161 від 17 грудня 2015 р. [18], резолюція A/RES/72/247 від 25 січня 2018 р. [19], резолюція A/RES/74/146 від 8 січня 2020 р. [20] тощо). Так, знаковою є резолюція, ухвалена Асамблеєю 18 грудня 2013 р. щодо захисту жінок-правозахисників та осіб, які відстоюють права людини жінок. У цій резолюції ГА ООН визнала, що історично сформована і структурна нерівність у статусному становищі та дискримінація щодо жінок, а також екстремізм у різних формах щодо жінок мають прямий вплив на становище жінок і ставлення до них; і що

деякі права жінок-правозахисників та осіб, які відстоюють права людини жінок, порушуються та утискаються, а їхня діяльність піддається очорненню внаслідок існування дискримінаційної практики і таких соціальних норм та традицій, які виправдовують насильство щодо жінок або закріплюють практику, що передбачає застосування такого насильства. У зв'язку з цим, Асамблея закликала всі держави пропагувати, втілювати в життя і в повному обсязі здійснювати Декларацію 1998 р., в тому числі шляхом вжиття відповідних, ефективних і практичних заходів для захисту жінок-правозахисників і осіб, які відстоюють права людини жінок [17].

У грудні 2021 р. ГА ООН ухвалила резолюцію (76/174) «Здійснення Декларації про право та обов'язок окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи шляхом створення безпечних і сприятливих умов для діяльності правозахисників і забезпечення їхнього захисту, зокрема в контексті пандемії коронавірусного захворювання (COVID-19) і в ході відновлення після неї». У ній Асамблея визнала позитивну, важливу і легітимну роль правозахисників у справі заохочення та захисту прав людини в ході реагування на пандемію COVID-19 і відновлення після неї та закликала держави запобігти зловживанню надзвичайними заходами, пов'язаними з COVID-19, для створення загрози безпеки правозахисників або неналежних перешкод для їхньої діяльності, в тому числі на основі обмеження права на свободу вираження поглядів у порушення міжнародного права [21].

Захист правозахисників також був предметом розгляду в резолюції Ради ООН з прав людини від 15 квітня 2010 р. (13/13), в якій було акцентовано увагу держав на низці питань, що викликають особливе занепокоєння у зв'язку з діяльністю правозахисників і рекомендовано створювати та зміцнювати механізми для консультування і діалогу з правозахисниками шляхом створення координаційного центру правозахисників; а також вживати своєчасні й ефективні заходи щодо

запобігання та захисту у зв'язку з нападами і погрозами щодо осіб, які займаються заохоченням і захистом прав людини та основних свобод відповідно до Декларації 1998 р., та їхніх родичів, коли вони наражаються на напади або погрози внаслідок здійснюваної ними діяльності, зокрема шляхом можливого розроблення, в консультації з правозахисниками, системи раннього запобігання з метою сприяння ширшій обізнаності про безпосередні ризики та забезпечення ефективного реагування [22].

Резолюція Ради 22/6 від 12 квітня 2013 р. також містить низку положень про захист правозахисників. Зокрема, Рада закликала держави створити безпечні та сприятливі умови, в яких правозахисники могли б здійснювати свою діяльність; забезпечити, щоб законодавство, покликане гарантувати громадську безпеку та громадський порядок, містило чітко визначені положення, які узгоджуються з міжнародним правом прав людини; забезпечити, щоб заходи боротьби з тероризмом і підтримання національної безпеки: відповідали їхнім зобов'язанням за міжнародним правом і не завдавали шкоди діяльності та безпеці окремих осіб, груп і органів суспільства, що займаються заохоченням і захистом прав людини та дозволяли однозначним чином встановлювати, які злочини кваліфікуються як терористичні акти, за рахунок визначення транспарентних і передбачуваних критеріїв [23].

Резолюція, ухвалена Радою ООН з прав людини 24 березня 2016 р. (31/32) стосувалася захисту правозахисників, які займаються економічними, соціальними та культурними правами. У резолюції міститься заклик до держав вживати всіх необхідних заходів для забезпечення дотримання прав і безпеки правозахисників, зокрема тих, хто працює над реалізацією економічних, соціальних і культурних прав і хто в процесі цього здійснює інші права людини, зокрема права на свободу поглядів та їх вираження, на мирні зібрання та асоціацію, на участь у державних справах і на ефективні засоби правового захисту (п. 2) [24].

Крім того, в 2019 році Рада з прав людини прийняла резолюцію,

присвячену питанню щодо визнання внеску захисників екологічних прав людини у здійснення прав людини, охорону довкілля та сталий розвиток. У цій резолюції Рада визнала позитивну, важливу і легітимну роль правозахисників у справі заохочення і захисту прав людини, пов'язаних з користуванням безпечним, чистим, здоровим і стійким навколишнім середовищем, та висловила занепокоєність тим, що правозахисники, які займаються екологічними проблемами і які називаються захисниками екологічних прав людини, належать до категорії правозахисників, що наражаються на найбільший ризик [25].

Визнання внеску правозахисників, зокрема жінок-правозахисників, у конфліктних і постконфліктних ситуаціях у здійснення та реалізацію прав людини було предметом розгляду в резолюції Ради ООН з прав людини в 2022 році [26].

Суттєве значення мають і доповіді Спеціального доповідача з питання щодо становища правозахисників, мандат якого безпосередньо стосується різних аспектів їхньої діяльності.

Зокрема, доповідь Спеціального доповідача 2016 р. стосувалася становища захисників екологічних прав людини. У ній Спеціальний доповідач висловив особливу тривогу щодо зростання масштабу і жорстокості насильства стосовно цієї групи правозахисників та надав свої рекомендації для різних зацікавлених сторін, спрямовані на зменшення цієї тенденції і сприяння розширенню прав і можливостей та посиленню захисту правозахисників заради збереження спільного довкілля та забезпечення сталого розвитку [27]. У цьому світлі, слід зауважити, що Програмою ООН з навколишнього середовища, мандат якої націлений на те, щоб забезпечувати керівництво і заохочувати налагодження партнерських відносин заради охорони довкілля, було прийнято Політику «Сприяння посиленню захисту захисників довкілля». У цій політиці містяться пропозиції щодо того, яким чином Програма ООН з навколишнього середовища може сприяти посиленню захисту окремих

осіб і груп, які відстоюють свої екологічні права, і визначаються способи пом'якшення наслідків порушення екологічних прав, що зачіпають дедалі більшу кількість людей у багатьох частинах світу. Крім того, в Політиці міститься визначення поняття «захисники довкілля», під яким розуміється будь-яка людина, яка виступає на захист екологічних прав, включно з конституційними правами на чисте і здорове довкілля, коли здійснення цих прав ставиться під загрозу [28].

Подальша доповідь Спеціального доповідача 2017 р. була присвячена питанню щодо становища правозахисників, які працюють у сфері підприємницької діяльності в аспекті прав людини [29].

Доповідь за 2021 рік зосереджувалася на діяльності правозахисників, які борються з корупцією. Зокрема, в ній було наголошено на тому, що до них мають застосовуватися механізми захисту, які застосовуються до правозахисників. Документ містить приклади типів загроз і структурних проблем, з якими стикаються правозахисники, що борються з корупцією, і пропонує шляхи, якими відповідні зацікавлені сторони можуть діяти для їхнього захисту і сприяння їхній роботі [30].

Предметом іншої доповіді за 2021 рік було питання щодо становища правозахисників, які перебувають у місцях позбавлення волі на тривалий термін, відбуваючи покарання терміном від 10 років і більше. У ній Спеціальний доповідач звернула увагу на основні фактори, які сприяють явищу тривалого ув'язнення правозахисників за їхню законну правозахисну діяльність. Крім того, в доповіді наводяться приклади окремих випадків відбування правозахисниками тривалих термінів тюремного ув'язнення та надано рекомендації відповідним зацікавленим сторонам, щоб зупинити та змінити ці тенденції, а також запропоновано шляхи запобігання подібним випадкам у майбутньому [31].

Доповідь 2022 р. була сфокусована на окремих аспектах становища правозахисників, які працюють у сфері захисту прав мігрантів, шукачів притулку та біженців. У цій доповіді Спеціальним доповідачем було

приділено увагу вразливому становищу правозахисників, які надають підтримку мігрантам, біженцям та шукачам притулку, а також конкретним адміністративним, правовим, практичним та суспільним бар'єрам, з якими вони стикаються. Доповідь містить приклади окремих випадків, коли правозахисники працюють у цій сфері; рекомендації державам та іншим зацікавленим сторонам щодо забезпечення безпечного, доступного та сприятливого середовища для осіб й організацій, які працюють над просуванням та захистом прав людини мігрантів, шукачів притулку і біженців [32].

У 2022 році «ООН-жінки» також було прийнято рекомендації «Захист прав жінок правозахисниць, які перебувають у зоні ризику в контексті міграції». Ці рекомендації зосереджені на жінках-правозахисницях, які перебувають у зоні ризику в контексті міграції (далі – правозахисниці-мігрантки), тобто на жінках, дівчатах і гендерно різноманітних особах різного віку, які просувають і захищають права людини в міграції, незалежно від того, чи є вони самі мігрантами, чи ні, незалежно від їхнього міграційного статусу, а також незалежно від того, чи вважають вони себе жінками-правозахисницями і чи використовують концепції та мову прав людини у своїй роботі. Ці рекомендації є першими у своєму роді і підкреслюють важливу роль, яку відіграють правозахисниці в забезпеченні прав людей, які перебувають у процесі переміщення [33].

Рекомендації є закликом до дій для всіх зацікавлених сторін визнати та усунути ризики, з якими стикаються правозахисниці-мігрантки, і вжити заходів для безперешкодного просування та захисту прав людини, щоб мігранти в усьому їхньому розмаїтті могли жити, працювати та пересуватися безпечно і з гідністю [33].

Означені документи, здебільшого, стосуються існуючих проблем і бар'єрів, які супроводжують діяльність правозахисників у різних сферах суспільних відносин. Разом з тим, окрема увага ООН та її органів і посадових осіб приділяється питанню доступу правозахисників до

міжнародних органів і право підтримувати зв'язок із ними, яке проголошується у Декларації 1998 р. Означене питання є активно обговорюваним, оскільки саме правозахисники нерідко стають жертвами залякувань або репресій за співпрацю з міжнародними органами в галузі прав людини, використання міжнародних правозахисних процедур та надання правової допомоги з цією метою. Зокрема, Генеральний секретар ООН у своїй доповіді зазначив, що передбачуваними жертвами цих порушень є приватні особи, журналісти, адвокати, правозахисники та члени неурядових організацій, які були або є джерелами інформації про порушення прав людини для органів ООН з прав людини або які зустрічалися з їхніми представниками [34].

У зв'язку з цим, Комісія ООН з прав людини у резолюції 2005/9 висловила занепокоєння через повідомлення про залякування і репресії щодо окремих осіб і груп осіб, які прагнуть співпрацювати з ООН і представниками її органів з прав людини. Комісія також висловила глибоке занепокоєння тим, що такі репресії мають серйозний характер і що жертви страждають від порушень найосновніших прав людини та запропонувала Генеральному секретарю представити на її шістдесят першій сесії доповідь, яка містить добірку й аналіз будь-якої наявної інформації з усіх відповідних джерел про передбачувані випадки репресій щодо осіб, згаданих у резолюції [35].

У 2004 році Генеральний секретар оприлюднив доповідь, в якій описувалися ситуації, коли особи, згідно з повідомленнями, зазнавали залякування або репресій за співпрацю з органами ООН у галузі прав людини, використання міжнародних процедур, надання правової допомоги з цією метою та/або за те, що вони є родичами жертв порушень прав людини. Зокрема, наводилися випадки, коли членам правозахисної організації «Івуарський рух за права людини» (ІДПР) погрожували вбивством за участь у роботі шістдесятої сесії Комісії з прав людини в Женеві, обвинувачували в «продажі своєї країни іноземцям»;

переслідували за правозахисну діяльність, і зокрема за роботу із захисту суспільних інтересів, виконувану від імені Ефіопської ради з прав людини, а також за роботу у сфері освіти та прав вчителів у Центральній раді ефіопських університетів тощо [35]. Надалі означене питання також було висвітлено в подальших доповідях Генерального секретаря, присвячених цій проблематиці (A/HRC/4/58; A/HRC/7/45; A/HRC/10/36 тощо).

Рада ООН з прав людини також привертала увагу до цього питання у низці своїх резолюцій (A/HRC/RES/12/2; A/HRC/RES/42/28 тощо). Зокрема, у своїй резолюції 2019 р. (42/28) Рада висловила серйозну заклопотаність у зв'язку з триваючими повідомленнями про акти залякування або репресій проти окремих осіб і груп, які прагнуть співпрацювати, співпрацюють або співпрацювали з ООН, її представниками та механізмами в галузі прав людини. З огляду на це, Рада закликала держави попереджати всі акти залякування або репресій і утримуватися від них, як у мережевому, так і в немережевому режимі, проти тих, хто: прагне співпрацювати, співпрацює або співпрацював з ООН, її представниками та механізмами в галузі прав людини або давав їм свідчення чи інформацію; користується або користувався процедурами, встановленими під егідою ООН для захисту прав людини та основоположних свобод, і всіх тих, хто надавав їм правову або іншу допомогу з цією метою; представляє або представляв повідомлення за процедурами, встановленими договорами з прав людини, і всіх тих, хто надавав їм правову або іншу допомогу з цією метою. Резолюція також містить низку відповідних рекомендацій [36].

Зважаючи на те, що акти залякування правозахисників можуть мати репресивний характер та бути пов'язаними з фізичним насильством і примусовими зникненнями, то слід зазначити, що небезпідставно, означене питання неодноразово розглядалося в доповідях Робочої групи з насильницьких або недобровільних зникнень. Так, у доповіді 2020 р. Робоча група, як і раніше, висловлювала занепокоєність повідомленнями

про репресії проти правозахисників. Протягом звітного періоду Робоча група разом з іншими спеціальними процедурами надіслала уряду Єгипту повідомлення про арешти, зникнення, затримання та переслідування правозахисників за обвинуваченнями, пов'язаними з тероризмом [37].

У доповіді 2021 р. Робоча група зазначала стосовно триваючого надходження повідомлень, що стосуються країн, у яких безпекова та політична ситуація сприяють насильницьким зникненням. Крім того, було наголошено, що повідомлення про репресії, яких зазнають сім'ї жертв, а також правозахисники та організації, що їх підтримують, викликають надзвичайну стурбованість через те, що нерідко, вони не мали можливості подати скаргу або отримати доступ до належних засобів правового захисту, включно з ефективним незалежним розслідуванням [38].

Доповідь 2022 р. стосувалася, серед іншого, взаємозв'язку нових технологій, які мають подвійний зв'язок із питаннями щодо прав людини і насильницьких зникнень. Зокрема, було вказано, що одного боку, репресивні уряди, а також інші суб'єкти, як-от: злочинні співтовариства, озброєні групи та інші недержавні суб'єкти, можуть використовувати нові технології проти правозахисників й активістів для обмеження їхніх основних прав, зокрема за допомогою стеження, моніторингу, втручання, кампаній із дезінформації, переслідування та кібератак в Інтернеті. Однак, з іншого боку, нові технології сьогодні незамінні для документування та розслідування порушень прав людини, отримання та збереження доказів і сприяння притягненню до відповідальності за порушення прав людини, включно з насильницькими зникненнями. З огляду на це, Робоча група поставила мету – вивчити, як нові технології: а) використовуються проти правозахисників та організацій громадянського суспільства, і які захисні стратегії застосовуються або можуть бути застосовані; б) можуть ефективно застосовуватися для сприяння пошуку зниклих осіб, забезпечуючи оперативне встановлення їхньої долі та місцезнаходження у надійний і безпечний спосіб; і с) можуть бути використані для отримання

доказів про факт насильницького зникнення, з огляду на те, що за міжнародним правом цей злочин за своєю природою оповитий таємницею і, як такий, створює суттєві доказові перешкоди для виявлення і притягнення винних до відповідальності [39].

Окрім актів, напрацьованих та прийнятих органами ООН з цього питання, важливе значення також має План дій, прийнятий за підсумками Саміту правозахисників у 2018 році. У Плані викладено першочергові завдання, виконавши які уряди, приватний бізнес, фінансові інститути та міжурядові організації зможуть забезпечити безпечні та сприятливі умови для захисту прав людини, а також більш ефективний та надійний захист для правозахисників і правозахисниць, які наражаються на небезпеку, їхніх громад, організацій та рухів. Складені з урахуванням досягнень, змін і проблем, що виникли за останні двадцять років, передбачається, що рекомендації стануть підґрунтям для всіх організацій та окремих осіб, які переконані, що діяльність тих, хто захищає права людини, необхідна для досягнення миру, справедливості, рівноправ'я, поваги до людської гідності, сумлінного державного управління та сталого розвитку [40].

1.2. Статус правозахисників у міжнародно-правових актах регіонального характеру

Питанню правового регулювання статусу правозахисників приділяється суттєва увага в положеннях актів, прийнятих під егідою міжнародних регіональних організацій (Європейський Союз, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Африканський Союз, Організація американських держав тощо).

Так, у межах Європейського Союзу (далі – ЄС) було вироблено низку актів щодо правового становища та діяльності правозахисників. Зважаючи на ключову роль правозахисників у просуванні поваги до прав людини, верховенства права та демократизації, ЄС розглядає їх як природних і незамінних союзників у просуванні цих цілей у третіх країнах

і визначив підтримку правозахисників як один з головних пріоритетів своєї зовнішньої політики в галузі прав людини. Розроблені на основі Декларації ООН про правозахисників 1998 року, Керівні принципи ЄС щодо правозахисників, спочатку прийняті в 2004 році і оновлені в 2008 році, є ключовим інструментом ЄС, який безпосередньо спрямований на потреби правозахисників [41, с.18].

Керівні принципи визначають кілька практичних заходів у шести різних сферах, які ЄС може вжити для посилення підтримки та допомоги правозахисникам. Керівні принципи описують ці заходи як такі, що в першу чергу підпадають під егіду Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (СЗБП). У процесі визначення практичних заходів, які ЄС може вжити для підтримки правозахисників, Керівні принципи визначають ключові обов'язки та ролі різних суб'єктів ЄС.

Означені Керівні принципи, перш за все, було розроблено для розгляду конкретних питань, що викликають стурбованість стосовно правозахисників, проте їх використання є доцільним також при роботі з третіми країнами на всіх рівнях та в межах багатосторонніх форумів із прав людини для того, щоб підтримати і зміцнити поточні зусилля Євросоюзу з просування та заохочення дотримання права на захист прав людини. Принципи передбачають втручання з боку Союзу для захисту правозахисників, які опинилися в ситуації ризику, і пропонують практичні способи підтримки і сприяння правозахисникам. Оперуючи поняттям «правозахисники», Керівні принципи ЄС керуються визначенням, наданим у Декларації про правозахисників 1998 р., та уточнюють види діяльності правозахисників, а саме: документування порушень; звернення за засобами судового захисту для жертв таких порушень за допомогою надання правової, психологічної, медичної чи іншої допомоги; боротьба з культурою безкарності, яка слугує для прикриття систематичних і повторюваних порушень прав людини і основних свобод. Крім того, у Принципах підкреслено, що робота правозахисників часто включає в себе

критику політики і дій, що здійснюються державами, проте акцентується на тому, що держави не повинні сприймати це негативно, оскільки принцип незалежного мислення і вільних дебатів щодо політики і дій держави – основний та перевірений спосіб встановлення більш високого рівня захисту прав людини [42].

Оперативна частина Керівних принципів має за мету визначити шляхи та засоби ефективної роботи з просування та захисту правозахисників у третіх країнах у контексті Спільної зовнішньої та безпекової політики.

Так зокрема, на Голів місій ЄС покладається зобов'язання надавати періодичні звіти про ситуацію з правами людини в країнах, де вони акредитовані. При цьому Робоча група з прав людини (СОНОМ) затвердила план інформаційних бюлетенів для полегшення виконання цього завдання. Відповідно до цих інформаційних бюлетенів, місії повинні висвітлювати у своїх звітах становище правозахисників, зокрема, відзначаючи випадки погроз або нападів на правозахисників. Представництва ЄС, які в багатьох третіх країнах є основною ланкою зв'язку між ЄС та його державами-членами і правозахисниками на місцях, також відіграють важливу роль у втіленні в життя політики ЄС щодо правозахисників. Заходи, яких можуть вжити Представництва ЄС, включають: тісну координацію та обмін інформацією про правозахисників, у тому числі про тих, кому загрожує небезпека; підтримання належних контактів з правозахисниками, в тому числі шляхом їх прийому в місіях та відвідування сфер їхньої діяльності; забезпечення, за необхідності, видимого визнання правозахисників за допомогою відповідної реклами, візитів або запрошень; відвідування та спостереження, де це доречно, за судовими процесами над правозахисниками [42].

У цьому світлі, слід приділити увагу доповіді Amnesty International «Захист для правозахисників? Оцінка діяльності ЄС щодо правозахисників», присвяченій діям на підтримку правозахисників, які

вчиняються ЄС і його державами-членами відповідно до їхніх правозахисних зобов'язань, перш за все згідно з Керівними принципами ЄС щодо правозахисників. В основу доповіді лягло проведене Amnesty International дослідження того, як Керівні принципи ЄС щодо правозахисників застосовувалися з січня 2014 року по квітень 2019 року в Бурунді, Гондурасі, Китаї, Саудівській Аравії, а також свідчення правозахисників із цих країн. У доповіді було вивчено практичні і політичні кроки, які здійснювалися ЄС і його державами-членами, щоб: захищати правозахисників і просувати їхню роботу; взаємодіяти з урядами та іншими ключовими зацікавленими сторонами з питань, що стосуються обстановки, в якій працюють правозахисники; надавати значення проблемі в галузі прав людини, що піднімається правозахисниками, шляхом надання їм повної політичної підтримки і сприяння їхнім зусиллям у вирішенні таких проблем [43].

За підсумками такого дослідження Amnesty International прийшла до висновку, що зусиллям ЄС, спрямованим на підтримку правозахисників, не вистачає загальної стратегії і послідовності; що обізнаність про діяльність ЄС і канали надання допомоги недостатні; а також що в ЄС відсутній цілеспрямований, орієнтований на результат підхід до публічних дій. Результати проведеного дослідження вказують не стільки на пряме невиконання ЄС своїх зобов'язань у галузі прав людини, скільки на непослідовність у реалізації політики ЄС щодо правозахисників. Зокрема, було вказано на диспропорцію в діях ЄС щодо різних країн: наприклад, жорсткі публічні висловлювання на підтримку правозахисників в Китаї контрастують з малою або слабкою підтримкою саудівських правозахисників. Тобто, за зробленим припущенням, на те, яким чином будуть здійснюватися дії, що передбачаються Керівними принципами ЄС щодо правозахисників, впливають такі чинники, як відносини між ЄС і третьою країною, рівень, на якому робляться публічні заяви, особистість правозахисника і персональна залученість офіційних представників ЄС або

держав-членів. У доповіді також встановлено, що дії ЄС мають в основному реактивний характер: найчастіше ЄС реагує на загострення порушень прав людини, які зачіпають правозахисників, замість того щоб передбачати їх. При цьому, як правило, за такими ключовими діями, як спостереження за судовими процесами, надання допомоги у переселенні та навіть публічні заяви, не слідує будь-яких помітних подальших кроків [43].

Крім того, в 2010 році майже одноголосно було прийнято резолюцію під назвою «Звіт про політику ЄС на підтримку правозахисників» (відому як «Звіт Хаутали», за ім'ям його головного автора), в якій було проаналізовано існуючі заходи та надано низку відповідних рекомендацій. У цьому документі Європейський парламент висловив занепокоєння стосовно недостатнього виконання Керівних принципів ЄС щодо правозахисників і визначив необхідність більш скоординованих і орієнтованих на результат дій ЄС на користь правозахисників. Зокрема, Парламент закликав Раду, Комісію та делегації ЄС активно залучати правозахисників та їхні організації до процесів розроблення, моніторингу та огляду місцевих стратегій; підкреслив важливість свободи слова і роль засобів масової інформації, як онлайн, так і офлайн, як засобу для правозахисників; та поставив питання щодо заохочення, захисту і безпеки правозахисників як пріоритетне у відносинах ЄС з третіми країнами тощо [44].

Слід зазначити, що суттєва увага питанню становища правозахисників приділена й у стратегічних актах ЄС.

Зокрема, в Стратегічній рамці ЄС щодо прав людини та демократії 2012 р. було підтверджено той факт, що правозахисники можуть піддаватися негативному впливу через їхню діяльність й у зв'язку з цим наголошено на необхідності посилення ЄС політичної та фінансової підтримки правозахисників і активізації зусиль проти всіх форм репресій.

Значну увагу питанню щодо правозахисників було приділено у Плані дій ЄС з прав людини та демократії на 2012-2014 рр. Зокрема, вказано

щодо необхідності: розробити та реалізувати добровільну ініціативу для сприяння наданню тимчасового притулку правозахисникам, які перебувають у небезпеці; сприяти розширенню доступу правозахисників до ООН та регіональних механізмів захисту прав людини, а також вирішити проблему репресій проти правозахисників, які співпрацюють з цими механізмами; опублікувати контактні дані координаторів з прав людини всіх місій ЄС, а також офіцерів ЄС зі зв'язків із правозахисниками на веб-сайтах EEAS та Представництв ЄС (V. 18 (a), (b), (c)); продовжувати забезпечувати моніторинг важливих судових процесів, пов'язаних з правами людини, зокрема судових процесів проти правозахисників (V. 26 (b)) [45;49, с. 97-98].

У Висновках Ради щодо Плану дій з прав людини та демократії на 2015-2019 роки було наголошено на відданості ЄС повній реалізації порядку денного з прав людини та демократії, як це відображено в Стратегічній рамці прав людини та демократії 2012 року, керівних принципах ЄС щодо прав людини, висновках Ради і стратегічних документах та на ключовому внеску учасників громадянського суспільства і правозахисників у мир та безпеку, стабільність і процвітання (п. 4).

У Стратегічній рамці ЄС щодо прав людини та демократії (Впровадження пріоритетів ЄС щодо прав людини) зазначено, що сміливі люди, які борються за права людини у всьому світу, часто стають об'єктами гноблення та примусу, у зв'язку з чим ЄС посилить свою політичну та фінансову підтримку правозахисників і активізує свої зусилля проти всіх форм репресій. Крім того, було акцентовано на тому, що ЄС надає велике значення своєму регулярному діалогу з громадянським суспільством як всередині ЄС, так і за його межами, і глибоко стурбований спробами деяких країн обмежити незалежність громадянського суспільства; як провідний донор громадянського суспільства, ЄС продовжуватиме підтримувати правозахисників у межах Європейського інструменту демократії та прав людини (European Instrument for Democracy

and Human Rights) і робити фінансові операції більш гнучкими та доступними.

У Плані дій ЄС з прав людини та демократії на 2015-2019 рр. також було приділено суттєву увагу питанню щодо становища правозахисників. Зокрема вказано на необхідність: підтримувати жіночі організації та правозахисників у їхній роботі щодо захисту прав жінок і дівчат та заохочувати їх відігравати більш активну роль у забезпеченні відповідальності осіб, які приймають рішення, у питаннях гендерної рівності та прав жінок; заохочувати осіб, які приймають рішення, до діалогу з жіночими організаціями та правозахисниками (І. в. (8)); активізації постійної підтримки правозахисників шляхом: подання інформації про правозахисників, які перебувають у групі ризику, в тому числі під час візитів високого рівня, діалогів і місій; усунення безкарності у випадках скоєння порушень проти правозахисників; збільшення розподілу тягаря та координації між представництвами ЄС та посольствами держав-членів у галузі захисту прав людини; обміну передовим досвідом щодо відповідних механізмів, включаючи схеми тимчасового притулку та екстрені візи; продовження підтримки та співпраці з ООН та регіональними механізмами захисту правозахисників; посилення підтримки багатосторонніх ініціатив щодо захисту прав людини та громадянського суспільства, у тому числі в ООН та регіональних організаціях (І. 9); активізації зусиль щодо захисту правозахисників, включаючи соціальних партнерів, які працюють над захистом економічних, соціальних і культурних прав, приділяючи особливу увагу правозахисникам, що займаються трудовими правами, питаннями прав людини, пов'язаними із землею, і корінними народами в контексті, зокрема, «захоплення землі» та зміни клімату (ІІ. 17 (с)) [46].

У наступному Плані дій ЄС з прав людини та демократії на 2020-2024 рр. також висвітлено низку питань, що стосуються правозахисників. Зокрема наголошується, що досягнення цілей і пріоритетів, визначених

Планом дій, вимагає систематичного та скоординованого використання повного спектру інструментів, які є в розпорядженні ЄС, серед яких: спостереження за судовими процесами над правозахисниками.

Планом також визначено необхідність підтримувати правозахисників та їхніх законних представників і враховувати вплив їхньої роботи на їхні сім'ї; працювати над забезпеченням позитивного визнання важливої ролі правозахисників; підіймати питання пов'язані, зокрема, з правами на землю, трудовими правами, природними ресурсами, проблемами навколишнього середовища, зміною клімату та випадками, що є результатом корпоративних зловживань (І. (А)); сприяти безпеці та захисту журналістів, засуджуючи напади (І. (С)); поглибити взаємодію та посилити підтримку плюралістичного громадянського суспільства, включаючи правозахисників, соціальних партнерів, незалежні медіа-асоціації та журналістів, науковців, юристів та гуманітарні організації, щоб захистити їхнє право виконувати свої функції без будь-яких форм залякування, дискримінації чи насильства (ІІІ. (D)) [47].

Крім того, окремі аспекти щодо діяльності правозахисників знайшли своє відображення у низці актів вторинного права ЄС. Зокрема, Європейський Парламент у своїй резолюції визнав вирішальну роль, яку відіграють юристи в демократичному суспільстві у забезпеченні поваги основних прав, верховенства закону і безпеки при застосуванні закону, як коли адвокати представляють і захищають клієнтів у суді, так і коли вони надають юридичні консультації своїх клієнтів та зазначив щодо високої кваліфікації, необхідної для доступу до юридичних професій, необхідності захисту тієї кваліфікації, яка характерна для юридичних професій, в інтересах європейських громадян і необхідності встановлення конкретних відносин, заснованих на довірі між представниками юридичних професій та їхніми клієнтами. Парламент також підтвердив важливість правил, які необхідні для забезпечення незалежності, компетентності, сумлінності та відповідальності представників юридичних професій, щоб гарантувати

якість їхніх послуг на благо своїх клієнтів і суспільства в цілому і для того, щоб захищати суспільні інтереси [48; 49, с. 97].

У Директиві Ради 77/249 / ЄЕС від 22 березня 1977 р. щодо сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг визначено, що діяльність, пов'язана з представництвом клієнта у судових розглядах або в державних органах, має здійснюватися в кожній приймаючій державі-учасниці відповідно до умов, встановлених для юристів у цій державі, за винятком будь-яких умов, що вимагають проживання або реєстрації у професійній організації в цій державі. Адвокат, який займається цією діяльністю, повинен дотримуватися правил професійної поведінки приймаючої держави-члена без шкоди для своїх зобов'язань у державі-члені, з якої він прибув (ст. 4). Крім цього, з метою належного та якісного виконання професійних функцій, у тому числі тих, що стосуються захисту прав і основоположних свобод людини, передбачено норму щодо можливості підтвердження отриманої кваліфікації юриста на прохання компетентного органу приймаючої держави (ст. 7) [50].

Директивою 98/5 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 р. про сприяння постійній практиці юридичної професії в державі-члені, крім тієї, в якій отримана кваліфікація також визначено правила професійної поведінки [51].

У травні 2021 року Європейський Парламент прийняв резолюцію «Вплив зміни клімату на права людини і роль захисників довкілля в цьому питанні», в якій закликав «прийняти список пріоритетних країн ЄС, в яких ЄС і держави-члени посилять свої дії на підтримку захисників екологічних прав», а також закликав Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки / віце-президента Європейської комісії «надавати щорічний публічний звіт про дії, що проводяться в пріоритетних країнах, а також про захист захисників довкілля в усьому світі» [52].

Крім ЄС, питанню правового становища правозахисників було приділено увагу в актах, прийнятих під егідою Ради Європи. Зокрема,

означеній проблематиці побічно приділялася увага в низці таких актів: Рекомендація № R(85)13 щодо інституту омбудсмена, Рекомендація № R(97)14 щодо створення незалежних національних інституцій з просування та захисту прав людини, Резолюція (97)11 про співробітництво між національними інституціями з прав людини держав-членів і між ними та Радою Європи, Рекомендація CM/Res(2007)14 щодо правового статусу неурядових організацій у Європі, Декларація Комітету міністрів про дії Ради Європи щодо вдосконалення захисту правозахисників та сприяння їх діяльності тощо.

Так, у Рекомендації № R (2000) 21 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів закріплено низку принципів щодо діяльності адвокатів, під якими розуміються особи, які відповідно до національного законодавства кваліфіковані та уповноважені захищати та діяти від імені своїх клієнтів, займатися юридичною практикою, з'являтися в офіційній якості в суді і консультувати та представляти своїх клієнтів у питаннях права. Зокрема, урядам держав-членів рекомендується застосовувати або посилювати заходи, які вони вважають за необхідне, з метою здійснення таких принципів: 1) загальні принципи свободи професійної діяльності адвокатів; 2) юридична освіта, професійна підготовка і приєднання до правничої професії; 3) роль і обов'язки адвокатів; 4) доступ усіх осіб до адвокатів; 5) об'єднання; 6) дисциплінарне провадження. Реалізація першого принципу має на меті забезпечення поваги до професії адвоката, її захисту та сприяння її свободі, без дискримінації та неналежного втручання влади та забезпечення адвокатам свободу переконань, вираження поглядів, пересування, об'єднання та зібрань. Означений принцип кореспондує положенням закріпленим Декларацією про правозахисників 1998 р. (ст. 5-8) та Основними принципами, що стосуються ролі юристів (п. 23-25). Другий принцип стосується професійної підготовки таких професіоналів та передбачає набуття якісної

освітньої підготовки та постійного підвищення своєї кваліфікації. Третій принцип направлений на урегулювання питання щодо статусу адвокатів зокрема їхньої ролі та обов'язків, зокрема, вироблення стандартів, кодексів поведінки. У четвертому принципі державам рекомендовано вжити заходів для забезпечення ефективного доступу до правових послуг, що надаються адвокатами, зокрема, й осіб, які перебувають в економічно несприятливому становищі. Принцип п'ять стосується місцевих, національних і міжнародних адвокатських об'єднань. Наголошено на тому, що адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів слід заохочувати до забезпечення незалежності адвокатів та здійснювати захист інтересів адвокатів у відповідному органі, у випадках: а) арешту або затримання адвоката; б) будь-якого рішення розпочати провадження, яке ставить під сумнів доброчесність адвоката; с) будь-якого розшуку адвокатів або їхнього майна; d) будь-якого вилучення документів або матеріалів, які перебували в розпорядженні адвоката; е) публікацій у пресі, які вимагають дій від імені адвокатів. Шостий принцип присвячений питанню щодо дисциплінарного провадження у тих випадках, коли адвокати не діють згідно з професійними стандартами, викладеними в кодексах професійної поведінки [53].

У положеннях Декларації Комітету міністрів про дії Ради Європи щодо вдосконалення захисту правозахисників та сприяння їх діяльності, прийнятій 6 лютого 2008 року на 1017-му засіданні постійних представників міністрів, Комітет міністрів Ради Європи підтвердив важливість Декларації про правозахисників 1998 р. та Керівних принципів ЄС про правозахисників 2004 р. і висловив співчуття у зв'язку з тим, що правозахисники, включаючи журналістів, занадто часто стають жертвами порушення своїх прав, піддаються погрозам і нападам, незважаючи на зусилля як на національному, так і на міжнародному рівнях, та вказав, що правозахисники заслуговують на особливу увагу, оскільки такі порушення можуть свідчити про загальний стан у галузі прав людини у відповідній

державі або про погіршення в цій сфері; Комітет також наголосив на тому, що обмеження стосовно здійснення свободи вираження поглядів, свободи зібрань та асоціацій, які завдають шкоди роботі правозахисників в Європі, не повинні виходити за рамки, дозволені на підставі пункту 2 статті 10 та 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [54].

У резолюції 1660 (2009) Парламентська Асамблея підтвердила неоціненний внесок правозахисників у справу захисту прав людини, верховенства закону, демократії і запобігання конфліктам, які ризикують своєю особистою безпекою та вказала, що вважає під правозахисниками всіх тих осіб, які індивідуально або разом з іншими діють з метою заохочення або захисту прав людини, тобто саме їхня діяльність у цій галузі визначає їх як правозахисників [55].

Парламентська Асамблея також вказала, що держави зобов'язані і несуть відповідальність за захист правозахисників і їхню роботу шляхом створення сприятливих умов і, за необхідності, механізмів захисту для забезпечення фізичної недоторканності правозахисників, які стикаються з конкретними погрозами. У свою чергу парламентарії несуть головну відповідальність за формування політичного контексту і робочого середовища правозахисників належним чином і за моніторинг розвитку прав людини. Асамблея виказала особливу стурбованість становищем правозахисників, які найбільше піддаються нападам і зазнають зловживань через свою особистість і / або тому, що вони працюють над «непопулярними» або делікатними питаннями. Особливому ризику піддаються ті, хто бореться з безкарністю за серйозні злочини і проти корупції, а також ті, хто працює над економічними, соціальними і культурними правами, над правами лесбіянок, геїв, бісексуалів і трансгендерів, а також за права мігрантів та національних або етнічних меншин. У зв'язку з цим, Асамблея закликала держави-члени повністю виконувати відповідні положення Європейської конвенції 1950 р. в

інтерпретації Європейського суду з прав людини, особливо право на життя, свободу від довільного арешту і затримання осіб, від катувань чи жорстокого поводження до свободи вираження думок і свободи зібрань та асоціації, а також права на справедливий судовий розгляд та ефективні засоби правового захисту; виконувати Декларації ООН та Ради Європи про правозахисників, які закликають до створення сприятливих умов для їх роботи, а також їх заохочення та захисту, в тому числі: публічно і твердо підтримувати їхню діяльність і гарантувати за будь-яких обставин їхню фізичну і психологічну недоторканність; швидко і рішуче засуджувати на найвищому рівні загрози або напади на правозахисників, їх організації та / або родичів; забезпечувати ефективний доступу правозахисників до міжнародних механізмів захисту, зокрема, до Європейського суду з прав людини; скасувати вимоги про реєстрацію неурядових організацій (НУО) або інші бюрократичні бар'єри, які можуть перешкодити ефективному здійсненню права створювати, приєднуватися і брати участь в НУО, асоціаціях або групах, що працюють для захисту прав людини, або які можуть іншим чином перешкоджати їхній роботі.

Асамблея також закликала держави-члени: створити відповідну інфраструктуру і програми допомоги правозахисникам з групи ризику; встановити гуманітарні візові схеми або прийняти будь-які інші відповідні заходи для правозахисників, які стикаються з неминучою небезпекою або потребують перепочинку через постійні переслідування в третіх країнах або, принаймні, полегшення видачі їм екстрених віз в таких ситуаціях; повною мірою використовувати, якщо вони є державами-членами Європейського Союзу, Керівні принципи Європейського союзу для правозахисників у третіх країнах і застосовувати їхні принципи в межах своїх власних кордонів [55].

У резолюції 2348 (2020) «Принципи і гарантії адвокатів» Парламентська асамблея підкреслила їхній життєво важливий внесок в ефективне здійснення правосуддя та зазначила, що адвокати відіграють

центральну роль у захисті прав людини, зокрема права на справедливий судовий розгляд, і реалізації принципів верховенства закону. Асамблея також виразила стурбованість щодо численних випадків порушень прав адвокатів, включаючи посягання на їхню безпеку і незалежність, зазначивши, що вони продовжують зазнавати переслідувань за їх участь в справах, пов'язаних з правами людини, таких як захист прав біженців, шукачів притулку та мігрантів, жінок, представників національних та мовних меншин та ЛГБТІ. Вони також піддаються переслідуванням за свою роботу щодо засудження корупції уряду або за представлення інтересів окремих осіб (таких як підозрювані в тероризмі, опозиційні політики, активісти громадянського суспільства та незалежні журналісти). Адвокати також можуть ідентифікуватися зі своїми клієнтами і, відповідно, з політичною приналежністю їхніх клієнтів або злочинами, в яких їх обвинувачують [56].

Серед перешкод, з якими стикаються адвокати у здійсненні своїх професійних функцій щодо захисту прав людини, було виокремлено: зазіхання на особисту безпеку і свободу адвокатів, які часто відбуваються на загальному тлі відсутності поваги до верховенства закону; адміністративне і судове переслідуванням, у тому числі з неправомірним втручанням в їх професійні права і привілеї, такими як вторгнення в привілейоване спілкування адвоката з клієнтом, обшук їхніх службових приміщень, вилучення документів у справі, незаконне аудіо- та відеоспостереження тощо; виклик в якості свідків у справах проти своїх клієнтів; обмеження при здійсненні їхньої професійної діяльності, в тому числі недопущення до слідчого ізолятору або місць утримання під вартою, де знаходиться їхній клієнт, підрив конфіденційності таємниці адвокатської таємниці та нездатність повідомити адвокату про місцезнаходження клієнта тощо. З огляду на означене Парламентська асамблея закликала держави-члени Ради Європи забезпечити ефективний захист професії юриста, в тому числі шляхом: заборони втручання

держави в юридичну професію і чітке визначення конкретних видів діяльності, що становлять заборонене втручання; створення внутрішньої законодавчої бази, яка гарантує ефективність, незалежність і безпеку роботи юристів, зокрема, за допомогою: забезпечення того, щоб національне законодавство і правозастосовча практика покращували умови і гарантії роботи адвокатів у повній відповідності з існуючими стандартами, викладеними в Основних принципах ООН, що стосуються ролі юристів, Рекомендації Комітету міністрів № R (2000) 21 та резолюції 2154 (2017) Асамблеї; забезпечення належних національних гарантій проти зловживань і незаконного втручання в професійну діяльність юристів також у контекстах, які можуть виправдати деякі більш серйозні обмеження прав юристів, такі як боротьба з тероризмом, організованою злочинністю або відмиванням грошей; розслідування і притягнення до відповідальності винних у всіх випадках незаконного залякування, переслідування або фізичних нападів і судове переслідування за будь-які кримінальні злочини, скоєні проти адвокатів, незалежно від джерела загрози [56].

У документі «Справа щодо розробки Європейської конвенції про професію адвоката»: відповіді на рекомендацію: Рекомендація 2121 (2018) Комітет міністрів погодився із Асамблеєю в тому, що адвокати відіграють життєво важливу роль у здійсненні правосуддя і що вільне здійснення професії адвоката необхідно для повної реалізації основного права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Європейська конвенція про права людини. У зв'язку з цим Комітет міністрів виказав стурбованість погрозами в певних національних контекстах безпеки і незалежності юристів, а також їх здатності ефективно виконувати свої професійні обов'язки, що особливо актуально для адвокатів у кримінальному процесі [57].

Крім того, Комітет міністрів зазначив, що його Рекомендація № R (2000) 21 як і раніше є еталонним інструментом, але визнав, що через

майже двадцять років після прийняття її виконання в державах-членах могло б переглядатися і навіть поліпшуватися, зокрема, за допомогою навчальних заходів, що проводяться в межах двосторонньої співпраці. З огляду на це, Комітет закликав відповідні комітети і департаменти Ради Європи активізувати свої дії в цій галузі та взяти до уваги проблеми, з якими стикаються юристи в сучасному суспільстві і в повсякденній професійній діяльності, та прийняти індивідуальні й ефективні положення для забезпечення необхідного захисту і незалежності [57].

За підсумками Круглого столу за участю правозахисників, організованого Офісом Комісара Ради Європи з прав людини (Гельсінкі, 13-14 грудня 2018 р.) також було підтверджено, що правозахисники відіграють центральну роль у забезпеченні контролю того, як державна політика відповідає правам людини, а також у забезпеченні захисту людей, права яких порушені. Учасники зазначили, що правозахисники протистоять несправедливості, просувають права людини та інші основоположні цінності, включаючи справедливі, рівноправні, інклюзивні суспільства і забезпечують сталий розвиток. Їх можна назвати «посланцями світла в житті багатьох людей», а також вони виступають ключовими партнерами Комісара Ради Європи з прав людини і його Офісу [58].

Круглий стіл також послугував майданчиком для обміну досвідом, зокрема, передовими практиками та отриманими уроками серед різних груп правозахисників, а також надав можливість подумати над практичними рішеннями проблем, з якими стикаються вони стикаються. В основні завдання заходу входило ідентифікувати і оцінити поточні загрози та нові виклики, які стосуються безпеки і діяльності правозахисників та організацій громадянського суспільства в Європі, а також вивчити потенційні загрози і можливості, що виникають у зв'язку з розвитком цифрового середовища і технологій. Завдяки обговоренню Комісар і його команда змогли краще зрозуміти ситуацію, що склалася та більш

прицільно спланувати майбутню діяльність на підтримку правозахисників [58].

У продовження тем, порушених у Гельсінкі, і своєї роботи в галузі довкілля та прав людини 18 грудня 2020 року Комісар організувала проведення круглого столу із захисниками екологічних прав людини. У заході взяли участь 14 осіб, включно з адвокатами, активістами та представниками місцевих і міжнародних неурядових організацій з 10 європейських країн, які опікуються широким спектром екологічних проблем: від знищення лісів, видобутку вугілля до ведення справ у судах і привернення уваги молоді до питань зміни клімату. Проведення круглого столу дало змогу учасникам обговорити конкретні проблеми, що стоять перед захисниками екологічних прав та активістами-екологами, вивчити можливі шляхи їхнього розв'язання, обмінятися досвідом і знаннями, а також допомогти ідентифікувати ті царини, в яких участь Комісара матиме найбільшу цінність. У березні 2021 року було оприлюднено доповідь «Захист і просування екологічних прав у Європі: проблеми, загрози, можливості». У доповіді міститься стислий виклад обговорень, що відбулися в межах круглого столу. Зокрема, в розділі 1 описано основні тенденції у сфері екологічних прав людини в Європі, а також наведено приклади ефективних інструментів, методів, корисних практик і позитивних прикладів із досвіду учасників круглого столу; розділ 2 присвячений обговоренню проблем, що стоять перед захисниками екологічних прав людини, зокрема особистого досвіду учасників, які зіткнулися з переслідуванням і обмежувальними законами, а також досвіду протидії їм; розділ 3 стосується подальших дій і міркувань учасників круглого столу щодо сфер і тем, у яких діяльність Комісара та інших міжнародних інститутів могли б принести найбільшу користь [59].

Правову основу, спрямовану на захист правозахисників також було вироблено в межах Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). Так, у Будапештському документі «На шляху до справжнього

партнерства в нову епоху» 1994 р. було акцентовано увагу на необхідності захисту тих, хто відстоює права людини, і доопрацюванні та прийнятті в межах ООН Декларації про право і обов'язки осіб, груп і громадських органів зміцнювати і відстоювати загальновизнані права людини й основні свободи (Розд.VIII, п. 18)) [60].

Учасники паралельної конференції громадянського суспільства у прийнятій Дублінській декларації «Безпека правозахисників: час для дій ОБСЄ» 2012 р. закликали ОБСЄ прийняти більш широке і чітке зобов'язання щодо забезпечення безпеки і захисту правозахисників протягом наступних кількох років та невідкладно вжити ряд інших конкретних кроків щодо розробки відповідних механізмів та інструментів для забезпечення безпеки і захисту правозахисників, зокрема: створення групи незалежних експертів з безпеки і захисту правозахисників; розробки керівних принципів для інститутів і місій ОБСЄ на місцях щодо вирішення питань безпеки і захисту правозахисників в їх роботі; заснування мандата Представника ОБСЄ з безпеки і захисту правозахисників в якості окремого інституту в межах ОБСЄ з мандатом; включення питання безпеки і захисту правозахисників у стандартний порядок денний ОБСЄ з людського виміру [61; 62, с. 161-162].

У 2014 році були розроблені Керівні принципи щодо захисту правозахисників, засновані на зобов'язаннях та загальновизнаних стандартах у галузі прав людини, які взяли на себе держави-учасниці ОБСЄ. Керівні принципи не встановлюють нових норм і не створюють «особливих» прав для правозахисників; у них насамперед ідеться про захист людських прав тих, хто наражається на ризик через власну правозахисну діяльність [63, с. 11].

У звіті Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини «Відповідальність держав: захист правозахисників в регіоні ОБСЄ (2014-2016 рр.). Реалізація міжнародних стандартів, викладених у Керівних принципах БДІПЛ щодо захисту правозахисників» 2017 р. було наведено

огляд та аналіз критичних проблем, з якими стикаються правозахисники в регіоні ОБСЄ, а також прикладів позитивної практики держав-учасниць ОБСЄ з їх захисту. Звіт містить рекомендації щодо усунення виявлених прогалин у галузі захисту правозахисників, які слід розглядати в поєднанні з Керівними принципами Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (далі – БДПІЛ) щодо захисту правозахисників [64].

Суттєвий внесок у сприяння діяльності правозахисників та урегулювання їхнього статусу було зроблено й під егідою таких регіональних організацій, як – Африканський Союз (далі – АС) та Організація американських держав (далі – ОАД).

Так, зокрема, в межах Організації Африканської Єдності (з 2002 р. – Африканський Союз), під час першої конференції міністрів з прав людини у 1999 році, було прийнято Декларацію і План дій Гранд-Бей (Маврикій), у положеннях яких було відзначено, що прийняття Декларації ООН про захист правозахисників на 54-годинній сесії Комісії ООН з прав людини знаменує собою важливий поворотний момент, і закликано уряди африканських країн зробити відповідні кроки щодо здійснення Декларації в Африці (п. 19) [65].

У положеннях Кігалійської декларації, що була прийнята за підсумками Першої конференції міністрів АС з прав людини в Африці 2003 р. також було визнано важливу роль організацій громадянського суспільства в цілому і правозахисників, зокрема, в заохоченні та захисті прав людини в Африці, і закликано держави-члени та регіональні установи захищати їх і заохочувати участь організацій громадянського суспільства у процесах прийняття рішень з метою консолідації представницької демократії та сталого розвитку (п. 28) [66].

Крім цього, резолюцією ACHPR/Res.69 (XXXV)04 Африканської комісії з прав людини і народів 2004 р. було визнано значущість роботи правозахисників у просуванні прав людини, демократії та верховенства закону в Африці та, разом із цим, зазначено про серйозну стурбованість

триваючими порушеннями щодо окремих осіб і членів їхніх сімей, груп або організацій, які працюють над заохоченням і захистом прав людини і народів, а також зростаючими ризиками, з якими стикаються правозахисники в Африці. З урахуванням означеного, Комісія ухвалила заснувати посаду Спеціального доповідача з питання про правозахисників.

Питанню правового становища правозахисників було приділено увагу й у Керівних принципах щодо свободи асоціацій та зібрань в Африці 2017 р., зокрема, наголошено на тому, що обмеження прав на свободу асоціацій та зібрань обмежують потенціал для вільної суспільної сфери і відкритого демократичного суспільства, а обмеження на незалежне громадянське суспільство перешкоджають діяльності правозахисників і просуванню прав людини [67].

У 2019 році Африканська комісія з прав людини і народів, на своїй 65-й черговій сесії, що проходила з 21 жовтня по 10 листопада 2019 року в Банжулі (Гамбія) наголосила на необхідності дотримання на континентальному рівні конвенцій та інших стандартів і керівних принципів, прийнятих ООН, зокрема, Декларації про правозахисників 1998 р., та постановила розробити Африканську декларацію про підвищення ролі правозахисників і їх захисту в Африці [68].

Варто зазначити, що питанню правового становища правозахисників було приділено увагу й у межах Організації американських держав (далі – ОАД). Так, Комісія у своєму річному звіті за 1998 рік підкреслила важливість і етичний аспект роботи, що виконується окремими особами й організаціями, які займаються просуванням, моніторингом і наданням консультацій в галузі прав людини. Комісія також рекомендувала державам-членам ОАД вжити всіх необхідних заходів для захисту фізичної недоторканності правозахисників і забезпечення їх можливості працювати в належних умовах (Розділ VII, рекомендація 4). Після того, як ці рекомендації були представлені державам-членам, Генеральна Асамблея ОАД прийняла резолюцію 1671, під назвою «Правозахисники в Північній і

Південній Америці: підтримка окремих осіб, груп і організацій громадянського суспільства, які працюють над просуванням і захистом прав людини в Північній і Південній Америці». У цій резолюції Асамблея доручила Постійній раді в координації з Міжамериканською комісією продовжити вивчення питання про правозахисників у регіоні. У 2001 році Генеральна Асамблея звернулася до Комісії з проханням розглянути можливість підготовки дослідження в цій галузі (AG/RES.1818).

Заслуговує на увагу також, схвалений низкою експертів ООН та колишніми доповідачами Міжамериканської комісії з прав людини, Протокол Есперанса (Esperanza Protocol) – перший міжнародний інструмент реагування на погрози правозахисникам. Понад 30 організацій з усього світу об'єдналися для захисту правозахисників за ініціативи Центра справедливості та міжнародного права (CEJIL). Протокол покликаний сприяти ефективному реагуванню на погрози правозахисникам, які захищають демократію та права людини в усьому світі, адже 85% правозахисників повідомляють, що отримували або знають когось, хто отримував погрози в тій чи іншій формі за свою правозахисну діяльність протягом останніх років.

Понад п'ять років CEJIL спільно з експертами з міжнародного права та правозахисниками працював над розробкою цього інструменту, який підвищує обізнаність про високу ціну погроз на адресу правозахисників та безкарність за ці злочини. Протокол Есперанса є дорожньою картою для створення державної політики, яка ефективно протидіє загрозам, а також керівництвом для держав щодо ретельного кримінального розслідування.

Назва Протоколу була обумовлена двома причинами, перша з яких пов'язана з його метою – забезпечити надійне майбутнє для правозахисників, оскільки «esperanza» означає «надія» іспанською мовою; друга – з назвою містечка на заході Гондурасу Ла-Есперанса, рідного міста активістки руху за права корінних народів, феміністки та екологині Бerti Касерес, яка була вбита у 2016 році після 33 нерозслідуваних погроз

[69].

Протокол Есперанса містить керівні принципи, засновані на міжнародному праві прав людини, для сприяння ефективному реагуванню на погрози щодо правозахисників і, зокрема, для підтримки розслідування, судового переслідування та покарання за погрози. У Протоколі сформульовані міжнародно-правові зобов'язання, які існують у разі виникнення погроз. Протокол також має за мету покращити реагування держав на погрози на адресу правозахисників і сприяти забезпеченню недоторканності правозахисників та їхньої здатності виконувати свою роботу. Зрештою, він сприяє створенню сприятливого середовища для захисту прав людини в усьому світі [70].

Крім того, важливу роль відіграли країни Латинської Америки та Карибського басейну у просуванні питання щодо діяльності екологічних правозахисників. Результатом їхніх багатосторонніх зусиль стало прийняття, в межах Конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо+20), першого в регіоні договору з екологічних питань і першого у світі, що містить положення про правозахисників у сфері охорони навколишнього середовища. Прийнята в Ескасу (Коста-Ріка), 4 березня 2018 року й узгоджена державами за значної участі громадянського суспільства та широкої громадськості, Регіональна угода про доступ до інформації, участь громадськості та правосуддя з питань, що стосуються довкілля, спрямована на боротьбу з нерівністю та дискримінацією і гарантує права кожної людини на здорове навколишнє середовище та сталий розвиток. При цьому в договорі приділена особлива увага особам і групам, які перебувають у вразливому становищі. У преамбулі Угоди визнається важливість роботи громадськості та правозахисників з екологічних питань у зміцненні демократії, прав доступу та сталого розвитку, а також їхній фундаментальний внесок у цьому відношенні. Крім того, стаття 9 безпосередньо присвячена питанню щодо правозахисників з питань довкілля [71].

1.3. Статус правозахисників у статутних актах органів міжнародної кримінальної юрисдикції

Аналіз положень міжнародно-правових актів універсального і регіонального характеру свідчить про те, що правозахисником може бути будь-яка особа, що визначається правозахисною спрямованістю її діяльності. Тобто, поняття «правозахисник» охоплює активістів з прав людини, журналістів, які працюють у цій сфері та, відповідно, включає професійних юристів, чия безпосередня робота пов'язана із захистом прав людини. Означена теза підтверджується в положеннях Декларації про правозахисників 1998 р. (ст. 9, 11) Зокрема, у ст. 9 Декларації закріплено, що під час здійснення прав людини та основоположних свобод, включно із заохоченням і захистом прав людини, згаданих у цій Декларації, кожна людина, індивідуально та спільно з іншими, має право на користування ефективними засобами правового захисту та на захист у разі порушення цих прав. З цією ж метою кожна людина, індивідуально та спільно з іншими, має, зокрема, право пропонувати і надавати професійну кваліфіковану правову допомогу або інші відповідні консультації та допомогу у справі захисту прав людини і основоположних свобод. Статтею 11 Декларації 1998 р. передбачено, що кожна людина, індивідуально і спільно з іншими, має право на законних підставах займатися своїм родом діяльності або працювати за професією. Кожен, хто за родом своєї професії може впливати на людську гідність, права людини та основоположні свободи інших осіб, повинен поважати ці права і свободи та дотримуватися відповідних національних і міжнародних стандартів поведінки або етики, які пов'язані з родом занять або професією.

Положення Декларації 1998 р. корелюються з нормами, регламентованими міжнародно-правовими угодами в галузі прав людини, зокрема статтею 14 Міжнародного пакта про громадянські і політичні права 1966 р., якою гарантується право кожного при розгляді будь-якого

висунутого проти нього кримінального обвинувачення бути судженим у його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього у випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника (ст. 14 (d)).

У положеннях Основних принципів, що стосуються ролі юристів 1990 р. також закріплено, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання її прав та захисту її на всіх стадіях кримінального провадження (п. 1).

Варто зазначити, що вказане право регламентовано і в положеннях статутних і процедурно-процесуальних актах органів міжнародної кримінальної юрисдикції (Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), Спеціальний трибунал по Лівану (далі – СТЛ), Міжнародний остаточний механізм для кримінальних трибуналів тощо (далі – МОМКТ) тощо).

Так зокрема, МКС уповноважений на справедливий і неупереджений судовий розгляд і, у випадку встановлення вини, покарання осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства. Разом з тим, суд воліє стати взірцевим органом у системі міжнародного кримінального правосуддя, реалізуючи свою юрисдикцію відповідно до найвищих юридичних стандартів і з дотримання основоположних прав і свобод людини, проголошених у міжнародних актах з прав людини. Належне дотримання прав учасників процесу (потерпілих, свідків, обвинувачених, підозрюваних) є ключовою складовою права на справедливий судовий розгляд, закріпленого Римським статутом та процедурно-процесуальними актами Суду.

Зокрема, Римським статутом МКС передбачено норму, згідно з якою особі надається право захищати себе особисто або за посередництвом призначеного їй захисника, бути поінформованою, якщо він / вона не має

захисника, про це право, мати призначеного Судом захисника в будь-якому випадку, коли того вимагають інтереси правосуддя, і безоплатно для особи в будь-якому випадку, коли він / вона не має достатньо коштів для оплати послуг захисника (ст. 67 (1 (d))). Схожа за змістом норма відображена у Статуті СТЛ (ст.ст. 15, 16).

Право на вільний вибір адвоката для законного представництва добре захищене і закріплено в правовому режимі Суду як для обвинувачених, так і для потерпілих. Якщо особа, яка потребує юридичного представництва, бажає призначити власного адвоката, останній, тим не менше, повинен довести, що він / вона відповідає умовам, передбаченим юридичними текстами Суду, і подати заповнену заяву до служб Секретаріату [72]. У тому ж випадку, якщо будь-якій особі потрібна термінова юридична допомога і він / вона ще не отримав (ла) юридичної допомоги, або якщо його або її адвокат недоступний, Секретар може призначити чергового адвоката. Черговий адвокат може бути призначений за різних обставин, у тому числі при першій явці; для надання допомоги особам, з якими на місцях спілкується Канцелярія Прокурора; коли адвокат ще не призначений або відмовився чи був усунений від справи і заміна адвоката ще не здійснена. В процесі призначення Секретар бере до уваги всі відповідні чинники, такі як географічна близькість і мови, на яких говорить потенційний адвокат, та перевіряє їх доступність [72].

У цьому світлі слід зазначити, що право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника і бути повідомленим про це право в тому вигляді, як воно передбачено в пункті 3 d) статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., охоплює два види захисту, які не є взаємовиключними. Особи, які користуються допомогою адвоката, мають право давати інструкції своєму захисникові щодо ведення їхньої справи і давати свідчення від свого власного імені. У той же час право захищати себе особисто або використовувати правову

допомогу захисника припускає таким чином можливість для обвинуваченого відмовитися від допомоги будь-якого захисника. Однак це право захищати себе особисто без участі адвоката не є абсолютним. Інтереси правосуддя можуть у межах конкретного судового розгляду вимагати призначення захисника проти бажання обвинуваченого, особливо в тому випадку, якщо обвинувачений істотним і систематичним чином перешкоджає належному проведенню судового розгляду або ж йому пред'явлено тяжке обвинувачення, однак він не в змозі діяти у своїх власних інтересах, або в тих випадках, коли це необхідно для захисту вразливих свідків від подальшого занепокоєння або залякування, якщо їм доведеться зазнати допиту з боку обвинуваченого [73].

Процедурно-процесуальними актами МКС також передбачено норми щодо юридичного представництва потерпілих. З метою надання допомоги потерпілим у виборі законного представника або представників Секретаріат може надати їм список адвокатів й інформацію про адвокатів або помічників адвокатів, включаючи, на прохання потерпілого, біографію адвокатів і вживає заходів для забезпечення розуміння постраждалим подібної інформації. Для цілей їх участі в розгляді Секретаріат інформує потерпілих про те, що вони можуть звернутися з проханням про отримання юридичної допомоги, оплачуваної Судом, і надає їм відповідний формуляр або формуляри. При вирішенні питання про доцільність надання подібної допомоги Секретаріат враховує, зокрема, фінансові можливості потерпілих, будь-які особливі потреби потерпілих, складність даної справи, можливість звернення до Бюро громадських адвокатів для потерпілих з проханням про надання сприяння та наявність безкоштовного юридичного консультування і допомоги (положення 112, 113 Регламенту Секретаріату МКС) [74].

За вимогами правила 22 Правил процедури і доказування (далі – ППД МКС), у якому деталізовано вимоги, що висуваються до адвокатів, останні повинні, зокрема, мати визнану кваліфікацію у галузі

міжнародного або кримінального права і судочинства; мати відповідний досвід роботи в якості судді, прокурора, адвоката чи в іншій аналогічній якості в кримінальному провадженні; досконало володіти щонайменше однією з робочих мов Суду і побіжно говорити на ній (правило 22 ППД МКС) [75]. Функції адвоката не може виконувати особа, яка була визнана винною у скоєнні тяжкого кримінального або посадового злочину, що вважається несумісним із характером посади адвоката в суді (положення 67 Регламенту МКС) [76]. У ППД СТЛ вказані вимоги закріплені у правилі 58 [77].

Керівництвом для заявників до списку адвокатів МКС та помічників адвоката також передбачено, що для включення до Списку адвокатів кандидати повинні відповідати таким вимогам: 1) компетенція: кандидати повинні володіти підтвердженою компетентністю і досвідом у галузі міжнародного або кримінального права і процесу. 2) досвід: кандидати повинні мати не менше десяти років відповідного досвіду роботи в кримінальному судочинстві в якості судді, прокурора, адвоката чи в іншій аналогічній якості. Професори права відповідають цій вимозі тільки в тому випадку, якщо вони брали участь у кримінальному процесі протягом як мінімум десяти років в одній з перерахованих вище якостей. 3) мовні навички: заявники повинні досконало володіти хоча б однією з двох робочих мов Суду, а саме англійською або французькою. 4) підтвердження високого рівня професії: кандидати не повинні бути засуджені за будь-яке серйозне кримінальне або дисциплінарне правопорушення, яке вважається несумісним із характером посади адвоката в суді. У випадках, коли кандидати були об'єктом такого покарання, Секретар оцінює, чи має накладена санкція характер, що перешкоджає здатності кандидата діяти в Суді згідно з відповідними положеннями юридичних текстів Суду [72].

Крім того, Секретар виключає адвоката зі списку адвокатів у тих випадках, коли останній: перестає відповідати критеріям, на основі яких відбувається включення до списку адвокатів; назавжди позбавляється

права на представлення інтересів захисту у Суді в результаті дисциплінарного провадження, порушеного відповідно до Кодексу професійної поведінки адвокатів; визнаний винним у скоєнні злочину проти правосуддя відповідно статті 70 Римського Статуту; або отримав остаточну заборону на виконання функцій в Суді згідно з підправилом 3 правила 171 ППД МКС. У випадку, коли адвокат тимчасово позбавляється статусу адвоката під час дисциплінарного провадження, яке проводиться відповідно до Кодексу професійної поведінки адвокатів або отримує тимчасову заборону на виконання функцій захисту в Суді на період, що перевищує 30 днів, Секретар тимчасово виключає його зі списку адвокатів (положення 71 Регламенту Суду МКС [76].

Винагорода осіб, які діють у межах програми правової допомоги, що оплачується Судом узгоджується з відповідними документами, прийнятими або схваленими Асамблеєю держав-учасниць (положення 133 Регламенту Секретаріату МКС) [74]. Так, адвокат і члени команди отримують винагороду на основі заздалегідь встановленої одноразової виплати. Гонорари членів групи встановлюються відповідно до окладів співробітників аналогічної категорії в Канцелярії Прокурора і на основі окладу ООН. На додаток до одноразової виплати адвокат і помічник адвоката можуть, надавши підтверджуючі документи, отримати компенсацію за професійні витрати, понесені безпосередньо у зв'язку з їхньою роботою в Суді, відповідно до системи юридичної допомоги Суду [72]. Перед кожним етапом розгляду або кожні шість місяців адвокат готує план заходів, що затверджується Секретарем, який може консультуватися з уповноваженими з питань юридичної допомоги (положення 134 Регламенту Секретаріату МКС) [74].

У тому випадку, якщо особа не має достатньо коштів для оплати послуг захисника і вона звертається за юридичною допомогою, оплачуваною МКС, така особа має заповнити затверджені стандартні формуляри і представити інформацію, необхідну для обґрунтування її

прохання. Секретаріат може провести розслідування з даного питання і запросити інформацію та / або документи у будь-якої особи чи органу, які він вважатиме це за необхідне (положення 131 Регламенту Секретаріату МКС) [74].

Варто зазначити, що діяльність адвокатів, які представляють як інтереси обвинувачених, так й інтереси потерпілих повинна здійснювати відповідно до процедурно-процесуальних актів МКС та положень, що регулюють статус захисників у міжнародному кримінальному судочинстві [78, с. 204].

З цією метою в межах органів міжнародної кримінальної юрисдикції прийнято низку актів, якими врегульовано професійну поведінку захисників, зокрема, Кодекс професійної поведінки адвокатів МКС (ICC-ASP/4/Res.1) (далі – Кодекс поведінки МКС) [79], Кодекс професійної поведінки для адвокатів захисту та законних представників потерпілих які виступають у Спеціальному трибуналі по Лівану (прийнятий 14 грудня 2012 року; зі змінами від 29 січня 2019 року) (далі – Кодекс поведінки СТЛ) [80], Директиву про юридичне представництво потерпілих [81] та Політику правової допомоги для участі потерпілих [82] тощо.

Так, зокрема, Кодекс професійної поведінки адвокатів МКС (ICC-ASP/4/Res.1) (далі – Кодекс поведінки МКС), прийнятий у 2005 році, застосовується до адвокатів захисту, адвокатів, які діють від імені держави, *amici curiae* і адвокатів або юридичних представників потерпілих і свідків, які практикують у МКС. Кодексом визначено, що адвокат повинен діяти чесно, незалежно й неупереджено та не має права допускати, щоб його або її незалежність, недоторканність чи свобода підпадали під вплив зовнішнього тиску; або робити що-небудь, що може привести до розумного висновку про те, що його або її незалежність була поставлена під загрозу (ст. 6) [79]. Схожі за змістом положення відображені в документах СТЛ, зокрема, Кодексом поведінки СТЛ визначено, що захисник має першочерговий обов'язок бути лояльним до свого клієнта і

повинен докладати всіх зусиль для того, щоб не допустити виникнення потенційного або реального конфлікту інтересів. Адвокат не повинен консультувати, представляти або діяти від імені двох або більше клієнтів в одній і тій самій справі. У тому випадку, якщо адвокат представляє більше ніж одного клієнта, він повинен представляє інтереси всіх осіб рівною мірою і не надавати переваг жодній особі чи групі осіб серед тих, кого він представляє; та, негайно інформувати Секретаря, якщо він має підстави вважати, що між його клієнтами існує конфлікт інтересів, пов'язаний з їхньою участю у провадженні в Трибуналі (ст. 11) [80].

У професійній діяльності Кодекс поведінки МКС вимагає від адвоката проявляти повагу і ввічливість у відносинах з Палатами, Прокурором і членами Канцелярії Прокурора, Секретарем і членами Секретаріату, клієнтом, адвокатом протилежної сторони, обвинуваченими, потерпілими, свідками та будь-якими особами, які беруть участь у розгляді; підтримувати високий рівень компетентності в галузі права, що зумовлює необхідність брати участь у навчальних заходах, необхідних для підтримки такої компетентності (ст. 7) [79].

Адвокат має вживати всіх необхідних заходів для того, щоб його дії чи дії помічників або співробітників не завдавали шкоди триваючому провадженню. Адвокату заборонено обманювати чи свідомо вводити в оману Суд та необхідно терміново вживати всіх заходів, необхідних для виправлення помилкової заяви, зробленої ним або його / її асистентами, чи співробітниками. У спілкуванні з іншими адвокатами та їх клієнтами адвокат повинен діяти чесно, добросовісно та ввічливо. У відносинах зі свідками та потерпілими адвокат повинен утримуватися від залякування, переслідування чи приниження свідків або жертв, а також від того, щоб чинити на них непропорційний або непотрібний тиск у залі суду чи поза нею (ст. 24-29) [79].

Кодекс також забороняє адвокату брати участь у дискримінаційній поведінці щодо будь-якої іншої особи, зокрема його або її клієнта, за

ознакою раси, кольору шкіри, етнічного або національного походження, національності, громадянства, політичних поглядів, релігійних переконань, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності, сімейного стану або будь-якого іншого особистого чи економічного становища. У своїх відносинах з клієнтом адвокат повинен враховувати особисті обставини і конкретні потреби клієнта, зокрема, коли адвокат представляє жертв тортур або фізичного, психологічного або сексуального насильства, дітей, людей похилого віку або інвалідів. Якщо здатність клієнта приймати рішення щодо представництва обмежена через психічний розлад або з якоїсь іншої причини, адвокат повинен повідомити про це Секретаря та відповідну Палату. Не допускається участь адвоката у неналежній поведінці, наприклад, вимагання сексуальних відносин, застосування примусу, залякування або здійснення будь-якого іншого неналежного впливу в його або її відносинах із клієнтом (ст. 9) [79].

У свою чергу Кодекс поведінки СТЛ передбачає, що адвокат не повинен вчиняти або потурати будь-якій поведінці, яка може становити дискримінацію, переслідування, у тому числі сексуальні домагання, та зловживання повноваженнями на робочому місці або у зв'язку з роботою (ст. 13 bis). Крім того, адвокат не повинен радити або допомагати клієнту вчиняти дії, які, як йому відомо, є злочинними, шахрайськими або такими, що порушують чинне законодавство, але може обговорювати з клієнтом правові наслідки будь-якої запропонованої лінії поведінки і добросовісно консулювати або допомагати клієнту у визначенні чинності, обсягу або значення застосовного законодавства. Захисник повинен: здійснювати професійне судження, надавати відкриті та чесні поради клієнту і діяти завжди справедливо, чесно та відверто щодо клієнта; консулюватися з клієнтом щодо всіх суттєвих аспектів його представництва; дотримуватися повністю поінформованих рішень клієнта щодо цілей представництва тощо (ст. 8) [80].

Кодексом МКС також урегульовано питання щодо підстав, які

перешкоджають юридичному представництву, зокрема: якщо справа є такою же або по суті пов'язана з іншою справою, в якій адвокат або його або її партнери представляють або раніше представляли іншого клієнта, й інтереси клієнта несумісні з інтересами колишнього клієнта; в якій адвокат брав участь або мав доступ до конфіденційної інформації в якості співробітника Суду, стосується справи, в якій він намагається здійснювати свої повноваження захисту. Однак на прохання адвоката Суд може розпорядитися про зняття цієї перешкоди, якщо це буде визнано виправданим в інтересах правосуддя. На адвоката як і раніше покладаються обов'язки щодо дотримання конфіденційності, які впливають з його або її колишнього положення в якості співробітника Суду; адвокат не бере участі в розглядах, у ході яких існує значна ймовірність того, що адвокат або помічник адвоката будуть викликані в якості свідка, за винятком випадків, коли: покази свідків відносяться до неоспорюваного питання або стосуються характеру і вартості юридичних послуг, наданих у справі (ст. 12) [79].

Слід також акцентувати увагу на тому, що належне виконання адвокатом своїх професійних зобов'язань, не дотримання правил етичної поведінки і норм та принципів, закріплених статутними і процедурно-процесуальними актами МКС має своїм наслідком, як правило, настання певної відповідальності. Кодексом поведінки МКС надано розуміння неправомірної діяльності адвоката та регламентовано порядок подачі скарги на нього. Так, під неправомірною діяльністю розуміється вчинення адвокатом неправомірних дій, коли він або вона: порушує чи намагається порушити будь-які положення Кодексу, Статуту, Правил процедур і доказування та Регламенту Суду або Секретаріату, що покладають істотні етичні або професійні обов'язки на нього / неї; свідомо допомагає або спонукає іншу особу здійснити будь-які проступки, або робить це за допомогою дій іншої особи; або не виконує дисциплінарне рішення. Адвокат також несе відповідальність за неправомірні дії його / її

помічників або співробітників, коли він або вона: наказує або схвалює відповідну поведінку; або знає або має інформацію, яка свідчить про те, що можуть бути допущені порушення, та не вживає обґрунтованих виправних заходів. У такому випадку здійснюється розслідування за поданими скаргами.

Кодекс поведінки СТЛ передбачає можливість подання скарги у випадку коли адвокат, зокрема, не забезпечує ефективне представництво свого клієнта в Трибуналі. У цьому контексті, представництво є неефективним, якщо одна або декілька дій чи бездіяльності радника або члена юридичної групи суттєво порушують або можуть завдати непоправної шкоди фундаментальним інтересам чи правам клієнта і можуть мати своїм наслідком подання скарги (ст. 9). При цьому, визначення дисциплінарного проступку містить у статті 17 Кодексу поведінки СТЛ, розуміння кого є схожим до того, що закріплено в актах МКС.

Процедура притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності в межах МКС включає в себе етап подачі відповідної скарги до Секретаріату. Суб'єктом подачі скарги можуть бути Палата, яка розглядає справу; Прокурор; або будь-яка особа чи група осіб, права чи інтереси яких могли бути порушені передбачуваними порушеннями. Скарга подається у письмовій формі або, якщо скаржник не може зробити це, в усній формі перед співробітником Секретаріату, який повинен ідентифікувати скаржника та захисника, проти якого подана скарга, та достатньо детально описати заявлену неправомірну діяльність. У подальшому Секретар передає скаргу Комісару. Секретар також може за власною ініціативою подавати скарги до Комісара щодо неправомірних дій адвоката (ст. 34) [79]. Процедура щодо подання дисциплінарної скарги в межах СТЛ викладена у статті 18 Кодексу поведінки.

Так, за вимогами встановленими МКС, у тому випадку, якщо подана скарга була прийнята, Комісар направляє її адвокату, що підлягає

дисциплінарному провадженню, який подає відповідь протягом шістдесяти днів з дати направлення такої скарги (ст. 37) [79]. Комісар, який проводить розслідування, також може відхилити скаргу без будь-якого подальшого розслідування, якщо він або вона на підставі наявної у нього інформації вважає, що твердження про неправомірні дії є необґрунтованими фактично або законодавчо. Про прийняте рішення повідомляється скаржник. Якщо Комісар вбачає підстави, він або вона негайно розслідує передбачувану неправомірну поведінку адвоката та приймає рішення або подати звіт до Дисциплінарної комісії, або припинити процедуру. Комісар також може запропонувати мирову угоду, якщо вважає це за доцільне (ст. 39).

Дисциплінарна процедура, передбачена Кодексом поведінки МКС, застосовується Дисциплінарною комісією (ст. 38). Слухання Дисциплінарної комісії є відкритим. Однак Дисциплінарна комісія може прийняти рішення про проведення слухання справи або його частин у закритому засіданні, зокрема, для забезпечення конфіденційності інформації у звіті Комісара або для захисту потерпілих і свідків.

Адвокат, який підлягає дисциплінарному провадженню, має право на допомогу іншого адвоката; право зберігати мовчання перед Дисциплінарною комісією; право на повне розкриття інформації та доказів, зібраних Комісаром, а також його звіту; право допитати особисто або через свого адвоката будь-яку особу, яку Дисциплінарна комісія викликає для дачі показань перед нею тощо.

Кодекс поведінки СТЛ також передбачає, що адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу має право на: (i) правову допомогу; (ii) відмову від будь-яких заяв, які можуть бути використані проти нього; (iii) отримання всієї необхідної інформації та спілкування мовою, яку він розуміє; (iv) достатній час та можливості для підготовки свого захисту; (v) допит свідків, які надають покази проти нього, або вимогу їх допиту; (vi) дослідження всіх доказів, які є проти нього. Адвокату має бути забезпечено повне розкриття будь-якої інформації та зібраних доказів

(ст. 25) [80].

За підсумками розгляду справи Дисциплінарна комісія МКС може завершити процедуру, не визнаючи протиправної поведінки на підставі поданих їй доказів або встановити, що адвокат, який підлягає дисциплінарному провадженню, вчинив заявлений проступок. У випадку встановлення неправомірних дій адвоката, Дисциплінарна комісія може накласти одну або кілька санкцій: застереження; публічну догану із записом в особисту справу адвоката; штраф до 30 000 євро; зупинення права на практику в Суді на термін, що не перевищує двох років; і постійну заборону здійснювати діяльність у Суді. Рішення має бути оприлюднене та повідомлене адвокату, який підлягає дисциплінарній процедурі, та Секретареві. Адвокат наділений правом оскаржити рішення Дисциплінарної комісії з фактичних або юридичних підстав. Процедурно-процесуальними актами СТЛ передбачено також відповідні санкції у разі встановлення факту неправомірної поведінки захисника, серед яких: зауваження, надання адвокату інструкцій щодо його майбутньої поведінки, публічна догана із занесенням до особової справи адвоката, оприлюднення публічної версії рішення із зазначенням особи адвоката, повернення гонорару або винагороди адвоката, тимчасова відмова в присутності перед Трибуналом; або постійна заборона займатися адвокатською діяльністю в Трибуналі (ст. 27) [80].

Крім того, зважаючи на закріплене Декларацією про правозахисників 1998 р. (ст. 5) та Основними принципами, що стосуються ролі юристів 1990 р. (п. 24) положення щодо свободи об'єднань, у 2016 році було створено Асоціацію адвокатів МКС (далі – ААМКС). Заснування ААМКС ознаменувало виконання давньої мети щодо представницької асоціації практикуючих юристів, які займаються питаннями, що стосуються Списку адвокатів і допоміжного персоналу перед МКС. На 18-й сесії Асамблеї держав-учасниць ААМКС була офіційно визнана єдиним представницьким органом при МКС відповідно до правила 20 (3) ППД МКС. Асоціація не

залежить від Суду і зареєстрована як некомерційний фонд (Stichting) відповідно до законодавства Нідерландів. Діяльність ААМКС, переважно, фінансується за рахунок платних підписок її членів. Вона слугує колективним голосом для незалежних адвокатів і допоміжного персоналу, які представляють потерпілих, обвинувачених та інших учасників (наприклад, свідків) у МКС, надає підтримку і низку послуг своїм членам та діє як форум для обговорення всіх питань, пов'язаних із МКС [83].

Варто акцентувати увагу також і на закріпленні гарантій здійснення адвокатами своїй функцій. Оскільки в силу того, що адвокати захисту представляють осіб, які обвинувачуються у скоєнні тяжких злочинів, у громадській думці вони часто асоціюються з негативним поведінкою, а не з захистом прав на свободу і справедливий судовий розгляд, незважаючи на те що відомі випадки засудження невинних громадян. Крім того, адвокатські функції часто привертають суспільну увагу до юристів у період політичної або соціальної напруженості. В результаті адвокати захисту можуть навіть піддаватися загрозі фізичної розправи. У багатьох країнах громадськість і уряд реагують на такі загрози введенням захисних заходів менш охоче, ніж у випадку погроз на адресу прокурорів чи суддів. Основні принципи ООН передбачають, що юристи повинні мати можливість виконувати свої професійні обов'язки без офіційного втручання, обмежень, погроз або залякування, але в деяких країнах адвокати захисту регулярно стикаються з такими проблемами. Деякі розплачуються за це своєю свободою або навіть життям [84, с. 2].

Слід зазначити, що Римським статутом МКС передбачено положення, згідно з яким захиснику, експертам, свідкам і будь-якій іншій особі, присутність яких є необхідною в місці перебування Суду, забезпечується такий статус, який є необхідним для належного функціонування Суду, відповідно до Угоди про привілеї та імунітети Суду (ст. 48) [85].

Так, Угодою про привілеї та імунітети МКС регламентовано низку

привілеїв, імунитетів і пільг, необхідних для незалежного виконання адвокатами своїх функцій, під якими Угода розуміє адвокатів захисту і юридичних представників потерпілих. Зокрема, імунитет від особистого арешту або затримання та від арешту їхнього особистого багажу; імунитет від будь-яких процесуальних дій у зв'язку із сказаним і всього вчиненого ними в службовому порядку, причому цей імунитет продовжує діяти і після того, як вони припинили виконувати свої функції; недоторканність паперів і документів у будь-якій формі і матеріалів, що стосуються виконання ними своїх функцій; для цілей обміну інформацією в порядку виконання своїх функцій адвоката – право отримувати і відправляти папери та документи в будь-якій формі; звільнення від імміграційних обмежень або реєстрації іноземців; звільнення від перевірки особистого багажу, якщо немає серйозних підстав вважати, що в багажі знаходяться предмети, ввезення або вивезення яких заборонено законодавством або регламентовано карантинними правилами відповідної держави-учасниці; в цьому випадку перевірка здійснюється в присутності відповідного адвоката; привілеї щодо валютних і обмінних пільг, які надаються представникам іноземних урядів, які перебувають у тимчасових службових відрядженнях; пільги щодо можливості репатріації в період міжнародних криз, які надаються за Віденською конвенцією дипломатичним агентам. Після призначення в якості адвоката, яке здійснюється відповідно до Статуту, Правил процедури та доказування, Регламенту Суду, адвокат отримує посвідчення за підписом Секретаря на період часу, який потребується для виконання ними своїх обов'язків [86].

Крім цього низка повноважень щодо дотримання прав адвокатів та забезпечення належних умов для виконання їхніх професійних обов'язків покладено до Секретаріат. Зокрема Секретар організовує роботу персоналу Секретаріату таким чином, щоб підтримати права захисту, відповідно до принципу справедливого судового розгляду та цією метою: сприяє дотриманню конфіденційності, як вона визначена в пункті 1 (b) статті 67

Статуту МКС; надає підтримку, допомогу та інформацію всім адвокатам, які виступають у Суді; надає допомогу заарештованим, особам, на яких поширюється дія пункту 2 статті 55, і обвинуваченим в отриманні юридичної консультації і допомоги юрисконсульта; консультує, у міру необхідності, Прокурора і Палати з відповідних питань, пов'язаних із захистом; надає захисту належні кошти, які можуть знадобитися для безпосереднього виконання обов'язків щодо захисту; сприяє передачі інформації та даних про прецедентне право Суду адвокатам і, в належних випадках, співпрацює з національними асоціаціями юристів та адвокатів або будь-яким незалежним представницьким органом адвокатських та юридичних асоціацій для сприяння спеціалізації та навчанню адвокатів з правових норм, що встановлюються Статутом та Правилами тощо (правило 20 ППД МКС).

До обов'язків Секретаря щодо захисту також сприяння адвокату і / або його помічникам у здійсненні поїздки до місця перебування Суду, до місця проведення розгляду, до місця утримання під вартою особи, яка має права на юридичну допомогу, або в різні пункти під час проведення розслідування на місці. Така допомога включає забезпечення привілеїв та імунітетів, викладених в Угоді про привілеї та імунітети Суду і відповідних положеннях Угоди про штаб-квартиру; встановлення каналів зв'язку і проведення консультації з будь-яким незалежним органом адвокатів або юридичної асоціацією (положення 119 Регламенту Секретаріату МКС).

Висновки до Розділу 1

1. На міжнародному універсальному рівні відсутній єдиний юридично обов'язковий договір, яким би було врегульовано статус правозахисників. Основним актом, який вважається відправною точкою у становленні міжнародно-правових засад щодо регулювання становища правозахисників є Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і

органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи 1998 р. Декларація покликана стати інструментом підтримки та заохочення поваги і захисту осіб, які індивідуально та сумісно з іншими, заохочують, захищають та здійснюють права людини й основоположні свободи. Незважаючи на те, що Декларація сама по собі не є юридично обов'язковим документом, вона була прийнята консенсусом ГА ООН і, отже, являє собою сильне політичне зобов'язання держав щодо її реалізації.

2. Незважаючи на той факт, що загальноживаною назвою Декларації 1998 р. є «Декларація про правозахисників», означений документ не містить визначення даного терміну та не пропонує стандартизованої процедури визначення статусу «правозахисник», залишаючи це питання відкритим для інтерпретації. Означене пояснюється, переважно, складністю каталогізувати величезне розмаїття контекстів, в яких здійснюють свою діяльність правозахисники. Разом з тим, аналіз положень Декларації та актів, прийнятих статутними та договірними органами ООН, дає можливість зробити висновок про те, що в питанні ідентифікації та визначенні особи як правозахисника важливе значення має саме правозахисний характер її діяльності. Крім того, така правозахисна діяльність може здійснюватися як на добровільних засадах, так і на професійній основі; бути безоплатною або оплачуваною.

3. Декларацією про правозахисників 1998 р. закріплено низку ключових прав, які мають забезпечуватися правозахисникам у їхній діяльності. Означені права гарантуються в положеннях міжнародних універсальних і регіональних угод з прав людини та є частиною міжнародного звичаєвого права, зокрема: право на свободу зібрань; право на свободу асоціацій; право мати доступ до міжнародних органів і підтримувати зв'язок із ними; право на свободу поглядів та їхнє вільне вираження; право на вираження протесту; право на захист; право розвивати й обговорювати нові ідеї та принципи, що стосуються прав

людини; право на засоби правового захисту; і право на доступ до джерел фінансування тощо. Вищевказані права мають основоположне значення для захисту прав людини та є передумовою створення надійного і сприятливого середовища, в якому правозахисники могли б виконувати свою роботу. Разом з тим, слід наголосити на тому, що Декларація 1998 р. не створює нових прав, а лише підкреслює важливість роботи правозахисників і формулює, як ці права застосовуються до їхньої роботи. Крім того, на правозахисників покладаються обов'язки здійснювати свою діяльність мирно і визнавати універсальність прав людини.

4. Міжнародні акти, прийняті під егідою ООН, її статутними або договірними органами і посадовими особами також приділяють суттєву увагу окремим аспектам становища правозахисників. Означені акти, зазвичай, зосереджені на здійсненні аналізу викликів, бар'єрів та обмежень у діяльності правозахисників з боку держав та недержавних акторів; забезпеченні їхньої безпеки; та пропонують відповідні рекомендації з цього питання. Окрема увага приділяється вразливим категоріям правозахисників, зокрема: жінкам, екологічним правозахисникам з числа представників корінних народів, правозахисникам, які працюють у контексті міграції і є біженцями, шукачами притулку тощо. Важливість таких резолюцій, доповідей тощо, полягає, перш за все, у приверненні уваги міжнародної спільноти до проблем, з якими стикаються правозахисники у своїй повсякденній діяльності та заохоченні держав щодо дотримання ними прав людини правозахисників відповідно до їхніх зобов'язань за міжнародним правом прав людини.

5. На міжнародному регіональному рівні, під егідою Європейського Союзу, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Африканського Союзу, Організації американських держав тощо, також прийнято низку актів, що стосуються діяльності правозахисників. В основу таких актів (Директиви, резолюції, декларації тощо) покладено положення Декларації ООН про правозахисників 1998 р. та Основних принципів, що

стосуються ролі юристів 1990 р. Міжнародні регіональні акти зосереджені на забезпеченні безпеки правозахисників, дотриманні їхніх прав і свобод та проведенні відповідного моніторингу в державах-членах з цього питання тощо. Разом з тим, слід вказати, що незважаючи на те, що на регіональному рівні також відсутній уніфікований загальнообов'язковий договір щодо становища правозахисників, окремими угодами прямо закріплено положення, присвячені правозахисникам, зокрема, ст. 9 Угоди Ескасу безпосередньо стосується становища правозахисників з питань довкілля.

6. Положення статутних та процедурно-процесуальних актів (Правила процедури і доказування, регламенти, кодекси поведінки тощо) органів міжнародної кримінальної юрисдикції, як-от: Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний трибунал по Лівану, регламентують питання діяльності і поведінки захисників. Означені положення, як правило, застосовуються до адвокатів сторони захисту, юридичних представників потерпілих і свідків та регламентують питання професійної поведінки, етичні стандарти діяльності, їхні права та обов'язки, порядок притягнення до відповідальності тощо. Крім того, в межах МКС створено Асоціацію адвокатів МКС, що ознаменувало виконання давньої мети щодо представницької асоціації практикуючих юристів. У світлі цього, слід зазначити, що створення такого некомерційного фонду є реалізацією права створювати неурядові організації, асоціації чи групи, вступати до них та брати участь у їх діяльності закріпленого Декларацією про правозахисників 1998 р. (ст. 5).

РОЗДІЛ 2 ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАВОЗАХИСНИКІВ

2.1. Право правозахисників на свободу мирних зібрань

Право на свободу мирних зібрань, поряд зі свободою самовираження і свободою об'єднань, лежить в основі будь-якої функціонуючої демократичної системи. Свобода мирних зібрань є одним з основних прав людини, яке може бути реалізовано фізичними особами та групами, незареєстрованими об'єднаннями, юридичними особами та іншими видами організацій. Свобода мирних зібрань визнана як одна з основ реальної демократії. Сприяння участі в мирних зібраннях допомагає забезпечити всім членам суспільства можливість висловлювати думки, які вони поділяють з іншими людьми. Свобода мирних зібрань як така сприяє розвитку діалогу як усередині громадянського суспільства, так і між громадянським суспільством, політичними лідерами та урядом. Мирні зібрання можуть слугувати різним цілям, включно з, але не обмежуючись, висловленням поглядів і захистом спільних інтересів, проведенням свят, акціями пам'яті, пікетуванням і вираженням протесту; їх реалізація може мати як символічне, так і практичне значення [87, с. 9, 23].

Свобода мирних зібрань пов'язана з правом оскаржувати домінантні в суспільстві погляди, представляти альтернативні ідеї та думки і підтримувати інтереси та точки зору меншин і маргіналізованих груп населення; вона надає людям можливість публічно висловлювати свої погляди та думки незалежно від свого впливу, майнового становища або статусу в суспільстві [88, с. 10].

Означене право гарантовано низкою міжнародних угод у галузі прав людини як універсального, так і регіонального рівнів (Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 20), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 21), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 11), Африканська хартія прав людини

і народів 1981 р. (ст. 11), Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. (ст. 12) тощо) і є вкрай важливим для правозахисників. Якщо це право не буде гарантоване і не буде захищатися від порушень з боку представників держави та недержавних суб'єктів, здатність правозахисників виконувати свою роль із захисту та заохочення прав людини та основоположних свобод буде радикально обмежена [89].

У положеннях Декларації 1998 р. означене право відображене у статтях 5 і 12, якими передбачено права проводити мирні зустрічі і зібрання та брати участь у мирній діяльності, спрямованій проти порушень прав людини і основних свобод [5]. Означене право також закріплено в положеннях Основних принципів, що стосуються ролі юристів 1990 р., в яких проголошено право юристів на рівні з іншими громадянами на свободу вираження поглядів, переконань і зібрань (п. 23) [13].

Так, важливість означеного права для правозахисників полягає, насамперед, у тому, що завдяки праву на мирні зібрання окремі особи можуть висловлювати свою думку колективно і брати участь у громадському будівництві. Як зазначив, Комітет ООН з прав людини у своєму Загальному коментарі № 37 (2020) право на мирні зібрання є важливим як самостійне право, оскільки захищає можливість людини здійснювати свою індивідуальну автономію спільно з іншими. Разом з іншими суміжними правами воно формує саму основу системи державного управління за участю громадян, базою для якої є демократія, права людини, верховенство права і плюралізм (п. 1). Крім того, Комітет зауважив, що таке право є цінним інструментом, який може використовуватися і використовується для визнання та реалізації широкого спектру інших прав, включаючи економічні, соціальні і культурні права [90].

З точки зору діяльності, що захищається Декларацією про правозахисників 1998 р., право на свободу зібрань включає численні форми зібрань, починаючи від зустрічі в приватному помешканні до

зібрань і конференцій у громадських місцях, демонстрацій, чергувань, маршів, пікетування та інших видів зібрань, як у приміщенні, так і на відкритому повітрі, з метою заохочення і захисту прав людини. Важливим моментом є те, що для того, щоб бути захищеними відповідно до Декларації 1998 р., правозахисники повинні здійснювати цю діяльність мирно [91, с. 25]. При цьому, мирні наміри організаторів зборів не повинні бути поставлені під сумнів через те, що збори можуть викликати протидію з боку деяких частин суспільства. Навпаки, важливість громадських зібрань як засобу вираження спірних точок зору означає, що збори якраз можуть завдавати образи або спричиняти незадоволення в інших груп чи осіб [88, с. 36].

З огляду на це правозахисники не повинні стикатися з жодними обмеженнями їхнього права на свободу зібрань, окрім тих обмежень, що є допустимими згідно з відповідними міжнародними стандартами. Обумовлені змістом зібрання обмеження, які накладаються лише з тієї причини, що на зібранні висловлюються критичні думки на адресу влади або думки, які сприймаються в суспільстві як спірні, є несумісними з цими стандартами. Повна заборона на проведення зборів може бути припустима тільки за абсолютно виняткових обставин, як це передбачено міжнародними стандартами в галузі прав людини [63, с. 28].

Разом з тим, незважаючи на те, що користування правом на мирні зібрання не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб (ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.), такі обмеження широко застосовуються для того, щоб запобігти або зірвати проведення мирних акцій на підтримку прав людини. Найчастіше вони здійснюються під приводом необхідності підтримання громадського порядку, дедалі частіше використовуючи для цього законодавство,

аргументи та механізми боротьби з тероризмом [92]. Так, наприклад, Комітет ООН з прав людини у Заключних зауваженнях щодо доповіді Ізраїлю висловив стурбованість, що Закон про боротьбу з тероризмом 5776-2016 містить розпливчасті та надто широкі визначення понять «терористична організація» і «терористичний акт» та може використовуватися для придушення і криміналізації законних політичних або гуманітарних дій. Крім того, Комітет зазначив, що поправка № 30 до Закону про в'їзд до Ізраїлю від 2018 р., яка передбачає позбавлення посвідки на постійне проживання на розпливчастій підставі «порушення принципу лояльності на шкоду Державі Ізраїль», що визначається як терористичний акт згідно із Законом про боротьбу з тероризмом, була використана для позбавлення постійної посвідки на проживання правозахисників, які відстоюють права палестинців, включно з адвокатом з прав людини Салахом Хаммурі (Salah Hammouri) [93].

У Заключних зауваженнях за доповіддю Єгипту Комітет з прав людини також висловив занепокоєння тим, що велика кількість активістів і правозахисників, які сприймаються як критики уряду, зазнали переслідувань, залякувань, кримінальних розслідувань і свавільних затримань за свою мирну діяльність або критику, а також тим, що значна кількість з них зазнали свавільних заборон на в'їзд і заморожування активів відповідно до законодавства про боротьбу з тероризмом (п. 49) [94].

У зв'язку з цим Генеральна Асамблея ООН у резолюції 66/164 (Пропаганда Декларації про право і обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи) виказала глибоку стурбованість тією обставиною, що в багатьох державах особи та організації, які займаються заохоченням і захистом прав людини та основних свобод, через участь у цій діяльності часто піддаються загрозам і переслідуванням та виявляються в небезпечному становищі, зокрема внаслідок обмеження свободи асоціацій

(об'єднань), свободи вираження поглядів або права на проведення мирних зібрань [16].

Правозахисників, які організовують мирні зібрання, зустрічі та демонстрації, беруть участь у них або спостерігають за їхнім проведенням, заарештовують, віддають під суд, а також ухвалюють стосовно них вирoki згідно із законами, що обмежують свободу зібрань. Каральні дії щодо правозахисників проводяться з використанням найрізноманітніших обвинувачень – від проведення несанкціонованих демонстрацій до порушення встановленого правопорядку і підбурювання до громадянської непокори або бунту. У межах одного з таких випадків, активістку правозахисного руху заарештували і звинуватили в порушенні закону про демонстрації, коли вона брала участь у церемонії протесту проти тюремних рейдів [95].

Досліджуючи це питання, Спеціальний представник Генерального секретаря з питання про правозахисників у своїй доповіді виокремив шість груп порушень свободи зібрання, серед яких: арешти; насильство щодо правозахисників під час проведення заходів, включно з убивствами; погрози правозахисникам; обмеження на поїздки правозахисників, які бажають взяти участь у заходах із заохочення та захисту прав людини; зрив заходів, які вже проводять, або заборона їхнього проведення; і обмеження цього права в законодавчому порядку. Повідомлялося про випадки арештів правозахисників під час демонстрацій, які розганяла поліція, або під час зібрань чи конференцій; коли вони прямували для участі в заходах, зокрема в роботі міжнародних конференцій, ймовірно, для того, щоб перешкодити їхній участі в заході; у деяких країнах повідомляли про те, що заарештованих правозахисників відпускали, попередньо взявши з них обіцянку не з'являтися в тому місці, де вони брали участь у мирному зібранні тощо [92].

На підтвердження означеного свідчать численні рекомендації та зауваження, прийняті Комітетом ООН з прав людини за підсумками

розгляду періодичних доповідей держав-учасниць. Так, наприклад, у Заключних зауваженнях щодо первісної доповіді Мавританії Комітет зазначив, що під час зібрань і демонстрацій у державі-учасниці правозахисники і маніфестанти піддаються погрозам, залякуванням або переслідуванням з боку співробітників органів безпеки або поліції. Комітет також висловив стурбованість існуванням перешкод на шляху створення та реєстрації деяких неурядових організацій або асоціацій та рекомендував державі-учасниці вжити конкретних заходів щодо забезпечення захисту членів неурядових організацій від репресій, а також захисту мирних демонстрацій, що проводяться на її території, і в разі порушень проводити розслідування з метою притягнення винних до відповідальності [96].

Питання щодо обмеження права на свободу зібрань було також предметом розгляду Комітету ООН з прав людини за повідомленням поданим проти Казахстану. Автором повідомлення виступав відомий громадський активіст у Казахстані. У червні 2015 р. автор звернувся до міської адміністрації Алмати з проханням надати дозвіл на проведення мирного зібрання з метою протесту проти бездіяльності уряду перед обличчям екологічних наслідків ракетних запусків. Зібрання стосувалося кількох аварій, пов'язаних з ракетноносіями, що працюють на ракетному паливі гептил, який отруєє землю, забруднює повітря, воду та виявився дуже шкідливим для людей і тварин. Не отримавши відповіді від міської влади, автор разом із близько 20 іншими особами взяв участь у церемонії покладання квітів до пам'ятника Незалежності в Алмати, а після – надав інтерв'ю журналісту. 3 липня 2015 р. співробітники правоохоронних органів прийшли до будинку автора і забрали його до відділку, після чого на заявника було складено адміністративний протокол за порушення Закону про порядок організації та проведення мирних зібрань, мітингів, походів, пікетів і демонстрацій. 4 липня 2015 року суд визнав заявника винним та призначив йому покарання у вигляді 15 діб адміністративного арешту. Автор стверджував, що церемонія проводилася мирно і не

становила жодної загрози національній безпеці, громадському порядку, здоров'ю населення, захисту прав і свобод інших осіб.

Звертаючись до Комітету, заявник просив вжити заходів для усунення існуючих обмежень у національному законодавстві, зокрема щодо свободи вираження поглядів і свободи мирних зібрань, стверджуючи, що їхні положення є несумісними зі статтями Пакту 1966 р.; він також просив Комітет закликати державу-учасницю забезпечити проведення мирних протестів без невиправданого втручання з боку державних органів влади та без переслідування організаторів й учасників.

Розглядаючи повідомлення, Комітет виходив з того, що свобода вираження поглядів має важливе значення для будь-якого суспільства і є наріжним каменем кожного вільного і демократичного суспільства. Комітет підтвердив свою позицію, викладену в Загальному коментарі № 37, що жодне обмеження цього права не допускається, за винятком випадків, коли воно: (а) накладається згідно із законом; і (b) є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб. Комітет також наголосив на тому, що коли держава-учасниця встановлює обмеження з метою узгодження права особи на мирні зібрання з вищезазначеними інтересами загального характеру, вона повинна керуватися метою сприяння здійсненню цього права, а не прагнути до його непотрібних або непропорційних обмежень. Таким чином, держава-учасниця зобов'язана обґрунтувати обмеження права, захищеного статтею 21 Пакту, і продемонструвати, що такі обмеження не слугують непропорційною перешкодою для здійснення цього права. З огляду на це, Комітет, дійшов висновку, що наявні факти свідчать про порушення державою-учасницею прав автора, передбачених статтями 19 і 21 Пакту 1966 р. [97].

Серед інших порушень права на мирні зібрання Спеціальний доповідач з питання щодо становища правозахисників також зазначав про:

випадки, коли правозахисників піддавали «превентивному» арешту з метою завадити їхній участі в запланованих демонстраціях, мітингах або конференціях; інциденти, пов'язані з надмірним і в багатьох випадках невідповідним застосуванням сили проти осіб, які здійснюють своє право на мирні зібрання (використання сльозогінного газу, гумових куль з металевим сердечником, гранат шокової дії та інших жорстоких засобів для розгону мирних зібрань тощо); випадки використання таємних агентів, щоб спровокувати насильство під час мирних зібрань і виправдати застосування насильства для розгону учасників зібрань або їхній арешт; відмову у видачі дозволу на проведення заходів щоб не «розбурхувати населення» або через те, що є небезпека проведення демонстрацій у відповідь і сутичок або демонстрації порушують рух транспорту тощо [92].

У зв'язку з цим, важливо зазначити, що дуже часто зібрання можуть певною мірою призводити до порушення звичного плину життя, але вулиці й інші громадські місця є законними місцями проведення зібрань, так само як вони є шляхами руху транспорту та пішоходів. Робота правоохоронних органів повинна бути спрямована на те, щоб врівноважити конкуруючі потреби всіх осіб, які використовують громадські місця, а не обмежувати дії учасників громадських зібрань [98, с. 23].

Разом з тим, практика висвітлена міжнародними правозахисними організаціями свідчить про те, що свобода мирних зібрань залишається широко проігнорованою в певній кількості країн, де влада регулярно забороняла або жорстоко розганяла численні демонстрації. Зокрема, в Азербайджані демонстрації на підтримку свободи преси жорстоко придушувалися. Зокрема, Емін Гусейнов (Emin Huseynov), член Інституту свободи і безпеки репортерів, був побитий поліцією 7 листопада 2006 р. під час участі в мітингу на підтримку опозиційної газети «Азадліг» (Azadlig), який був жорстоко розігнаний. У Киргизстані 29 травня 2006 р. понад 200 міліціонерів жорстоко побили активістів, які йшли до Адміністрації Президента Республіки на знак протесту проти рішення

Верховного Суду звільнити з посад усіх високопосадовців, нібито відповідальних за смерть кількох учасників аксийських демонстрацій у 2002 році [99, с. 483].

Аналогічно, в Узбекистані мирні зібрання, організовані правозахисниками, майже систематично зривалися втручанням міліції або антитерористичних сил. Наприклад, 16 жовтня 2006 р. демонстрація, організована чотирма правозахисниками – Джоханкіром Шоссалімовим (Jokhankir Shossalimov), Валентиною Степченко, Ахтамом Шаймардановим (Akhtam Shaimardanov) і Оленою Урлаєвою – з вимогою до влади дотримуватися прав людини і конституційних прав, була жорстоко розігнана співробітниками антитерористичного загону в цивільному одязі [99, с. 484].

Також Спеціальному представнику надходила інформація від правозахисників про те, що влада часто не дозволяє їм проводити мітинги, демонстрації або інші збори в центральних районах міст, і що натомість учасникам зборів видають дозволи на їхнє проведення в «заздалегідь відведених для цього» місцях або на околицях. У деяких державах існують також положення, що забороняють проводити заходи в місцях, які розташовані ближче певної відстані від будівель законодавчих, виконавчих або судових органів. Такі заходи також є несумісними з духом Декларації 1998 р. (стаття 6(с)), якщо заходи, які обмежують свободу зібрань, продиктовані бажанням ізолювати правозахисні зібрання, щоб правозахисники не могли звернути увагу громадськості на порушувані ними питання [92].

Означене питання також набуло значної актуальності в умовах стрімкого розповсюдження коронавірусної інфекції COVID-19 та застосування державами відповідних заходів, що передбачають, серед іншого, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у здійсненні основоположних прав і свобод людини, обмеження масових зібрань або їх повну заборону в інтересах охорони

здоров'я тощо. У своїй заяві «Реакція держав на загрозу COVID-19 не повинна обмежувати свободу зібрань та об'єднань» Спеціальний доповідач ООН з питання про право на свободу мирних зібрань і асоціацій підкреслив, що жодна країна чи уряд не може подолати кризи самотужки, у зв'язку з чим організації громадянського суспільства слід розглядати як стратегічних партнерів у боротьбі з пандемією. З огляду на це, спецдоповідач висловив стурбованість інформацією, що в багатьох державах були прийняті закони, які обмежують публічні зібрання, а також свободу пересування. Разом з тим, обмеження, які ґрунтуються на міркуваннях громадського здоров'я, є виправданими, якщо вони є необхідними та пропорційними у світлі обставин. Проте, прийняті закони та нормативні акти часто були широкими та розпливчастими, а в багатьох випадках застосовуються у дискримінаційний спосіб, причому опозиційні діячі та групи, разом із вразливими громадами, є головними мішенями [100].

З огляду на це, в аспекті застосування карантинних заходів, нового поштовху отримало застосування ІКТ у різноманітних сферах суспільного життя, зокрема й у діяльності правозахисників.

Так, з одного боку цифрова епоха відкрила нові горизонти для здійснення прав на свободу мирних зібрань та асоціацій. Можна навести численні приклади по всьому світу, які демонструють міць цифрових технологій у руках людей, які прагнуть об'єднати свої зусилля з просування демократії, миру та розвитку. У сучасному суспільстві цифрові технології є складовою частиною здійснення прав на свободу мирних зібрань та асоціацій; технології слугують засобом сприяння здійсненню означених прав як у реальному житті, так і віртуальному просторі, де ці права можна активно використовувати. Такі технології є корисним інструментом, коли необхідно оперативно й ефективно організувати велику групу людей з невеликими витратами, а також вони створюють віртуальний майданчик для груп населення, які піддаються маргіналізації з

боку суспільства і стикаються з обмеженнями в умовах реального життя. Разом з тим, цифрова революція несе з собою нові ризики і загрози для цих основних прав [101].

Так, зокрема, спецдоповідачі ООН в одному із повідомлень державі зазначали щодо інформації про ймовірну наявність шпигунського програмного забезпечення Pegasus, розробленого приватною корпорацією NSO Group Technologies (NSO Group), на пристроях, які належать щонайменше 35 правозахисникам, науковцям, політичним лідерам, представникам громадянського суспільства та активістам під час розпалу загальнонаціональних демонстрацій у 2020-2021 рр. у Таїланді. Згідно з отриманою інформацією: 24 листопада 2021 р. компанія Apple надіслала попередження на пристрої щонайменше 17 осіб, попередивши, що їхні пристрої були «скомпрометовані зловмисником, підтримуваним державою». 18 липня 2022 р. міжнародна судово-слідча група виявила, що телефони щонайменше 30 осіб були заражені шпигунським програмним забезпеченням у період з жовтня 2020 р. по листопад 2021 р., причому в період політичних протестів у Таїланді це траплялося частіше. Об'єктами такого стеження були активісти, науковці, представники громадянського суспільства та правозахисники, які публічно критикували уряд і брали участь у мирних демонстраціях. Серед тих, за ким стежили, були члени неурядових організацій, що працюють у сфері просування та захисту прав людини в Таїланді [102].

Разом з тим, як зазначив Комітет з прав людини у своєму Загальному коментарі № 37 щодо мирних зібрань, значне число супутніх заходів відбувається в режимі онлайн або іншим чином залежить від цифрових послуг і такі дії також захищені відповідно до статті 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Держави-учасниці не повинні, наприклад, блокувати підключення до Інтернету або створювати йому перешкоди у зв'язку з мирними зібраннями. Те ж саме стосується створення перешкод для підключення або доступу до контенту в певних

географічних зонах або при спробах підключення за допомогою спеціальних технологій. Держави повинні не допускати необґрунтованих обмежень зібрань або приватного життя їхніх учасників у результаті діяльності постачальників Інтернет-послуг і посередників, а будь-які обмеження роботи систем поширення інформації повинні відповідати критеріям обмеження свободи вираження поглядів [90].

Спеціальний доповідач з питання про право на свободу мирних зібрань і право на свободу асоціації, досліджуючи означене питання також виказав стурбованість з приводу різних заходів і методів, які використовуються державами для контролю та обмеження доступу до використання цифрових технологій для здійснення прав на свободу зібрань і асоціації. Він звернув увагу на те, що все частіше приймаються закони, які криміналізують онлайновий контент, що здійснює значний стримуючий вплив на інформаційно-пропагандистську діяльність і мобілізацію людей для участі в тих чи інших заходах. В якості прикладу він навів такі заходи, як відключення комунікаційних мереж і сервісів під час виборів і публічних демонстрацій, блокування веб-сайтів, що належать групам громадянського суспільства, включаючи правозахисні організації, стеження із використанням цифрових технологій за діяльністю і переслідування в мережі представників громадянського суспільства, зокрема й правозахисників [101].

Крім того, Спецдоповідач наголосив, що в умовах надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я держави мають реагувати у спосіб, який відповідає їхнім зобов'язанням у сфері прав людини. Зокрема, він зазначив про десять ключових принципів, п'ятий з яких стосується гарантування свободи об'єднань та зібрань онлайн. Згідно з цим принципом, права на свободу мирних зібрань та об'єднань застосовуються в Інтернеті так само, як і в офлайн. У той час, коли фізичні зібрання обмежені, необхідно забезпечити доступ до Інтернету та користування ним. Зокрема, в контексті організацій громадянського суспільства, держави повинні

забезпечити можливість їхньої реєстрації в Інтернеті, а також надати їм можливість брати участь у розробці політики через онлайн-форуми [100].

Рада ООН з прав людини у своїй резолюції також нагадала державам про їхнє зобов'язання поважати і повною мірою захищати права всіх осіб на свободу мирних зібрань і свободу об'єднань як у режимі онлайн, так і в режимі офлайн, включно з особами, які дотримуються поглядів чи переконань, що не розділяються більшістю або відрізняються від загальноприйнятих поглядів чи переконань, правозахисниками, членами профспілок та іншими особами і підкреслила, що повага до права на свободу мирних зібрань і права на свободу об'єднань, сприяє розгляду й розв'язанню важливих для суспільства проблем і питань, таких як навколишнє середовище, сталий розвиток, запобігання злочинам, торгівля людьми, розширення прав та можливостей жінок, соціальна справедливість, захист споживачів і реалізація всіх прав людини [103].

Окрім підвищення рівня використання ІКТ і пов'язаних з цим нових викликів у сфері забезпечення права на свободу зібрань коронавірусна пандемія також супроводжувалася, часом, жорсткими карантинними обмежувальними заходами.

У зв'язку з цим, Amnesty International також привертала увагу суспільства до становища правозахисників в умовах пандемії, зокрема, вказала, що через реалізацію заходів із охорони здоров'я населення щодо користування правами людини були введені деякі обмеження, тому на тлі боротьби з пандемією COVID-19 і зусиль, спрямованих на те, щоб охопити якомога більшу кількість людей, правозахисники потрібні як ніколи раніше. Криза, подібна до нинішньої – перевірка дотримання зобов'язань. Саме час, щоб держави всього світу підтвердили взяті на себе зобов'язання захищати і визнавати тих, хто індивідуально або спільно з іншими захищає права людини, в тому числі в умовах пандемії. Зокрема, держави зобов'язані переконатися, що будь-які заходи, які обмежують право на захист прав людини, в тому числі обмеження прав на свободу вираження

поглядів, свободу об'єднань і свободу мирних зібрань, необхідні і відповідні заходам із охорони здоров'я населення. Владі не слід користуватися обмеженнями, прийнятими в умовах пандемії, для приховування незручної для себе інформації, а також прикриватися кризовою ситуацією для переслідування критиків і правозахисників. Держави повинні визнати важливість правозахисної діяльності в надзвичайних умовах, а також вжити всіх заходів для того, щоб правозахисники могли працювати, не побоюючись переслідувань, залякування і погроз [104, с. 1].

З огляду на це слід зазначити, що критично важливим є забезпечення державами незалежного і прозорого контролю за всіма органами, чия робота стосується мирних зібрань, у тому числі за допомогою своєчасного звернення до ефективних засобів правового захисту, включно із судовими або національними правозахисними установами з метою забезпечення реалізації цього права до, під час і після зібрань. Комітет також акцентував увагу на тому, що особливо важливу роль у повному здійсненні права на мирні зібрання відіграють журналісти, правозахисники та ін. Ці особи мають право на захист відповідно до Пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та їм не може бути заборонено виконувати ці функції або невинуватно обмежувати їх виконання, у тому числі в частині моніторингу дій співробітників правоохоронних органів. Вони не повинні зазнавати репресій або переслідувань в іншій формі, а їх обладнання не повинно конфіскуватися або пошкоджуватися. Навіть якщо зібрання оголошено незаконним або розігнано, це не означає припинення права вести моніторинг. Моніторинг зборів є одним із прикладів належної практики для незалежних національних правозахисних установ та неурядових організацій [90].

У зв'язку з цим, дотримання права правозахисників на свободу зібрання відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини вимагає від держав здійснення перегляду державами національної правової

бази на відповідність Декларації та іншим міжнародним зобов'язанням і стандартам, що стосуються свободи зібрань. Важливо виробити цілісний підхід з метою забезпечення не тільки свободи зібрань, а й інших основних прав людини, гарантованих Декларацією та іншими документами з прав людини, таких, як право на свободу асоціацій і право на свободу вираження поглядів.

У світлі значної кількості випадків обмежень свободи зібрання правозахисників, державам також необхідно переглянути встановлені в законах і нормативно-правових актах обмеження для приведення їх у відповідність до своїх зобов'язань, передбачених міжнародними нормами з прав людини, щоб вони були продиктовані необхідністю та незмінно суворо відповідали стандартам захисту свободи зібрань і не застосовувалися на підставі законодавства про національну безпеку або боротьби з тероризмом для позбавлення правозахисників права на свободу зібрань [92].

Визнаючи, що держави можуть обмежувати право на свободу зібрань в інтересах національної або громадської безпеки, підтримання громадського порядку, охорони, здоров'я суспільства та захисту моральних цінностей або захисту прав і свобод інших осіб, Спеціальний представник наполегливо закликав держави надавати перевагу режиму повідомлення, а не дозвільному режиму у випадках, коли йдеться про здійснення правозахисниками їхнього права на свободу зібрань. У тих випадках, коли потрібен дозвіл на проведення зборів, державам слід забезпечувати, щоб такий дозвіл видавався на основі національного законодавства, тобто відповідно до принципу недискримінації, закріпленому в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [92].

Слід також зауважити, що працівники правоохоронних органів повинні захищати учасників мирних зібрань від будь-якої особи або групи осіб, включаючи агентів-провокаторів та контр-демонстрантів, які

намагаються в якийсь спосіб зірвати зібрання або ускладнити його проведення [98, с. 78]. З огляду на це, важливу роль відіграє належна підготовка працівників правоохоронних органів та їхня поінформованість про існуючі міжнародні стандарти у галузі прав людини та поліцейського контролю під час проведення мирних зібрань, а також щодо положень Декларації про правозахисників, Кодексу поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку та інших відповідних договорів, декларацій та керівних принципів. При цьому, всі випадки щодо невідвимова та/або надмірного застосування сили посадовими особами з підтримання правопорядку мають супроводжуватися проведенням належного розслідування і вжиттям відповідних заходів щодо винних [92].

Підсумовуючи, варто підкреслити, що на держави як основного суб'єкта відповідальності за дотримання прав людини, покладається позитивне зобов'язання без будь-якої дискримінації захищати правозахисників від будь-яких дій третіх сторін, якщо ці дії спрямовані на перешкоджання правозахисникам у здійсненні їх права на свободу мирних зібрань. Це включає фізичний захист організаторів та учасників зібрання до, під час і після проведення заходу, якщо їм загрожують насильницькі напади. Особливої важливості це набуває у випадку проведення зібрань з питань, які сприймаються як виклик традиційним цінностям або спрямовані проти екстремістських політичних поглядів (наприклад, у випадку демонстрацій проти расизму, ксенофобії, нетерпимості або дискримінації) [63, с. 29].

2.2. Право правозахисників на свободу асоціацій (об'єднань)

Іншим правом, яке тісно пов'язане із свободою зібрань є право на свободу асоціації (об'єднання). Так, у статті 20 Загальної декларації прав людини 1948 р. було заявлено, що кожна людина має право на свободу мирних зібрань та асоціацій; і що ніхто не може бути примушений вступати в будь-яку асоціацію [105]. З формулювання, що міститься в

Декларації, впливає, що свобода асоціації та свобода зібрань тісно пов'язані між собою. Однак пропозицію про те, щоб розглядати їх спільно в рамках Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, було відкинуто. Проте два цих права тісно взаємопов'язані, додатковим свідченням чого є їхні формулювання та практична реалізація [11].

Відповідно до статті 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. держави-учасниці зобов'язуються забезпечити право кожної людини створювати для здійснення та захисту своїх економічних і соціальних інтересів професійні спілки та вступати до таких за своїм вибором. Стаття 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. гарантує кожній людині право на свободу асоціації з іншими, включно з правом створювати профспілки і вступати в такі для захисту своїх інтересів. Хоча відповідні положення не ідентичні, між ними простежується важлива спільна складова, яка відображає той факт, що право кожної людини на свободу асоціації з іншими, включно з правом створювати профспілки та вступати до них, перебуває на стику цивільних, політичних та економічних, соціальних і культурних прав. Крім того, здійснення цього права може розглядатися одночасно і як тісно пов'язане з правом на свободу думок та їхнє вільне вираження і правом на мирні зібрання, що захищаються статтями 19 і 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [106].

Декларація 1998 р. у статті 5 також гарантує з метою заохочення та захисту прав людини і основоположних свобод кожній людині право, індивідуально та спільно з іншими, на національному та міжнародному рівнях: проводити мирні зустрічі або зібрання; створювати неурядові організації, асоціації або групи, вступати до них і брати участь у їхній діяльності.

Поряд із цим слід зауважити, що користування правом на свободу об'єднань не є абсолютним і може бути обмеженим на підставах, аналогічних тим, які поширюються на інші подібні положення

Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та регіональних правозахисних документів. Тобто, у випадках, передбачених законом, що є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної або громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я та моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб (ст. 22 (2) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).

Існує чимало способів, якими обмежується свобода асоціації, що має величезне значення для ефективності роботи правозахисників. Держави можуть ухвалювати «закони про неурядові організації (НУО)» для того, щоб регулювати їхню діяльність, і такі закони нерідко, порушуючи Декларацію, використовуються для обмеження правозахисної діяльності. Перешкоди, з якими стикаються правозахисники у своїй роботі, чи то з національними, чи то з міжнародними організаціями, при здійсненні своєї свободи асоціації включають: криміналізацію (оголошення незаконними) незареєстрованих правозахисних груп; надмірну заплутаність і затягнутість процедури реєстрації; обмеження на створення мереж; необґрунтовану відмову в реєстрації; обмеження незалежності реєстраційних органів; вимогу повторно проходити реєстрацію у разі ухвалення нового закону; державний контроль за керівництвом, завданнями й діяльністю організацій та втручання в них; переслідування в адміністративному й судовому порядку; обмеження доступу до фінансування та інші перешкоди [107].

На підтвердження зазначеного вище може слугувати ситуація, яка склалася в Болівії. Зокрема, закон і указ, підписані президентом Моралесом у 2013 р., надавали уряду широкі повноваження щодо розпуску організацій громадянського суспільства. Згідно з указом, будь-яка державна установа могла звернутися до Міністерства автономії (The Ministry of Autonomy) з проханням відкликати дозвіл неурядової організації (НУО), якщо вона здійснює діяльність, не передбачену її статутом, або якщо її законний представник був засуджений за злочини,

що «підривають безпеку або громадський порядок». Указ також дозволяв Законодавчим зборам вимагати відкликання дозволу НУО у випадках «необхідності або суспільного інтересу». Ці заходи надавали уряду широкі повноваження для закриття незалежних груп громадянського суспільства. Крім того, представники адміністрації Моралеса звинуватили правозахисні групи в участі в міжнародній змові проти уряду, не надавши при цьому жодних доказів на підтримку своїх тверджень [108, с. 73].

Серйозну занепокоєність міжнародних правозахисних організацій також викликало прийняття 1 лютого 2023 р. сенатом Зімбабве законопроекта про приватні волонтерські організації (далі – ПВО), який очікує лише підпису президента, щоб стати законом. Хоча офіційною метою законопроекту є боротьба з відмиванням грошей і тероризмом, організації громадянського суспільства, а також спеціальний доповідач ООН з питань свободи асоціації та мирних зібрань попереджають, що законопроект порушує основні права та дає уряду невиправданий контроль над групами суспільства. Його ухвалення надасть Офісу реєстратора ПВО, який знаходиться під контролем виконавчої влади, широкі дискреційні повноваження щодо втручання в управління та діяльність організацій громадянського суспільства. Багато організацій не зможуть продовжувати роботу за новим законом, якщо не відповідатимуть новим вимогам. Крім того Реєстратор матиме повноваження визначати будь-яку ПВО як таку, що має «високий ризик» або є «вразливою» до терористичних зловживань після непрозорої оцінки ризику. Це дозволить анулювати реєстрацію або навіть змінити керівництво. Крім того, новий законопроект передбачає суворі покарання за адміністративні правопорушення, пов'язані з реєстрацією ПВО, від великих штрафів до позбавлення волі [109].

Реальний випадок такого втручання в діяльність правозахисників та відповідно порушення права на свободу асоціації мав місце в Алжирі. Зокрема, в повідомленні спецдоповідачів ООН (AL DZA 2/2023) висловлювалося занепокоєння щодо ситуації з однією з найстаріших

правозахисних організацій в Алжирі – LADDH, заснованої у 1985 р., яка має офіси по всій країні і займається громадянськими, політичними економічними та соціальними правами. Згідно з отриманою інформацією 20 січня 2023 р. члени LADDH дізналися, що в соціальних мережах поширюється документ, згідно з яким рішенням від 28 вересня 2022 р., винесеним адміністративним судом Алжиру, було оголошено про розпуск асоціації, незважаючи на те, що члени організації не були поінформовані. 22 січня 2023 року члени LADDH отримали підтвердження того, що адміністративний суд Алжиру виніс рішення про розпуск асоціації на вимогу Міністерства внутрішніх справ. Представники LADDH були відсутні протягом усього судового розгляду. 23 січня 2023 р. влада виконала рішення про розпуск, закривши офіс LADDH у Беджаї (Центр документації та інформації) і опечатавши його. Влада Тізі-Узу також повідомила місцеве відділення LADDH про його неминуче закриття. Згідно з опублікованим рішенням суд прийняв аргументи Міністерства внутрішніх справ на підставі статті 43 Закону про об'єднання 12/06 від 12 січня 2012 р. (далі – Закон 12/06), в якій йдеться про те, що вимога про розпуск може бути подана до суду компетентним державним органом або третьою стороною, яка перебуває в конфлікті з об'єднанням. За рішенням суду LADDH здійснювала діяльність, яка не відповідала її статуту, що включала поділ організації на п'ять різних груп з 2005 року, несвоєчасне повідомлення компетентних органів про зміни до статуту та виконавчого органу, а також несвоєчасне надання копій протоколів загальних зборів та річних фінансових звітів. Суд також визнав, що організація не виконала статтю 23 Закону 12/06, яка вимагає від неї отримання попереднього дозволу від органів влади перед тим, як вона зможе співпрацювати з міжнародними організаціями. Він зіслався на повідомлення і «надання неправдивої інформації» Раді з прав людини ООН, зв'язок зі спеціальними процедурами Ради з прав людини, а також на «підозрілу діяльність»,

пов'язану з участю в роботі FIDH, Amnesty International і EuroMed Rights [110].

Наведені випадки втручання та обмеження свідчать про серйозність існуючих перешкод у діяльності правозахисних організацій та об'єднань, особливо у випадку співпраці з міжнародними організаціями з питань дотримання прав людини в державі, що нерідко, може тлумачитися урядом як підрив міжнародного авторитету країни.

Разом з тим, окремі випадки втручання та перешкоджання у користуванні означеним правом виникають ще на етапі реєстрації асоціацій, які захищають прав людини або критикують владу. Так, серед труднощів у створенні та реєстрації правозахисних асоціацій виокремлювалися: обтяжливі та тривалі процедури реєстрації; обмеження на створення мереж і незалежність, наприклад, закон однієї з країн дозволяв функціонування в регіоні тільки однієї федерації, що займається тим чи іншим конкретним питанням; нечітко сформульовані підстави для відмови в реєстрації і відсутність практики повідомлення причин відмови; труднощі при здійсненні правозахисниками права на подання апеляції у разі відмови в реєстрації; політизація процесу реєстрації на шкоду діяльності правозахисників, зокрема, у великій кількості випадків заявки на реєстрацію розглядаються урядовими міністерствами і навіть службами безпеки, тісно пов'язаними з урядом тощо [107].

У зв'язку з цим, слід зауважити, що крім своїх «індивідуальних» і «колективних» вимірів свобода асоціації також має один позитивний і один негативний аспект: право на свободу асоціації та свобода не вступати в асоціації з іншими. У статті 22 Пакту 1966 р. наголошується на праві на свободу асоціації, а це означає, що формування асоціації та членство в ній мають носити добровільний характер. Обов'язкове членство в тій чи іншій асоціації суперечить поняттю свобода асоціації. Це також стосується і свободи вибору організацій, в яких та чи інша людина хотіла б перебувати. Тобто, коли в державі є лише одна організація, що займається заохоченням

прав людини, а та чи інша людина не згодна з її методами та цілями, її чи його свободу асоціації не можна вважати реалізованою лише через те, що її чи його не примушують вступати до цієї організації. Навпаки, у пункті 1 статті 22 також гарантується право створювати спільно з однодумцями другу правозахисну організацію. Тому ситуація, за якої влада не дозволяє створювати нову організацію на підставі того, що одна така організація в цій галузі вже існує, не повністю узгоджується з цим правом і має бути виправдана одним з аргументів, що наводяться в пункті 2 статті 22 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [11].

Крім того, варто акцентувати увагу на тому, що одним із невід'ємних елементів права на свободу асоціації є доступ до фінансових ресурсів, тобто здатність правозахисних організацій запитувати, отримувати та використовувати фінансові ресурси. Для того щоб правозахисні організації могли проводити свої заходи, необхідно, щоб вони мали змогу виконувати свої функції безперешкодно, зокрема без будь-яких обмежень у фінансовій сфері. У статті 13 Декларації про правозахисників 1998 р. йдеться, що: «Кожен має право, індивідуально і спільно з іншими, запитувати, одержувати і використовувати ресурси спеціально для цілей заохочення та захисту прав людини і основних свобод мирними засобами відповідно до статті 3 цієї Декларації».

Право неурядових правозахисних організацій отримувати фінансування є загальним правом. Однак, на жаль, у деяких країнах потенціал розвитку НУО серйозно стримується цілою низкою перешкод в отриманні фінансування, які чинить влада, зокрема введенням обмежувальної правової бази та проведенням наклепницьких кампаній. Крім того, на потенціал подальшого розвитку також впливає світова економічна криза, що знижує можливості для фінансування громадських організацій, особливо всередині країни, де асигнування часто незначні. Це змушує багато НУО шукати фінансової підтримки іноземних спонсорів.

Репресії, спрямовані проти правозахисників, які діють у межах будь-якої НУО, можуть проводитися у вигляді прихованих обмежень на отримання фінансування незалежно від його джерела (внутрішнього або закордонного). Замість того щоб просто заборонити діяльність ворожої режиму НУО багато держав примножують число труднощів на шляху одержання фінансування, особливо із зовнішніх джерел. Існує багатий арсенал обмежувальних заходів правового, адміністративного або практичного характеру, менш очевидних, ніж інші форми порушення прав людини, а отже, таких, що дають змогу уникнути осуду світовою спільнотою. Деякі держави також використовують широкий спектр дискредитаційних заходів щодо правозахисників, яких то прирівнюють до «іноземних агентів», керованих зарубіжними організаціями, а значить, обов'язково ворожих до уряду, то до тих, що ведуть «підривну» діяльність або пов'язані з «терористами». Або вішають інший образливий ярлик, а іноді навіть такий, що записує до лав злочинців, який дає змогу дискредитувати такі організації в очах громадськості. Ці небезпечні для правозахисників тактики часто мають згубні наслідки для отримання НУО фінансування [111, с. 7-8].

Досліджуючи це питання, Спеціальний доповідач з питання щодо становища правозахисників зазначив, що в багатьох випадках реальний намір уряду полягає в тому, щоб обмежити можливості правозахисних організацій у плані проведення ними своєї законної роботи в інтересах захисту прав людини. Зокрема, деякі уряди запровадили повну заборону на певні форми фінансування, наприклад, на отримання фінансових ресурсів, що надходять від установ ООН або інших двосторонніх донорів. В інших випадках організації, що працюють у тих чи інших конкретних галузях, не мають права отримувати кошти з-за кордону. Наприклад, в одній із країн неурядовим організаціям, що займаються питаннями державного управління, заборонено отримувати фінансові кошти з-за кордону. Уряд іншої держави забороняє отримання іноземної допомоги, яка потенційно

може «породити хаос і розлад у національній та регіональній економіці». Той чи інший реєстраційний орган може заборонити переказ фінансових ресурсів з-за кордону з метою «захисту основ конституційної системи, моралі, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, а також з метою захисту країни та державної безпеки». У багатьох країнах неурядові організації зобов'язані мати попередній дозвіл від уряду на отримання коштів з-за кордону, а в деяких крайніх випадках урядова санкція потрібна навіть для того, щоб звернутися з проханням надати дозвіл на отримання таких коштів. Деякі уряди вимагають, щоб кошти, які надходять за лінією зовнішньої допомоги з метою розвитку, надходили до того чи іншого урядового фонду або переказувалися на рахунки одного з банків, спеціально призначеного для цієї мети і повністю контролюваного урядом [11].

Означене, у своїй сукупності, вимагає посилення тиску з боку міжнародної спільноти в особі її представницьких і спеціалізованих органів на держави з вимогою дотримання права правозахисників на свободу об'єднання та недопущення, викорінення і покарання за створення обмежень у реалізації цього права в порушення міжнародних стандартів у галузі прав людини.

У свою чергу державам слід забезпечити, щоб будь-які обмеження стосовно реєстрації організацій повною мірою відповідали положенням статті 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Крім того, з метою забезпечення і захисту цього права від ймовірних порушень, які були розглянуті, необхідним є: вироблення законодавчої основи, яка дозволяє здійснення оперативної реєстрації об'єднання та визначення чітких і доступних для громадськості критеріїв та процедур реєстрації; запобігання пред'явленню надмірно обтяжливих прохань про надання непотрібних документів. Документація, необхідна для реєстрації, повинна призначатися тільки для цілей реєстрації і не повинна використовуватися для розвідувальних або інших цілей; закріплення

вимоги щодо обґрунтування рішення про відмову у реєстрації, унеможлививши його мотивуватися політичними міркуваннями; проведення підготовки або навчання серед відповідних державних органів та їхніх посадових осіб з метою забезпечення однакового застосування законодавства і попередження довільних тлумачень критеріїв для реєстрації; дотримання презумпції легальності організації, тобто діяльність має розглядатися як законна, якщо не доведено іншого; забезпечення незалежності органів, що реєструють; забезпечення можливості та прозорості оскарження рішення про відмову в реєстрації тощо [107].

У частині щодо фінансування правозахисних організацій, державам слід підтримувати і полегшувати зусилля правозахисних організацій з пошуку й отримання коштів для правозахисної діяльності. Держави мають, наскільки це можливо, виділяти кошти на підтримку незалежних НУО; вживати заходів із заохочення пожертвувань на правозахисну діяльність від приватних осіб або компаній, зокрема, шляхом надання їм податкових пільг за такі пожертвування; не допускати накладення на організації протиправних обмежень, які перешкоджають пошуку, отриманню та використанню коштів у здійсненні правозахисної діяльності; гарантувати, щоб усі НУО могли шукати й отримувати фінансування з-за кордону, без необґрунтованих обмежень або вимог. Крім того, державам слід утримуватися від використання боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму як приводу для накладення дискримінаційних обмежень на доступ НУО до фінансування або для моніторингу їх фінансових операцій [63, с. 31-32].

У зв'язку з цим, державам слід дозволяти неурядовим організаціям отримувати доступ до іноземних фінансових ресурсів, і такий доступ може бути обмежений лише в інтересах транспарентності, причому обмежуватися він повинен відповідно до загальнозастосовних законів, що стосуються іноземної валюти та митної служби. Обмеження на

використання фінансових ресурсів, що надходять з-за кордону, можуть спричинити обмеження незалежності та ефективності діяльності неурядових організацій. Тому державам слід провести перегляд існуючих законів, з тим щоб сприяти доступу неурядових організацій до фінансових ресурсів [11].

2.3. Право правозахисників на свободу вираження поглядів

Діяльність правозахисників, зокрема журналістів, які безпосередньо займаються захистом і заохоченням прав людини нерозривно пов'язана із дотриманням права на свободу поглядів та їх вільне вираження.

Правозахисники розслідують, збирають інформацію і повідомляють про порушення прав людини, привертають увагу громадськості і ключових політичних та судових посадових осіб до своїх звітів, щоб забезпечити розгляд їх слідчої роботи і порушень прав людини. Найчастіше така робота проводиться через правозахисні організації, які періодично публікують звіти. Проте, інформація також може збиратися і повідомлятися особою, зосередженою на одному конкретному випадку порушення прав людини [4, с. 3].

З огляду на це, право на свободу вираження поглядів має принципове значення для роботи правозахисників, оскільки без його реалізації правозахисники не змогли б провадити свою діяльність з моніторингу і пропаганди з метою заохочення та захисту прав людини. Це право належить як чоловікам, так і жінкам, які сприяють дотриманню і забезпечують захист прав людини, за умови, що вони визнають і застосовують принципи універсальності та ненасильства [89].

Так, Комітет ООН з прав людини визнав право на вільне вираження поглядів обов'язковою умовою дотримання принципів гласності та звітності, які, в свою чергу, є вкрай необхідними для заохочення та захисту прав людини і наголосив, що свобода думок і їх вираження лежить в основі повного здійснення широкого кола інших прав людини. Наприклад,

свобода вираження поглядів є складовою частиною здійснення прав на свободу зібрання і асоціацій, а також реалізації права голосу [112].

У свою чергу Генеральний директор ЮНЕСКО заявила, що «...Свобода вираження поглядів та інформації є основою здорового демократичного суспільства і соціального та економічного зростання. Вона забезпечує вільне поширення ідей, необхідних для інновацій, посилення підзвітності та підвищення рівня транспарентності» [113].

У положеннях Плану дій ООН щодо забезпечення безпеки журналістів і проблеми безкарності також вказано, що без свободи вираження поглядів і особливо свободи преси неможливе формування інформованого, активного і готового до дії громадянського суспільства [114].

Варто зазначити, що вказане право закріплено як міжнародними універсальними і регіональними договорами з прав людини (ст. 19 Загальної декларації прав людини, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 11 Хартії основних прав ЄС, ст. 9 Африканської хартії прав людини і народів тощо), так і в положеннях Декларації про правозахисників 1998 р., відповідно до яких кожна людина, індивідуально і спільно з іншими, має право: а) знати, шукати, отримувати і мати у своєму розпорядженні інформацію про всі права людини та основні свободи, включаючи доступ до інформації про те, яким чином забезпечуються ці права і свободи у внутрішньому законодавстві, в судовій та адміністративній системах; б) як передбачається в міжнародних договорах про права людини та інших відповідних міжнародних угодах, вільно публікувати, передавати або поширювати серед інших думки, інформацію і знання про всі права людини та основні свободи; с) вивчати, обговорювати, складати і мати думки щодо дотримання всіх прав людини і основних свобод як у законодавстві, так і на практиці, та привертати увагу громадськості до цих питань (ст. 6).

Крім того, Декларація 1998 р. також охороняє право на розвиток і обговорення нових ідей, що стосуються прав людини, для того, щоб усі люди могли брати участь у прогресивному розвитку ідей, що стосуються прав людини, і брати активну участь у визначенні нових напрямів діяльності із захисту прав людини. Це право визнає, що деякі з цих нових ідей можуть бути суперечливими в культурному, релігійному або політичному аспекті; саме ця можливість суперечностей вимагає простору для вільного і відкритого обговорення і суперечок. Однак, останніми роками правозахисники, які прагнуть продовжити обговорення питання про сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, стикаються з репресіями на порушення цього права [6].

Так, держави відповідно до своїх зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р. повинні гарантувати право на свободу вираження поглядів, зокрема право шукати, одержувати і поширювати всякого роду інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів. Це право включає в себе передачу й одержання повідомлень, що містять всякого роду ідеї та думки, які можуть бути передані іншим особам. До них належать політичні виступи, коментарі на політичні теми, збір відомостей, обговорення питань прав людини, журналістська діяльність тощо [112].

Пунктом 3 статті 19 Пакту 1966 р. регламентовано, що користування правом на вільне вираження поглядів накладає особливі обов'язки й особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з деякими обмеженнями, які, однак, мають бути встановлені законом і бути необхідними: а) для поваги прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моральності населення [115].

У світлі цього Комітет ООН з прав людини наголосив, що державам-учасницям необхідно дуже ретельно підходити до забезпечення суворого дотримання вимог пункту 3 статті 19 Пакту в процесі розробки та

застосування законів про державну зраду й аналогічних актів, що стосуються національної безпеки, службової таємниці, боротьби з підривною діяльністю або інших сфер. Наприклад, порушення пункту 3 являє собою посилення на такі закони для того, щоб утримати або приховати від широкої громадськості інформацію, яка становить законний суспільний інтерес і не загрожує національній безпеці, а також для того, щоб переслідувати журналістів, дослідників, захисників довкілля, правозахисників або інших осіб за поширення такої інформації [112].

Однак, незважаючи на це, обмеження, що запроваджуються згідно з національними законами, які стосуються безпеки або боротьби з тероризмом, найсерйознішим і найнегативнішим чином позначаються на цьому праві. Отримана Спеціальним представником ООН інформація відображає численні приклади того, як використовували закони для здійснення кримінального переслідування за визнані форми вираження незгоди і для обмеження права на притягнення урядів до відповідальності [120].

Підтвердженням вказаного є положення Заключного зауваження Комітету з прав людини щодо сьомої періодичної доповіді України. Так зокрема, Комітет висловив стурбованість з приводу повідомлень про погрози, напади, переслідування та залякування журналістів і правозахисників у зв'язку з їхньою професійною діяльністю і виразом критичних поглядів та рекомендував Україні забезпечити, щоб журналісти, правозахисники і громадяни мали можливість вільно здійснювати своє право на свободу вираження поглядів відповідно до статті 19 Пакту про громадянські і політичні права 1966 р. і Зауваження загального порядку № 34 2011 р. про свободу поглядів і їх висловлення. Будь-які обмеження на здійснення свободи вираження поглядів повинні відповідати суворим вимогам пункту 3 ст. 19 Пакту [121].

Крім того, Комітет висловив занепокоєність щодо надходження повідомлень про залякування, переслідування і напади, які здійснюються,

зокрема, членами вкрай правих угруповань щодо журналістів і правозахисників, особливо активістів, які борються з корупцією та просувають права ЛГБТІ, а також гендерну рівність; системних вад у процедурі проведення розслідувань і затримок із судовими розглядами, зокрема, у справах Олеся Бузини (2015 рік), Павла Шеремета (2016 рік) і Вадима Комарова (2019 рік); відсутності адекватних гарантій, включно із судовим наглядом, для забезпечення відповідності обмежувальних заходів щодо свободи вираження поглядів з міркувань національної безпеки згідно зі статтею 19 Пакту і Зауваженням загального порядку № 34; повідомлень про розкриття джерел інформації журналістів, зокрема, в гучних справах про корупцію, незважаючи на внесені в жовтні 2019 р. поправки до закону про запобігання корупції, що визначають правовий статус, права і гарантії інформаторів [122].

Інші зауваження Комітету стосувалися обмеженнями права на свободу вираження поглядів у державі-учасниці Ізраїль, включно з: повідомленнями про довільні арешти і затримання журналістів та правозахисників, а також про погрози, залякування, переслідування і напади, спрямовані проти них, і про наклеп та дифамаційні кампанії, які мають на меті дискредитацію організацій громадянського суспільства та відмову від підтримки і фінансування їхньої роботи; використання антитерористичного законодавства для криміналізації діяльності організацій громадянського суспільства та їхніх членів, як-от віднесення в жовтні 2021 р. шести палестинських організацій громадянського суспільства до категорії «терористичних організацій» та оголошення цих організацій «незаконними» ізраїльським військовим командуванням на Західному березі (ст. 19) [123].

Спецдоповідачами також неодноразово піднімалося питання щодо використання урядами законодавства з питань безпеки як основи для вжиття каральних заходів щодо правозахисників. Обвинувачення включали «наклеп на органи влади», «розповсюдження неправдивої

інформації з метою порушення громадського порядку», образу сил безпеки, дії, що ганьблять образ або репутацію держави, антиурядову агітацію – все це подавалося як діяння, що завдають шкоди національній безпеці. За порушення цих положень застосовували такі міри покарання, як штрафи, арешт, затримання і кримінальне переслідування з призначенням дуже тривалих термінів тюремного ув'язнення. Неминучим наслідком такого стану справ є те, що порушення права правозахисників на свободу вираження своїх переконань дедалі частіше призводить до самоцензури, оскільки правозахисники доходять висновку про те, що опублікування інформації, яка стосується прав людини, більше не є для них достатньо безпечною справою. Почуття невпевненості в особистій безпеці посилюється у зв'язку з публічними заявами влади, що ганьблять роботу правозахисників, оголошуючи її марною, такою, що завдає шкоди заходам із боротьби з тероризмом, непатріотичною або спрямованою проти національних інтересів [120].

Так, зокрема, в одному з випадків касаційний суд залишив у силі трирічні тюремні вироки трьом родичам відомого активіста у вигнанні Саїда Ахмеда аль-Вадаї (Sayed Ahmed al-Wadaei). Вони були заарештовані в березні 2017 р. і засуджені в жовтні 2017 р. за сумнівними обвинуваченнями в тероризмі, які, як видається, були висунуті як помста за правозахисну діяльність правозахисника. Судовий процес був затьмарений порушеннями належної правової процедури та обвинуваченнями у жорстокому поводженні і примусі до зізнань [108, с. 57]. В іншій ситуації Спеціальний доповідач з питання про заохочення і захист права на свободу поглядів та їх вільне вираження і Спеціальний представник Генерального секретаря з питань становища правозахисників звернулися з терміновою заявою до уряду Бангладеш у зв'язку з погрозами, що надійшли на адресу Салама Азада – письменника, що є автором численних публікацій із проблем, пов'язаних із правами людини релігійних меншин у Бангладеш. 18 липня 2004 р. уряд заборонив

розповсюдження і продаж останнього роману пана Азада «Бханга Мат», що висвітлює питання дискримінації та порушень прав людини релігійних меншин у Бангладеш, оскільки стверджувалося, що він підбурюватиме до насильства між мусульманами та індуїстами. Хоча Салам Азад перебував за межами Бангладеш, беручи участь в одній із нарад ООН з прав людини, його нібито попереджали про те, що після повернення в Бангладеш його може заарештувати влада або вбити політичні екстремісти. У повідомленнях також йшлося про те, що дружина Салама Азада отримувала телефонні дзвінки, в яких повторювалися ці погрози [35].

Інші порушення права на свободу вираження поглядів правозахисників полягали в ув'язненні, переслідуваннях, цькуванні, зокрема й онлайн тощо. На підтвердження означеного можна навести низку випадків, які були зафіксовані міжнародними організаціями. Так, наприклад, тринадцять відомих дисидентів відбувають тривалі терміни ув'язнення з моменту їхнього арешту в 2011 році. Серед них – правозахисники Абдулхаді аль-Хаваджа (Abdulhadi al-Khawaja) і Абдулджаліл аль-Сінгас (Abduljalil al-Singace), а також Хасан Мушайма (Hassan Mushaima), лідер невизнаної опозиційної групи «Аль-Хак», всі троє відбувають довічні терміни. У 2019 р. Бахрейн посилив придушення активності в Інтернеті та соціальних мережах. 30 травня 2019 р. Міністерство внутрішніх справ Бахрейну заявило, що буде переслідувати людей, які підписуються на «підбурювальні акаунти» або поширюють їхні пости в Twitter. Онлайн-платформа у дописі від 6 червня погодилася з активістами, що такі заяви «становлять значний ризик для свободи вираження поглядів і журналістики». Разом з тим, означена політика держави є системною. У Бахреїні немає незалежних ЗМІ; у 2017 р. Міністерство інформації призупинило випуск єдиної незалежної газети країни «Аль-Васат». Незалежні та іноземні журналісти рідко мають доступ до Бахрейну, а Х'юман Райтс Вотч та іншим правозахисним групам регулярно відмовляють у доступі [108, с. 54-55].

Інший випадок, що мав місце у Бахреїні стосувався вироку Набілю Раджабу (Nabeel Rajab), голові Бахреїнського центру з прав людини, що був винесений за його твіти 2015 року, в яких він стверджував про тортури в одній із в'язниць і критикував участь Бахреїну у військовій кампанії в Ємені під проводом Саудівської Аравії. У серпні 2018 р. Робоча група ООН з довільних затримань закликала до негайного звільнення Набіля Раджаба, заявивши, що його затримання було не лише свавільним, але й становило «дискримінацію на основі політичних чи інших переконань, а також його статусу правозахисника» [108, с. 54-55].

У контексті висвітлених порушень слід зазначити, що право на свободу вираження поглядів правозахисників гарантується їм, як і кожній особі міжнародними угодами з прав людини та національним законодавством, що лише підтверджуються в Декларації 1998 р. Разом з тим, у справі, яка стосувалася порушень прав людини, скоєних за період з 1998 по 2002 рік проти правозахисника пана Газі Сулеймана, Африканська комісія з прав людини і народів спиралася на Декларацію ООН про правозахисників 1998 р. Зокрема, у своїх рекомендаціях Комісія процитувала статтю 6 Декларації 1998 р. (параграф 52), що оскільки заявник намагався реалізувати право на свободу вираження поглядів для просування і захисту прав людини, «він має особливу цінність для суспільства і заслуговує на особливий захист». Сама справа стосувалася порушень прав людини, скоєних за період з 1998 по 2002 рік проти пана Газі Сулеймана, правозахисника, що проживав у Судані. Лекції, публічні виступи та заяви пана Газі Сулеймана сприяли захисту прав людини в Судані під час надзвичайного стану, оголошеного урядом. У зв'язку з цим, відповідно до Закону про національну безпеку 1994 р., співробітники служб безпеки отримали право затримувати, арештовувати і переслідувати цивільних осіб без будь-яких видимих правових підстав. 3 січня 1999 р. співробітники суданської служби безпеки перешкодили пану Газі Сулейману виступити з публічною лекцією та з того моменту

неодноразово заарештовували і переслідували правозахисника, намагаючись обмежити його право на свободу вираження поглядів під приводом національної безпеки і громадського порядку. У зв'язку з цим Комісія постановила, що політичні дебати і поширення інформації про права людини мають вирішальне значення для індивідуального і колективного розвитку в демократичному суспільстві. Комісія також постановила, що, відмовляючи пану Газі Сулейману у свободі вираження поглядів, держава-відповідач порушила право громадськості на доступ до цінної інформації з питань прав людини, що стосувалися Судану під час подій. У зв'язку з цим, Комісія визнала Судан відповідальним за порушення права на свободу вираження поглядів [124; 125].

Існування таких обмежень свободи вираження поглядів, що мають своїм наслідком втручання в діяльність правозахисників вимагає прийняття відповідних заходів, направлених на їх припинення і викорінення. Такі заходи мають бути зосереджені на: забезпеченні повної реалізації свободи вираження поглядів відповідно міжнародного права прав людини шляхом трансформації законодавства, яке накладає невинуватні обмеження з міркувань національної безпеки, охорони громадського порядку, здоров'я населення або моралі, що виходять за межі дозволеного відповідно до міжнародних стандартів; виключенні з положень антитерористичного законодавства та будь-якого іншого законодавства, що стосується національної безпеки, розпливчастих формулювань, які можуть бути довільно застосовані для того, щоб залякати правозахисників або змусити їх замовкнути; забезпеченні безперешкодного висловлення думок, у мирний спосіб, зокрема щодо порушень прав людини державою, критики влади; прийнятті законодавства про свободу інформації, яке передбачає ефективний і рівний для всіх доступ до офіційних документів, у тому числі для правозахисників.

Крім того, зважаючи на той факт, що ІКТ стають невід'ємною частиною функціонування громадянського суспільства, все більше правозахисників користуються інтернетом та соціальними мережами, щоб вести значну частину своєї роботи та збільшувати її охоплення, ділитися інформацією, попереджати про небезпеку і залишатися на зв'язку з колегами по всьому світу. Такі технології можуть слугувати потужним інструментом для репресій і залякування. У зв'язку з цим, правозахисники можуть стикатися з цілою низкою нових викликів і обмежень їхніх прав людини онлайн. Такі порушення можуть включати перехоплення комунікаційних повідомлень, стеження, анонімні залякування і цькування в мережі тощо [58].

У світлі таких загроз нормативна база держави, яка регулює комунікації в Інтернеті, має повністю відповідати жорстким вимогам, встановленим міжнародними стандартами щодо обмеження прав на свободу переконань і на свободу вираження поглядів. Несумісним із цими стандартами є здійснення цензури онлайн-контенту та блокування або фільтрування веб-сайтів та іноземних новинних, інформаційних чи інших Інтернет-ресурсів тільки тому, що вони містять критику уряду або обговорюють суперечливі для суспільства питання. Держави мають забезпечувати те, щоб Інтернет-провайдери та інші приватні компанії, які перебувають під їх юрисдикцією, але працюють на міжнародному ринку, не сприяли таким незаконним обмеженням онлайн-контенту на їх території або в інших державах. Блогери і користувачі соціальних мереж мають бути захищені від негативних для них наслідків розміщення ними в Інтернеті матеріалів або коментарів, які містять критику на адресу їх уряду [63, с. 26].

Таким чином, задля забезпечення ефективної та безперешкодної реалізації права на свободу вираження поглядів правозахисниками та недопущення їх порушень державам слід: закріпити в правовому полі норми щодо неприпустимості втручання посадових осіб держави в

законне здійснення права на свободу вираження поглядів правозахисників і журналістів; гарантувати правозахисникам і журналістам ефективний захист від будь-якого роду погроз, тиску, залякування або нападу, а також забезпечувати ретельне розслідування незаконних дій та пред'явлення винним відповідних обвинувачень і притягнення їх до відповідальності; забезпечувати, щоб будь-які обмеження права на свободу переконань з міркувань національної безпеки повністю відповідали суворим вимогам статті 19 Пакту і зауваженню загального порядку № 34 (2011) Комітету; забезпечувати в законодавчому порядку і на практиці захист конфіденційності журналістських джерел, зокрема за допомогою адекватних судових гарантій, для запобігання необґрунтованому втручання в право на свободу вираження поглядів [122]; утримуватися від залякування, утисків, арешту, затримання або переслідування за пов'язані з тероризмом злочини журналістів і правозахисників, які здійснюють своє право на свободу слова, і забезпечувати надання процесуальних гарантій, включно з доступом до доказів і правом на апеляцію до незалежного органу [123].

2.4. Право на забезпечення безпеки правозахисників

Декларація 1998 р. є важливим елементом формування режиму захисту правозахисників, яким загрожує небезпека та виконує важливу функцію як «Декларація про захист правозахисників» [6].

Так, Декларація 1998 р. передбачає, що кожна держава вживає таких законодавчих, адміністративних та інших заходів, які можуть виявитися необхідними для забезпечення ефективних гарантій прав і свобод, згаданих у цій Декларації (ст. 2). У ст. 9 Декларації закріплено, що при здійсненні прав людини та основних свобод, включаючи заохочення та захист прав людини, згаданих у ній, кожна людина, індивідуально та спільно з іншими, має право на користування ефективними засобами правового захисту та на захист у разі порушення цих прав (ст. 9).

Незважаючи на відсутність чіткого припису, Декларація 1998 р. у цілому та міжнародні норми вимагають, щоб держави не діяли свавільно щодо правозахисників, не допускали дискримінації щодо них або у відносинах між ними. Будь-який правовий режим, що впливає на правозахисників, повинен сприяти їхній роботі, а не перешкоджати їй [126].

Разом з тим, у багатьох країнах правозахисники та ті, кого вони захищають, ігноруються, маргіналізуються або «очорняються» засобами масової інформації чи урядом. Це перешкоджає правозахисній діяльності та збільшує ступінь ризику, на який наражаються правозахисники [127, с. 16].

Вбивства, страти без судового розгляду, насильницькі зникнення, тортури, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, довільні затримання, фізичні погрози та погрози в кіберпросторі, кримінальне переслідування, вимушене переміщення, стигматизація, кібератаки, обмеження можливостей для звернення до міжнародних органів й адміністративні обмеження на можливість проводити демонстрації та працювати – це лише деякі найпоширеніші порушення прав людини щодо правозахисників [128].

Сотні правозахисників і правозахисниць по всьому світу відбувають тривалі строки тюремного ув'язнення, будучи засудженими за сфабрикованими обвинуваченнями після несправедливих судових процесів.

Означене підтверджується й у резолюціях Ради ООН з прав людини, яка неодноразово зверталася до держав у питаннях захисту правозахисників. Зокрема, в резолюції 43/2. (Заохочення і захист прав людини в Нікарагуа) Рада висловила занепокоєння у зв'язку з обмеженнями громадянського простору, що зберігаються, і придушенням інакодумства в Нікарагуа, спрямованими проти громадянського суспільства, правозахисників, у тому числі правозахисниць, общинних і релігійних лідерів, журналістів та інших працівників ЗМІ, студентів, жертв

і членів їх сімей, а також осіб, які висловлюють критичні погляди щодо роботи уряду та закликала уряд Нікарагуа гарантувати правозахисникам безпечні, сприятливі та належні умови для вільного здійснення ними своєї діяльності [130]. В інших резолюціях Рада вимагала негайного звільнення всіх довільно затриманих осіб, включаючи жінок, дітей, людей похилого віку, осіб з інвалідністю, правозахисників (43/28. Положення в галузі прав людини в Сирійській Арабській Республіці) [131]; закликала держави приділяти особливу увагу безпеці правозахисників, журналістів та інших працівників ЗМІ, які ведуть спостереження, моніторинг та зйомку на мирних протестах (44/20. Заохочення та захист прав людини в контексті мирних протестів Рада з прав людини) [132]; висловлювала серйозне занепокоєння щодо довільного затримання та арешту журналістів і працівників ЗМІ, правозахисників, блогерів та інших членів громадянського суспільства, а також невідповідних та дискримінаційних обмежень свободи поглядів і їх вільного вираження (резолюція 44/19. Положення в галузі прав людини в Білорусі) [133].

Так, правозахисники непропорційно часто стають мішенню переслідувань до, під час або одразу після оприлюднення інформації про порушення прав людини. Зокрема, вони стають мішенню під час публікації звітів, статей, петицій, відкритих листів, радіопередач, публічних заяв і кампаній, які викривають порушення прав людини, коли критикують уряд і державні органи за політику і практику, що не відповідають міжнародно визнаним стандартам у галузі прав людини. Правозахисники також особливо вразливі до нападів у контексті викриття порушень прав людини під час мирних публічних демонстрацій, мітингів і страйків [134].

Однак, ризик зіткнутися з тією чи іншою формою насильства зростає для окремих осіб, груп або рухів залежно від того, які саме права вони захищають, а також від тих політичних або економічних інтересів, які їм протистоять у конкретних ситуаціях. У зв'язку з цим Спеціальний доповідач акцентував увагу на вищому ступені ризику, з яким у певних

ситуаціях стикаються ті, хто виступає на захист земель, довкілля, миру, доступу до правосуддя, сексуального різноманіття, свободи вираження поглядів і гендерної рівності [128].

Вразливість окремих груп правозахисників була також підтверджена в доповіді, прийнятої за результатами круглого столу за участю правозахисників, організованого Офісом Комісара Ради Європи з прав людини у 2018 р. Зокрема, особлива увага акцентувалася на проблемах окремих груп правозахисників, зокрема тих, які відстоюють права вразливих груп і меншин. І хоча зазначалося, що в окремих державах-членах Ради Європи відсутня пряма загроза їхній роботі та безпеці, середовище, в якому вони працюють, все одно залишається ворожим. Наприклад, правозахисники, які опікуються правами біженців, прохачів притулку та мігрантів, жінок, ЛГБТІ, ромів та інших національних меншин, перебувають в особливо вразливому становищі, враховуючи «непопулярність» таких тем у багатьох країнах. Крім того, зазначалося, що спотворена, шкідлива риторика налаштувала частину населення на те, щоб відкрито демонструвати свою ненависть до таких груп і до представників громадянського суспільства, які просувають і захищають їхні права [58].

Постійний форум з питань корінних народів у своїй доповіді 2017 р. також констатував тривожне зростання кількості вбивств правозахисників. Зокрема, зазначалося, що в 2016 році було вбито 281 правозахисника, порівняно зі 185 у 2015 році та 130 у 2014 році. При цьому значна кількість випадків була пов'язана із земельними, корінними та екологічними правами, і більшість з них сталася лише у шести країнах Латинської Америки та Азії. За оцінками, від 40 до 50 відсотків вбитих були представниками корінних народів. Крім того, наголошувалося на тому, що багато інших захисників прав людини корінних народів зазнають насильницьких нападів і погроз, стають жертвами насильницьких зникнень, незаконного стеження, погроз під час подорожей, заборон на пересування, шантажу, сексуальних домагань та інших форм насильства і

дискримінації. Форум також висловив стурбованість тим, що правозахисники часто стають об'єктами неправдивих обвинувачень у злочинній діяльності або тероризмі (п . 75) [135].

Так, наприклад, у травні 2018 р. тисячі захисників навколишнього середовища вийшли на демонстрацію проти запланованого розширення заводу «Vedanta Resources», транснаціональної гірничодобувної компанії з інвесторами та дочірніми компаніями з ЄС, яка мала мідеплавильний завод у Південній Індії, що зіткнувся з масовими протестами через проблеми забруднення. Наслідком демонстрації стали масові вбивства поліцейськими 13 демонстрантів. За повідомленнями неурядових організацій та ЗМІ, захисники, які брали участь у справі за справедливість, продовжують зазнавати переслідувань і залякувань з боку поліції [136, с. 4].

Означена «практика» порушень прав людини правозахисників підтверджується і в інформації, висвітленій міжнародною організацією Front Line Defenders, яка функціонує з метою захисту правозахисників, які перебувають у небезпеці.

Один із зафіксованих випадків стосувався Чанга Вейпіна (Chang Weiping) – юриста-правозахисника із міста Баоцзі північно-західної провінції Шеньсі, відомого своїм судовим процесом на захист прав людей, які стикаються з дискримінацією через стан їхнього здоров'я, статі, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. У червні 2023 р. він був визнаний винним у «підриві державної влади» та засуджений до трьох років і шести місяців тюремного ув'язнення. Крім того, правозахисник неодноразово зазнавав переслідувань до того, зокрема, через тиск і втручання влади, він не міг влаштуватися на роботу в юридичні фірми, наприкінці 2018 р. судові органи Баоцзі призупинили його адвокатську практику, а у січні 2020 р. влада офіційно оголосила про зупинення дії його адвокатської ліцензії [137].

В іншому випадку жертвою насильницького зникнення став

правозахисник Рікардо Артуро Лагунес Гаска (Ricardo Arturo Lagunes Gasca). Рікардо Гаска є засновником організації Asesoría y Defensa Legal del Sureste та має тривалий національний і міжнародний досвід захисту колективних прав та общинних земель від мегапроектів, позбавлення власності та порушень прав людини. Він супроводжував кілька юридичних спорів, де добився захисту тисяч гектарів цінних екосистем та колективних прав, зокрема й корінних громад. Він також домогся захисту прав корінних громад у Міжамериканській комісії з прав людини. 5 січня 2023 р. за невідомих обставин Рікардо Гаска зник; 15 січня 2023 р., вантажівка, в якій він їхав, була знайдена покинутою зі слідами кульових отворів [138].

Такі випадки не є поодинокими і можуть свідчити про системну політику держав або цілеспрямовану діяльність недержавних суб'єктів, направлену припинення діяльності правозахисників.

Крім того, як зазначає Front Line Defenders у своєму Глобальному аналізі 2022 р. звичним явищем стало порушення владою кількох кримінальних справ проти правозахисників за різними статтями законодавства про боротьбу з тероризмом, національну безпеку та іншого кримінального законодавства з метою забезпечення їхнього тривалого утримання під вартою, навіть якщо, наприклад, у межах окремої справи вони були звільнені під заставу. Як наслідок, здатність захисників орієнтуватися у скомпрометованій правовій системі та отримувати доступ до правосуддя суттєво знижується. Крім того, обшуки в офісах, знищення дос'є та багаторічної роботи з розслідування порушень прав людини, допити, стеження, залякування, депортації та інші види жорстокого та примусового поводження були невід'ємною частиною процесу криміналізації. Наприклад, сім палестинських правозахисних організацій, шість з яких ізраїльська влада визнала «терористичними» у 2021 р., зазнали обшуків в офісах, допитів і погроз закриття, а палестинсько-французький адвокат Салах Хаммурі був депортований до Франції після

дев'яти місяців адміністративного затримання без пред'явлення обвинувачень і суду [139].

Іншою ситуацією, до якої актуалізувалася увага у зв'язку з масовими міграційними переміщеннями, є питання захисту правозахисників, які працюють у контексті міграції або самі є мігрантами (біженцями, шукачами притулку та ін.), які самостійно захищають права інших, нерідко з великим ризиком для себе. Ці правозахисники мають додаткову вразливість, пов'язану з нестабільним правовим становищем, дискримінацією та підозрами (A/77/178, п. 91) [32].

У світлі цього, Спецдоповідач з питання про становище правозахисників у своїй доповіді наголосив на тому, що існує широке коло людей, які відстоюють права людини в контексті міграції та надання притулку. Він наголосив, що деякі з тих, хто відмовляється ігнорувати порушення прав людей у цих сферах, зокрема юристи та журналісти, відповідають традиційному визначенню правозахисників. Інші ж самі є вихідцями зі спільноти мігрантів, біженців або прохачів притулку і вмотивовані захищати права людини та допомагати іншим людям, які опинилися у схожій ситуації. Деякі люди стають правозахисниками у своїх громадах, реагуючи на те, що відбувається в місцях їхнього проживання [32].

У свою чергу Amnesty International зазначає, що найбільша кількість випадків криміналізації солідарності, задокументованих нею, пов'язана з наданням допомоги людям, які намагаються нелегально перетнути морські або сухопутні кордони, наприклад порятунком життів на морі в Греції, Італії та на Мальті; попередження берегової охорони та інших екстрених служб про наявність людей у небезпеці на морі в Греції; надання людям необхідної інформації, спорядження та провізії для продовження їхньої подорожі через гори з Італії до Франції; викриття і протидія порушенням прав людини з боку влади на кордонах, таким як колективні висилки, жорстоке поводження або інші неправомірні дії з боку прикордонників та

інших посадових осіб у Хорватії, Франції та Італії. Багато випадків стосуються криміналізації актів солідарності з людьми, які вже перебувають в Європі, наприклад, з нужденними людьми, які через свій нелегальний статус не можуть отримати доступ до найнеобхідніших речей і послуг, включаючи їжу, воду, санітарію, медичну допомогу і притулок. Дії, які були криміналізовані або які іншим чином обмежені чи санкціоновані, включають: надання води, їжі, наметів і доступу до санітарних умов на півночі Франції; надання притулку, в тому числі шукачам притулку, які очікують рішення щодо їхньої апеляції, в Швейцарії [140, с. 27].

Так, лише за період з 1 січня 2020 р. до 11 червня 2022 р. Спеціальний доповідач направила 36 повідомлень, що стосуються становища правозахисників і правозахисниць, які надають підтримку мігрантам, прохачам притулку та біженцям. Ці повідомлення були адресовані загалом 21 країні. Найбільше повідомлень отримали Мексика (6 повідомлень); Італія (5 повідомлень); Малайзія (3 повідомлення) і Греція (3 повідомлення). Більшість повідомлень було надіслано до Групи західноєвропейських та інших держав (12 повідомлень); Групи латиноамериканських держав (8 повідомлень) і до Азіатсько-Тихоокеанського регіону (7 повідомлень) [32].

Одне із направлених повідомлень стосувалося видворення захисника прав мігрантів пана Салама Камаль Алдіна, а також залякування та криміналізації діяльності неурядових організацій, які захищають права людини мігрантів на грецьких островах Лесбос та Хіос. Пан Салам Камаль-Алдін, який є особою без громадянства іраксько-молдовського походження, і постійно проживає в Данії, виступає також співзасновником неурядової організації «Team Humanity», яка в основному працює на Лесбосі, здійснюючи гуманітарну діяльність з початку міграційної кризи в Європі. Організація проводить рятувальні операції на морі разом з грецькою береговою охороною та керує центром, переважно для жінок і

дітей, у таборі біженців. Пан Камаль-Алді́н неодноразово заявляв про необхідність посилення захисту прав людини мігрантів і виступав проти тактики залякування, що використовується проти неурядових організацій, які працюють на острові. Однак, 11 грудня 2019 р. правозахисник був заарештований співробітниками Департаменту імміграції острова Лесбос і йому нібито повідомили, що він залишатиметься під вартою до депортації в Данію, оскільки його ім'я фігурує в офіційному списку осіб, які становлять «загрозу державній політиці або національній безпеці». 31 грудня 2019 р. пан Камаль-Алді́н покинув країну. Крім того, він неодноразово зазнавав репресій за свою правозахисну діяльність, зокрема в 2016 р. він був заарештований разом з екіпажем судна, яке врятувало понад 50 біженців у морі, грецькою портовою владою за обвинуваченням у спробі контрабанди. Його утримували під вартою протягом двох днів і пропонували підписати документ про визнання вини за обвинуваченням у спробі незаконного ввезення мігрантів, однак пізніше всі обвинувачення були зняті [141].

Інше повідомлення стосувалося кримінальних розслідувань, відкритих проти правозахисників Панайота Дімітраса, Томмі Олсена, Маді Вільямсона та Рухі Ахтара. Панайот Дімітрас є грецьким правозахисником і речником Грецького Гельсінського монітора, неурядової організації, заснованої в 1993 році для моніторингу та судових процесів з питань, що стосуються прав людини в Греції, включаючи права меншин та боротьбу з дискримінацією [142].

Означені справи свідчать про те, що правозахисники, які здійснюють свою діяльність у контексті міграції, особливо, якщо вони самі є мігрантами, піддаються значному ризику через свої дії. Вирішення такої проблеми вимагає від держав здійснення низки дій, направлених на удосконалення існуючої правової бази та врахування існуючої проблематики у правозахисній діяльності осіб, які надають допомоги в контексті міграції. Вказане може включати: створення безпечного

середовища для осіб та організацій, які займаються заохоченням і захистом прав людини мігрантів, прохачів притулку та біженців; припинення переслідувань правозахисників, які займаються питаннями міграції, біженців і прохачів притулку, та розгляду їх як загрози національній безпеці; вжиття необхідних заходів для забезпечення охорони правозахисників від насильства, помсти, погроз, дискримінації та інших видів тиску або свавілля з боку державних і недержавних суб'єктів внаслідок їхньої діяльності; засудження випадків насильства, дискримінації, залякування або репресій проти них; здійснення розслідувань і порушення судових розглядів у зв'язку з переслідуваннями державними і недержавними суб'єктами правозахисників, їхніх родин тощо; створення механізмів інформування про порушення, доступних для тих, хто працює в державних установах, що займаються питаннями міграції, надання притулку та біженців; забезпечення належними ресурсами механізми охорони правозахисників і поширити цю охорону на правозахисників, які займаються питаннями міграції, біженців і надання притулку тощо [32].

Суттєва увага також приділяється питанню захисту жінок-правозахисниць. Так, 18 грудня 2013 р. ГА ООН ухвалила знакову резолюцію щодо жінок-правозахисників (68/181), в якій закликала держави, захищати жінок-правозахисниць, поважати та підтримувати їхню діяльність, засуджувати і запобігати порушенням їхніх прав людини, а також насильству та дискримінації щодо них, створювати безпечні і сприятливі умови для захисту прав людини з урахуванням гендерних аспектів, забезпечувати, щоб вони могли брати участь у мирних протестах і не притягалися до кримінальної відповідальності за діяльність із заохочення та захисту прав людини тощо [17].

Жінки-правозахисниці невтомно працюють над захистом, просуванням і забезпеченням прав жінок і дівчат та суспільства в цілому. Вони зробили значний внесок у прогрес, досягнутий на сьогоднішній день

у досягненні гендерної рівності та реалізації прав людини. Безпечне та сприятливе робоче середовище для жінок-правозахисниць необхідне для того, щоб їхня робота була результативною.

Як зазначено в Резолюції ООН щодо жінок-правозахисниць, прийнятій у 2013 р., хоча до них застосовуються всі принципи, включені до Декларації про правозахисників 1998 р., жінки-правозахисниці зазнають насильства по-різному через роботу, якою вони займаються, та через те, що вони жінки. Багато жінок-правозахисників, як і раніше, стикаються зі значними ризиками у своїй правозахисній діяльності. Для них ці ризики нерідко ті самі, що й для правозахисників-чоловіків, оскільки жінки-правозахисники також стикаються з обмеженням прав і основних свобод та живуть в одному з ними соціальному, культурному та політичному середовищі, що визначає реакцію на правозахисні проблеми. Водночас жінки-правозахисниці часто стикаються з додатковими та іншими ризиками й перешкодами, що породжуються, переплітаються та формуються під впливом укорінених гендерних стереотипів, уявлень і понять про те, хто такі жінки та якими вони мають бути. Жінки, наприклад, можуть зазнавати стигматизації за ті дії, які з боку чоловіків викликають захоплення. Жінки часто сприймаються не як провідники змін, а як вразливі або віктимізовані люди, що потребують захисту з боку інших, як правило, чоловіків. Права жінок на заохочення і захист прав людини, як і раніше, оскаржуються тими, хто вважає, що жінки не володіють цими правами або що вони можуть боротися за них лише у вузьких, строго обмежених рамках [143].

Прикладом такого становища може бути інформація, висвітлена, в одному з повідомлень спецдоповідачів ООН. Так зокрема, повідомлення стосувалося інформації про затримання чотирьох жінок-правозахисниць і членів неурядової організації «Заклик іранських жінок» (The Call of the Iranian Women), яка займається розширенням прав і можливостей жінок у несприятливих ситуаціях, наприклад, під час стихійних лих. Жінки-

правозахисниці та члени НУО «Заклик іранських жінок» працюють над розбудовою потенціалу та освітою жінок, що перебувають у несприятливому становищі або є вразливими по всьому Ірану; проводять семінари з питань грамотності та громадської адвокації; беруть участь у кампаніях, які закликають до скасування обов'язкового носіння хіджабу в Ірані. Згідно з отриманою інформацією: у 2019 р. правозахисниці були заарештовані, а згодом засуджені до трьох років позбавлення волі за «збори та змову проти національної безпеки», восьми місяців позбавлення волі за «неносіння хіджабу в громадських місцях» та шести місяців позбавлення волі за «пропаганду проти держави» [144].

Така складна ситуація захисників прав жінок вказує на те, що просування до гендерної рівності ще не повною мірою забезпечене. Оскільки більшість захисників гендерної рівності є самі жінки, то дискримінація жінок може безпосередньо вплинути на їхню роботу. Виходячи з цього, надзвичайно важливим є акцентування уваги на тому, що рівність між жінками і чоловіками є основним правом і основоположним аспектом порядку денного у сфері прав людини [145].

Однак, загалом, варто вказати, що незважаючи на численні випадки порушень прав правозахисників, за останні 20 років усі зацікавлені сторони розробили цілу низку законів, стратегій і практичних заходів, спрямованих на зміцнення захисту правозахисників, – від міжнародних і регіональних механізмів до внутрішньодержавного законодавства про захист і національних і місцевих мереж правозахисників [6].

Так, на міжнародному і національному рівнях напрацьовано передові практики захисту правозахисників, що сприяють дотриманню їхніх прав і зміцнюють безпеку, зокрема за допомогою зменшення небезпеки, з якою вони стикаються, усунення загроз і нарощування підтримки їхньої діяльності. Ці практики широко варіюються, починаючи від екстреного реагування в інтересах правозахисників, яким загрожує безпосередня небезпека, і закінчуючи профілактичними зусиллями зі скорочення

небезпеки, з якою вони стикаються, зокрема й за допомогою заохочення законності та підтвердження важливості їхньої діяльності [146]. Такі передові практики можуть передбачати: розвиток і заохочення культури «цілісної безпеки» серед правозахисників; розвиток знань, навичок та здібностей правозахисників; створення і підтримку мереж правозахисників та їхніх прихильників; захист і підтримку правозахисників, зокрема в надзвичайних ситуаціях; підвищення поінформованості про права людини; освіту в галузі прав людини; місцеві партнерства; розвиток і зміцнення законодавства, політики та практик для захисту правозахисників; розробку регіональної та міжнародної підтримки в інтересах захисту правозахисників тощо [146].

У своїй доповіді 2013 р. Спецдоповідач з питання про становище правозахисників виокремила елементи безпечних і сприятливих умов для правозахисників, а саме: сприятливі правові, інституційні та адміністративні засади; боротьба з безкарністю та доступ до правосуддя у випадках порушень проти правозахисників; сильні, незалежні та ефективні національні правозахисні установи; ефективні політика та механізми захисту, включно з громадською підтримкою роботи правозахисників; приділення особливої уваги ризикам і проблемам, з якими стикаються жінки-правозахисники та особи, які займаються правами жінок і гендерними питаннями; повага до недержавних суб'єктів та підтримка роботи правозахисників; безпечний і відкритий доступ до ООН та міжнародних правозахисних органів; сильна, динамічна та різноманітна спільнота правозахисників [147].

УВКПЛ у своєму інформаційному бюлетені також викладено низку пропозицій щодо дій, які можна вжити для реалізації Декларації 1998 р. і, таким чином, підтримки та захисту правозахисників на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Ці пропозиції адресовані державам, самим правозахисникам, громадянському суспільству, ООН, а в деяких випадках – приватному сектору та іншим

суб'єктам. Вони становлять собою вичерпний перелік, а забезпечують основу, на якій можуть базуватися більш конкретні заходи та стратегії з урахуванням потреб і вимог регіону або держави. Вказані пропозиції включають: вироблення законодавчої основи для роботи правозахисників та їхнього захисту, включно з правами на свободу вираження поглядів та об'єднань; забезпечення захисту законом і судами на практиці; забезпечення доступу до навчання та інформації; залучення національних і місцевих органів влади та ООН, а також впливового приватного сектору; здійснення моніторингу і поширення інформації про становище правозахисників через ЗМІ та неформальні мережі громадянського суспільства; забезпечення захисту і підтримки правозахисників за кордоном; відповідальність і високі стандарти, що вимагаються від правозахисників [4, с. 29].

Так, одним із ключових елементів безпечних і сприятливих умов для правозахисників є існування на всіх рівнях відповідних законів і положень, зокрема адміністративних положень, які забезпечують захист, підтримку та розширення прав і можливостей правозахисників і узгоджуються з нормами та стандартами міжнародного права прав людини [147].

Рекомендації Ради з прав людини також включали необхідність вжиття всіх відповідних заходів для запобігання виникненню актів залякування або репресій, як у мережевому, так і в немережевому режимі, зокрема, за необхідності, шляхом ухвалення й імплементації конкретного законодавства та директив із метою заохочення безпечного й сприятливого середовища для такої взаємодії; притягнення до відповідальності за будь-які акти залякування або репресій проти тих, хто прагне співпрацювати, співпрацює або співпрацював з ООН, її представниками та механізмами у сфері прав людини, надавати жертвам доступ до ефективних засобів правового захисту відповідно до своїх міжнародних зобов'язань та зобов'язань у сфері прав людини і не допускати будь-якого повторення таких актів [36].

Крім того, Спеціальний представник з питання щодо становища правозахисників надіслала 28 повідомлень про випадки запровадження владою обмежень на пересування правозахисників, які прямували на міжнародні заходи. У більшості таких випадків представники влади в аеропортах або в прикордонних пунктах не дозволяли правозахисникам виїжджати з країни. У деяких випадках правозахисникам відмовляли у видачі проїзних документів. Повідомлення, що стосуються обмежень пересування правозахисників, були надіслані до країн у всіх регіонах, проте майже половина таких повідомлень була спрямована в держави Близького Сходу і Північної Африки. Велике число повідомлень з цього питання було направлено в держави Східної Європи та Центральної Азії.

Висновки до Розділу 2

1. Аналіз існуючих міжнародно-правових актів дозволяє зробити висновок, що під правами правозахисників розуміють ті права, які необхідні будь-якій особі для здійснення діяльності з просування та захисту прав людини. Вони поширюються навіть на осіб, які не займаються просуванням прав людини на постійній основі або професійно (напр., журналісти, блогери та ін.). Разом з тим, з усіх прав людини вирішальне значення для діяльності правозахисників мають такі: право на вільне вираження поглядів, право на свободу об'єднань і право на свободу зібрань. Усі інші права людини застосовуються до правозахисників рівною мірою, без спеціального захисту їхньої діяльності

2. Забезпечення права на свободу зібрань, асоціацій та вираження поглядів відіграє важливу роль у здійсненні правозахисниками їхньої діяльності щодо захисту прав людини і основоположних свобод, висловлення протесту проти свавільних дій держав у галузі захисту прав людини, поширення інформації про їх порушення з боку держави та представників приватного сектора, підвищення обізнаності громадськості тощо. Так, означені права нерозривно пов'язані з правом оскаржувати

превалюючі в суспільстві думки, пропонувати альтернативні ідеї та можливістю публічно висловлювати свої погляди, незалежно від свого впливу, майнового становища або статусу в суспільстві.

3. Правозахисники не повинні стикатися з жодними обмеженнями їхніх прав, окрім тих обмежень, що є допустимими згідно з відповідними міжнародними зобов'язаннями держав та стандартами в цій сфері, а саме: відповідно до закону і необхідності в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб. Проте, такі обмеження широко застосовуються для того, щоб запобігти або зірвати проведення мирних акцій, створити перешкоди у створенні правозахисних організацій та вираженні позицій на підтримку прав людини, і, як правило, обумовлені лише змістом правозахисної діяльності таких осіб.

4. Можемо констатувати, що обмеження прав людини правозахисників, як-от: право на свободу зібрання та асоціації, право на свободу вираження поглядів тощо, нерідко застосовуються державами в контексті антитерористичного законодавства та з міркувань національної безпеки. Правозахисників прирівнюють до «іноземних агентів», керованих іноземними організаціями, і відповідно, ворожих до уряду, осіб, які ведуть «підривну» діяльність або пов'язані з «терористами» чи створюють загрозу для національної безпеки. Разом з тим, інформація, оприлюднена міжнародними правозахисними організаціями, які здійснюють фіксування та моніторинг порушень прав правозахисників у всьому світі та контрольними органами ООН свідчить про те, що така «практика» є частиною системної політики держави, направленої на припинення діяльності правозахисника.

5. Зважаючи на активну цифровізацію суспільства та все більш активне проникнення ІКТ до всіх сфер суспільного життя, зокрема й правозахисної діяльності, слід зазначити, що крім визнаних переваг, як-от:

забезпечення віддаленого доступу, можливість проведення зібрань онлайн, поширення своїх поглядів, ведення пропагандистської діяльності тощо, означені технології можуть мати й нові ризики у діяльності правозахисників. Такі загрози, зазвичай, пов'язані з відстеженням у мережі, онлайн-цитуванням, перехопленням комунікаційних повідомлень та ін. Разом з тим, слід наголосити, що на держави покладається зобов'язання поважати і повною мірою захищати права всіх осіб на свободу мирних зібрань, свободу об'єднань та свободу вираження поглядів, як у режимі онлайн, так і в режимі офлайн, включно з правозахисниками.

6. На держави, як основного суб'єкта відповідальності за дотримання прав людини, покладається зобов'язання, без будь-якої дискримінації, захищати права правозахисників від будь-яких дій органів державної влади чи третіх сторін, якщо ці дії спрямовані на перешкоджання правозахисникам у здійсненні їхніх прав людини. Це включає: здійснення перегляду національної правової бази на відповідність міжнародним зобов'язанням і стандартам, що стосуються права на свободу зібрань, об'єднань та вираження поглядів; перегляд встановлених у законах і нормативно-правових актах обмежень для приведення їх у відповідність до своїх зобов'язань, передбачених міжнародними актами з прав людини включно з питаннями застосування законодавства про національну безпеку або боротьби з тероризмом; забезпечення належної підготовки представників органів державної влади, працівників правоохоронних органів про існуючі міжнародні стандарти у сфері прав людини, зокрема Декларації про правозахисників 1998 р. та інших відповідних договорів, декларацій та керівних принципів; здійснення моніторингу і поширення інформації про становище правозахисників тощо.

7. Правозахисники часто стикаються з важкими умовами і з численними перешкодами та обмеженнями, які варіюються від фізичного насильства до більш тонких заходів, таких як адміністративні перешкоди,

кампанії наклепу, спрямовані на їх дискредитацію, обвинувачення в непатріотизмі, зраді, «шпигунів», кримінальні переслідування тощо. З урахування такої тенденції було проведено ґрунтовну роботу як у межах міжнародних організацій, так і державами щодо вироблення практик захисту правозахисників. Практики встановлюються і переплітаються на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях і є взаємопов'язаними, взаємодоповнючими та зміцнюють один одного. Такі заходи орієнтовані на забезпечення «цілісної» безпеки правозахисників, що поєднує фізичний, цифровий та психологічний виміри.

8. Аналіз практики діяльності правозахисних структур, свідчить, що жінки-правозахисниці більше схильні до ризику зазнати певних форм насильства та інших порушень, упереджень, виключення та заперечення, ніж їхні колеги-чоловіки. Таким чином, жінки-правозахисниці вимагають особливої уваги, щоб упоратися з численними ризиками, з якими вони стикаються під час виконання своєї роботи. Задля усунення такої негативної тенденції існує нагальна потреба у посиленні заходів у відповідь з урахуванням гендерних аспектів, оскільки більшість існуючих механізмів не призначені виключно для жінок-правозахисниць і слугують безлічі цілей. Слід також підвищувати обізнаність та суспільне визнання жіно-правозахисниць як законних провідників соціальних змін і суспільного блага. Однією з можливих причин того, що жінки складають так мало правозахисників, може бути те, що вони не визначають себе як жінки-правозахисниці і не вважають свою безпеку пріоритетом, а це означає, що вони з меншою ймовірністю звернуться за допомогою.

РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ

3.1. Інституційний захист правозахисників на міжнародному універсальному рівні

Міжнародні акти, прийняті на міжнародному універсальному рівні, закріплюють права, свободи, відповідні гарантії прав правозахисників та містять напрями співробітництва держав-учасниць в означеній сфері. Безумовно, значний внесок у становлення і розвиток цієї співпраці роблять статутні органи, інституції, посадові особи ООН, які «персоніфікують» правозахисну діяльність даної універсальної організації та визначають головні вектори співпраці держав-учасниць в означеному напрямку. Статутні органи, що засновані відповідно до положень Статуту ООН, мають широкі мандати, звертаються до широкої аудиторії і приймають рішення більшістю голосів [148, с. 215].

Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада, Генеральний секретар, Верховний комісар з прав людини та його Управління (УВКПЛ) докладають зусиль щодо розробки універсального правового підґрунтя в галузі захисту прав людини, а створені ними допоміжні інституції посилюють напрями співпраці.

Слід підкреслити, що Генеральна Асамблея ООН заклала правове підґрунтя, прийнявши Декларацію про правозахисників 1998 р., якій у 2023 році виповнюється 25 років. Прийняття Декларації стало поворотним моментом в історії прав людини, де було сформульовано, як існуюче право прав людини стосується становища правозахисників, визнано важливість і законність правозахисної діяльності, а також необхідність захищати її разом з тими, хто нею займається. Доречно, що ця важлива річниця збігається з 75-ми роковинами Загальної декларації прав людини, підкреслюючи невід'ємну роль, яку правозахисники відіграють у реалізації

універсальних прав людини [149].

Особливої уваги заслуговує Рада з прав людини – допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН (заснована в 2006 р. (A/RES/60/251)) [21], яка робить значний внесок у захист прав людини, зокрема правозахисників, ініціюючи призначення спеціальних представників, створення спеціалізованих структур тощо. Рада визнає внесок правозахисників у захист прав людини, підтверджує важливість Декларації ООН про правозахисників 1998 р. та її повного й ефективного здійснення, а також те, що заохочення поваги, підтримки та захисту діяльності правозахисників, у тому числі жінок-правозахисників, має важливе значення для загального здійснення прав людини, в тому числі у конфліктних та постконфліктних ситуаціях [26].

У 2000 році, тоді ще Комісія ООН з прав людини затвердила мандат Спеціального доповідача з питання щодо становища правозахисників (E/CN.4/RES/2000/61), пізніше він був продовжений Радою з прав людини у 2011 р. (A/HRC/RES/16/5), 2014 р. (A/HRC/RES/25/18), 2017 р. (A/HRC/RES/34/5), 2020 р. (A/HRC/RES/43/16), востаннє – 23 березня 2023 р. на підставі резолюції A/HRC/52/L.1. Відповідно до мандату, Спеціальний доповідач уповноважений: сприяти ефективному здійсненню Декларації ООН про правозахисників 1998 р. у співпраці та конструктивному діалозі з урядами та іншими суб'єктами; вивчати тенденції, події та виклики в галузі права з метою сприяння і захисту прав людини; рекомендувати ефективні стратегії для кращого захисту правозахисників та виконувати ці рекомендації; шукати, отримувати, вивчати та реагувати на інформацію про становище правозахисників; інтегрувати гендерну проблематику в роботу за мандатом, приділяючи особливу увагу жінкам-правозахисникам; здійснювати координацію з іншими відповідними підрозділами ООН, як у штаб-квартирі, так і на країновому рівні, зокрема, з іншими спеціальними процедурами; надавати щорічну доповідь Раді з прав людини та Генеральній Асамблеї.

Під час виконання цих функцій Спеціальний доповідач: подає щорічні звіти Раді з прав людини та Генеральній Асамблеї про становище правозахисників та відповідні тенденції, події та проблеми, пов'язані з правом на заохочення і захист прав людини; на запрошення уряду здійснює ознайомчі поїздки до країн для вивчення становища правозахисників і права на захист їхніх прав. Подає звіт про візит Раді з прав людини, надаючи висновки та рекомендації; діє щодо наданої йому інформації про ймовірні порушення та/або зловживання правами людини правозахисників шляхом спрямування закликів до негайних дій та повідомлень зацікавленим державам та іншим відповідним заінтересованим сторонам для уточнення та/або доведення цієї інформації до їхнього відома. Інформація (викладена в листі) надсилається урядам та іншим особам таким, як міжурядові організації, підприємства, воєнні чи охоронні компанії. У цих листах експерти повідомляють щодо отриманих ними заяв про порушення прав людини, які стосуються: минулих порушень прав людини, які можуть бути предметом обвинувачення; порушень, які тривають або щодо потенційного порушення прав людини, яке може бути предметом термінового звернення; проблем, пов'язаних із законопроектами, законодавством, політикою чи практикою, які не відповідають міжнародному праву та стандартам у галузі прав людини. У листі стверджуються факти і міститься прохання щодо їх роз'яснення. За потреби, експерти просять відповідні органи вжити заходів для запобігання чи припинення порушення, розслідувати його, притягнути до відповідальності винних та переконатися, що жертва (жертви) чи їхні сім'ї мають доступ до засобів правового захисту. Експерти також нагадують про положення про права людини в цих листах [150]. Спецпредставник взаємодіє з правозахисниками та громадянським суспільством, державами й іншими ключовими суб'єктами такими, як: підприємства, регіональні міжурядові організації, члени національних правозахисних установ тощо, через особисті та віртуальні зустрічі, участь у національних, регіональних і

міжнародних правозахисних заходах, семінарах та конференціях, які стосуються мандату, і під час сесій Ради з прав людини та Генеральної Асамблеї.

Мандат Спеціального доповідача з питання щодо становища правозахисників є невід'ємною частиною їхнього захисту та визнання в усьому світі. Він збирає та реагує на інформацію про становище правозахисників, конструктивно взаємодіє з урядами та недержавними суб'єктами і надає експертні рекомендації для сприяння ефективному здійсненню Декларації про правозахисників 1998 р. [149].

Численна практика свідчить про застосування до правозахисників поганого поводження, у тому числі і тортур. У цьому зв'язку безперечно значимою є діяльність Спеціального доповідача з питань про тортури та інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поводження та покарання – мандат затверджено резолюцією 1985/33 Комісії ООН, яка ухвалила призначити на один рік експерта, спеціального доповідача, для вивчення питань, що стосуються тортур. З 1985 року мандат регулярно продовжувався на три роки, востаннє – відповідно до резолюції 52/7 Ради з прав людини, у квітні 2023 року. Мандат поширюється на всі країни, незалежно від того, чи ратифікувала держава Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. Мандат включає три основні види діяльності: направлення державам закликів до негайних дій щодо осіб, які, як повідомляється, можуть зазнати тортур, а також повідомлень про можливі випадки застосування тортур у минулому; проведення ознайомлювальних поїздок до країн; подання щорічних звітів про діяльність, мандат та методи роботи Раді з прав людини та Генеральній Асамблеї [151]. На відміну від механізмів розгляду скарг договірних органів з прав людини, Спеціальний доповідач не потребує вичерпання внутрішніх засобів правового захисту для вжиття заходів. Коли факти, що розглядаються, підпадають під дію більш ніж одного мандата,

встановленого Комісією, Спеціальний доповідач може вирішити звернутися до інших тематичних механізмів та доповідачів по країнах з метою направлення спільних повідомлень або організації спільних місій.

Іншою спецпроцедурою Ради ООН з прав людини, діяльність якої безпосередньо стосується реалізації такого права людини правозахисників як свобода вираження поглядів, є Спеціальний доповідач з питання про заохочення та захист права на свободу думок та їх вільне вираження – мандат засновано резолюцією Комісії ООН з прав людини 1993 р. Замінивши Комісію з прав людини, в березні 2008 р. Рада з прав людини прийняла рішення продовжити термін дії мандата на трирічний період відповідно до резолюції 7/36, у подальшому мандат декілька раз було пролонговано на підставі відповідних резолюцій, востаннє – у березні 2020 р. (резолюція 43/4). Спецдоповідач уповноважений: збирати всю відповідну інформацію щодо порушень права на свободу думок та їх вільне вираження, дискримінації, погроз або застосування насильства, домагань, переслідувань або залякування, спрямованих стосовно осіб, які прагнуть здійснювати або заохочувати реалізацію права на свободу думок та їхнє вільне вираження, у тому числі, в першочерговому порядку, щодо журналістів або інших фахівців у сфері інформації; запитувати, отримувати та реагувати на достовірну і надійну інформацію від урядів, неурядових організацій та будь-яких інших сторін, яким відомо про ці випадки; давати рекомендації та вносити пропозиції щодо шляхів і засобів більш ефективного заохочення та захисту права на свободу поглядів та їх вільне вираження в усіх його проявах; сприяти наданню технічної допомоги або консультативних послуг Управлінню Верховного комісара ООН з прав людини з метою більш ефективного заохочення та захисту права на свободу думок та їх вільне вираження [152].

Важливо зазначити й щодо діяльності Спеціального доповідача з питання про права на свободу мирних зібрань та асоціацій – мандат заснований у 2010 році на підставі резолюції 15/21 Ради з прав людини.

Рада декілька раз продовжила мандат Спеціального доповідача у вересні 2013 р. (резолюція 24/5), у червні 2016 р. (резолюція 32/32), в липні 2019 р. (резолюція 41/12) терміном на три роки. Відповідно до мандата Спеціальний доповідач уповноважений: збирати всю відповідну інформацію, зокрема, про національну практику та досвід, що стосується заохочення і захисту права на свободу мирних зібрань та асоціації, вивчати тенденції, події та проблеми, пов'язані із здійсненням цих прав, та надавати рекомендації про шляхи та засоби забезпечення заохочення і захисту права на свободу мирних зборів та асоціацій в усіх їх проявах; включити у свою першу доповідь розробку рамок, у тому числі запит думок держав, за допомогою яких мандатарій розглядатиме передову практику, включаючи національну практику і досвід, які заохочують та захищають права на свободу мирних зібрань та асоціації, всебічно беручи до уваги відповідні елементи роботи, що є в Раді; запитувати, отримувати та реагувати на інформацію від урядів, неурядових організацій, відповідних зацікавлених сторін та будь-яких інших сторін, яким відомо про ці питання, з метою заохочення та захисту прав на свободу мирних зборів і асоціацій; враховувати гендерну проблематику в усій роботі з мандату; сприяти наданню технічної допомоги або консультативних послуг Управлінням Верховного комісара з метою більш ефективного заохочення та захисту права на свободу мирних зібрань та асоціацій; повідомляти про порушення, де б вони не відбувалися, права на свободу мирних зборів та асоціації, а також про дискримінацію, погрози або застосування насильства, переслідування, залякування чи репресії щодо осіб, які здійснюють ці права, та звертати увагу Ради і Верховного комісара на ситуації, що викликають особливе занепокоєння; здійснювати свою діяльність таким чином, щоб цей мандат не включав питання, що належать до конкретної компетенції Міжнародної організації праці та її спеціалізованих наглядових механізмів і процедур щодо прав роботодавців та працівників на свободу асоціації, щоб уникнути будь-якого дублювання;

працювати в координації з іншими механізмами Ради, іншими компетентними органами ООН та договірними органами з прав людини і вживати всіх необхідних заходів для уникнення зайвого дублювання з цими механізмами [153].

Крім того слід вказати, що із захистом правозахисників суттєво пов'язана діяльність Спеціального доповідача з права на недоторканність приватного життя (мандат засновано резолюцією Ради з прав людини 28/16 2015 року та продовжено у березні 2018 р. (A/HRC/RES/37/2)), оскільки недоторканність приватного життя створює умови для здійснення інших прав, зокрема: вільного розвитку особистості, ідентичності та переконань людини та їх вираження, а також здатності людей брати участь у політичному, економічному, соціальному і культурному житті. Спеціальний доповідач уповноважений заохочувати та захищати право на недоторканність приватного життя за допомогою таких заходів як: огляд державної політики та законів щодо стеження за цифровими повідомленнями і збору особистих даних; виявлення дій, які є невинуватим втручанням у приватне життя; допомога державам у розробці передових видів практики для того, щоб глобальне спостереження відбувалося в умовах верховенства права; формулювання обов'язків приватного сектору щодо дотримання прав людини; допомога у приведенні національних процедур та законів у відповідність до міжнародних зобов'язань у галузі прав людини [154].

Спеціального доповідача щодо права на недоторканність приватного життя особливо цікавлять наслідки для недоторканності приватного життя таких явищ як: масове стеження, використання та зберігання особистих даних, криміналістичні бази даних ДНК, відкриті дані та великі дані [155].

Натомість слід означити, що процедура розгляду скарг Спеціальними процедурами не є квазісудовою процедурою, і Спеціальні процедури не мають повноважень для забезпечення дотримання своїх думок чи рекомендацій.

Серед універсальних захисних процедур слід вказати і Робочу групу з насильницьких або недобровільних зникненням, створену в 1980 р. на підставі резолюції Комісії з прав людини E/CN.4/RES/1980/20/(XXXVI). Мандат неодноразово було пролонговано, останню резолюцію про продовження мандата Робочої групи, A/HRC/RES/45/3, було прийнято Радою з прав людини у жовтні 2020 року. Одним із основних завдань Робочої групи є надання допомоги сім'ям у встановленні долі або місцезнаходження членів їхніх сімей, які зникли безвісти. У цій гуманітарній якості Робоча група є каналом зв'язку між членами сімей жертв насильницьких зникнень та іншими джерелами, які повідомляють про випадки зникнень, та зацікавленими урядами. Задля цього Група: отримує, вивчає та передає урядам повідомлення про насильницькі зникнення, подані родичами зниклих осіб або правозахисними організаціями, що діють від їхнього імені; просить уряд провести розслідування та інформувати Робочу групу про результати; відстежує ці запити на періодичній основі; відіграє превентивну роль, допомагаючи державам долати перешкоди на шляху реалізації Декларації про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (A/RES/ 47/133). Це здійснюється як під час візитів до країн, так і шляхом надання консультаційних послуг на запит [156].

На рівні УВКПЛ, яке уповноважене заохочувати та захищати ефективно здійснення всіх прав людини, також докладаються зусилля щодо забезпечення прав людини правозахисників, зокрема права на свободу вираження поглядів, включаючи свободу засобів масової інформації (далі – ЗМІ), та інших прав журналістів і працівників ЗМІ. Діяльність УВКПЛ з цих питань включає таке: виконання мандатів Генеральної Асамблеї та Ради з прав людини щодо забезпечення безпеки журналістів; реалізація та сприяння реалізації Плану дій ООН спільно з ЮНЕСКО та за допомогою широкого процесу консультацій, а також спільне з ЮНЕСКО головування у Мережі ООН; моніторинг порушень та

повідомлення про них; підвищення обізнаності через публічні заяви та листи, у тому числі з індивідуальних випадків та випадків придушення ЗМІ; взаємодія з державами-членами, міжнародними та регіональними організаціями, організаціями громадянського суспільства; участь у заходах або їх організація, включаючи Всесвітній день свободи преси, Міжнародний день припинення безкарності за злочини проти журналістів, конференції та круглі столи; надання технічної консультації за допомогою країнових та регіональних присутностей УВКПЛ, наприклад, щодо заснування і функціонування спеціальних механізмів захисту, навчання та нарощування потенціалу; взаємодія з відповідними мандатами спеціальних процедур Ради з прав людини та договірними органами з прав людини щодо забезпечення безпеки журналістів і свободи ЗМІ; підготовка звітів відповідно до показника Цілей сталого розвитку (Ціль 16.10.1), як довіреної організації [157]. УВКПЛ підготовлено такі тематичні доповіді: Доповідь про безпеку журналістів та проблему безкарності 2019 р., Доповідь про доступні механізми забезпечення безпеки журналістів 2018 р., Доповідь про безпеку журналістів-жінок 2017 р.

УВКПЛ також очолює зусилля ООН щодо запобігання випадків залякування та репресій стосовно тих, хто співпрацює з ООН, надаючи підтримку Генеральному секретарю та помічнику Генерального секретаря.

Відповідно до наданих Генеральному секретарю повноважень щорічно представляти Раді з прав людини доповідь з цього питання (див.: резолюції 12/2, 24/24, 36/21 та 42/28), до держав звернений настійний заклик не допускати та утримуватися від будь-яких актів залякування та репресій щодо тих, хто: прагне співпрацювати з ООН, її представниками та механізмами у галузі прав людини. Потенційними об'єктами залякування та репресій є всі особи, які співпрацюють із ООН: правозахисники, соціальні працівники, юристи, журналісти та навіть державні службовці. До жертв можуть відноситися не тільки особи, які зазнають залякування або репресії, а й їхні родичі, друзі та будь-які інші пов'язані з ними особи

[158].

Задля можливості сповіщення про випадки залякування та репресій, УВКПЛ запровадило інформаційну платформу на якій висвітлено інформацію щодо існуючих механізмів, розроблено способи розгляду та реагування на обвинувачення в залякуванні та репресіях проти тих, хто співпрацює з ними чи з ООН загалом та розробило посібник з надання інформації про репресії. Наступні механізми розробили способи розгляду та реагування на обвинувачення у залякуванні та репресіях проти тих, хто співпрацює з УВКПЛ чи з ООН загалом [159].

Крім того, на рівні спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) створено Обсерваторію вбитих журналістів, яка відстежує вбивства журналістів та працівників ЗМІ в усьому світі. Вона надає оновлену інформацію про вбивства журналістів з 1993 р. та про судовий статус справ щодо засуджених осіб з 2006 р; забезпечує відкритий доступ до відповідей країн на запити ЮНЕСКО щодо надання інформації про судовий статус поточних та невирішених справ. Обсерваторія робить загальнодоступною роботу ЮНЕСКО з моніторингу та звітності з безпеки журналістів, а також щодо безкарності за ці злочини. Вона є невід'ємною частиною реалізації Плану дій ООН щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності [160].

Мандат ЮНЕСКО зі спостереження за вбивствами журналістів випливає з Резолюції 29 про засудження насильства щодо журналістів, яка була прийнята на 29-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО у 1997 р. Резолюція пропонує Генеральному директору: «(а) засуджувати вбивства та будь-яке фізичне насильство, спрямоване проти журналістів, як злочин проти суспільства, оскільки це є посяганням на свободу переконань, а отже, і на інші права та свободи, передбачені міжнародними актами в галузі прав людини; (b) наполегливо закликати владу виконувати свій обов'язок, що полягає у запобіганні та розслідуванні цих злочинів, покаранні за їх вчинення та вжиття заходів для ліквідації пов'язаних з

ними наслідків [161].

У 2008 р. Рішення про безпеку журналістів та проблему безкарності поклало на ЮНЕСКО центральну роль у спостереженні за розслідуванням убивств, засуджених Генеральним директором [162]. З того часу послідовні рішення про безпеку журналістів та проблему безкарності, прийняті Міжурядовою радою Міжнародної програми розвитку комунікації (МПРК), зміцнили мандат ЮНЕСКО, востаннє – у 2022 році.

На основі інформації, наданої державами-членами про судові розслідування вбивств журналістів, кожні два роки Генеральний директор представляє Міжурядовій раді МПРК аналітичну доповідь з питань безпеки журналістів та небезпеки безкарності.

ЮНЕСКО відповідає за ці механізми моніторингу відповідно до міжнародного права та збору даних для Цілей сталого розвитку (Ціль 16.10.1) спільно з іншими відповідними установами ООН [160].

Слід зазначити, що правозахисники, у разі порушення їхніх прав людини, мають право звернутися і до договірних органів, зокрема:

1. Комітету з прав людини, який є одним із найважливіших «договірних органів» у галузі захисту прав людини універсального характеру, створеним на основі і з метою імплементації Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Слід вказати, що Пакт охоплює широке коло громадянських і політичних прав, таких як право на життя, право на справедливий судовий розгляд, свободу вираження думок, рівність перед законом і заборона дискримінації. Індивідуальні права, що можуть бути оскаржені в Комітеті, викладені у статтях 6–27 включно, включаючи ч. III Пакту.

2. Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, який є органом незалежних експертів, що спостерігають за виконанням державами-учасницями Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., який покладає зобов'язання на держави-учасниці вживати заходів індивідуально і через міжнародну допомогу і

співробітництво в максимальних межах наявних у нього ресурсів з метою поступового досягнення повної реалізації економічних, соціальних і культурних прав.

3. Комітету проти катувань (КПК), створеного згідно з Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 1984 р.

4. Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), створеного відповідно до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок 1979 р., яка гарантує право всіх жінок на свободу від дискримінації та встановлює зобов'язання для держав-учасниць, спрямовані на забезпечення юридичного і практичного здійснення цього права.

5. Комітету із захисту прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей, створеного на підставі Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р., яка покладає на держави-учасниці зобов'язання щодо захисту і гарантування широкого кола прав від імені трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей. Основні зобов'язання викладені у статтях 7–71 Конвенції, включаючи частини II–VI [148, с. 240–249] тощо.

Слід також вказати на можливість звернення правозахисників, їхніх родичів до Комітету з насильницьких зникнень (КНЗ), який є органом незалежних експертів, що стежить за виконанням Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. державами-учасницями. Зокрема, до його обов'язків входить: вивчення звітів держав-учасниць та винесення рекомендацій щодо теми насильницьких зникнень у цій державі (стаття 29 Конвенції); реєстрація прохань про невідкладні дії (стаття 30 Конвенції); отримання індивідуальних скарг від жертв порушення Конвенції державою-учасницею (стаття 31 Конвенції); отримання повідомлень, у яких держава-учасниця стверджує, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за Конвенцією; так звані

міждержавні зносини (стаття 32 Конвенції) [163].

Слід констатувати, що проблематика насильницьких зникнень, на жаль, є актуальною для сьогодення. Таким прикладом слугує Інформаційне зведення по Бразилії, де зазначено про зникнення у червні 2022 р. британського журналіста Дома Філіпса і бразильського захисника прав корінних народів Бруно Арауїо Перейро в долині Жаварі, віддаленому районі Західної Амазонії в Бразилії, що межує з Перу і Колумбією.

Долина Жаварі в Амазонії є другою за величиною територією корінних народів у Бразилії і, як вважається, відрізняється однією з найвищих у світі концентрацією неконтактних корінних племен. Цей район також зазнає негативного впливу контрабанди, нелегального видобутку корисних копалин і незаконного рибальства і, як повідомляється, наражається на небезпеку від зростаючої діяльності озброєних груп. Філіпс і Перейра відіграють важливу роль у підвищенні обізнаності та захисту прав корінних народів у цьому районі, зокрема, відстежуючи та повідомляючи про незаконну діяльність у долині Жаварі. Повідомляється, що Перейра отримував погрози, пов'язані з його роботою із захисту корінних народів та навколишнього середовища [164].

3.2. Інституційний захист правозахисників на міжнародному регіональному рівні

Серед регіональних міжнародних судових структур безперечно основне місце відводиться Європейському суду з прав людини – судовому органу в системі контролю за дотриманням Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї [165]. Суд уповноважений на розгляд скарг, які можуть бути поданими окремою особою, групою осіб або однією чи декількома іншими Договірними Державами, і, крім рішень, Суд також може виносити консультативні висновки. Його рішення є обов'язковими до виконання державами-учасниками вищезначеної Конвенції. Варто зазначити, що в

провадженні Суду були розглянуті та перебувають у процесі вивченні низка справ щодо порушень прав і свобод людини правозахисників. Таким прикладом є справа «Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey), яку було розпочато за заявою № 28749/18 громадянина Туреччини пана Мехмета Османа Кавала (далі – заявник) у червні 2018 р. Дана справа стосувалася арешту та досудового тримання під вартою заявника, які на його думку, не були обґрунтованими та здійснювалися недобросовісно. Крім того, заявник стверджував, що його права були обмежені з метою, відмінною від цілей, передбачених Конвенцією, а застосований запобіжний захід, у вигляді тримання під вартою, становив форму судового переслідування, метою якого було здійснити стримуючий вплив на правозахисників.

За обставинами справи заявник, бізнесмен, є правозахисником у Туреччині. Він брав участь у створенні численних неурядових організацій (НУО) та рухів громадянського суспільства, які активно працюють у галузі прав людини, культури, соціальних досліджень, історичного примирення та захисту навколишнього середовища. Заявник був заарештований у Стамбулі 18 жовтня 2017 р. за підозрою у вчиненні двох злочинів, передбачених статтею 312 (спроба повалення влади) та статтею 309 (спроба повалення конституційного ладу) Кримінального кодексу. Обвинувачення були пов'язані з подіями у парку Гезі, що відбулися в період з травня по вересень 2013 р. (стаття 312 Кримінального кодексу) та спробою державного перевороту 15 липня 2016 р. (стаття 309 Кримінального кодексу). Уряд вважав, що інциденти, які сталися в парку Гезі, за загальним визнанням, виникли в межах руху, який виступав проти рішень щодо майбутнього парку та застосування сили поліцією, але згодом вони перетворилися на повстання, підтримане численними терористичними організаціями.

У свою чергу заявник стверджував про відсутність будь-яких фактів або інформації, що він вчинив злочини, в яких його обвинувачували; наголошував на тому, що докази, надані урядом для виправдання його

досудового тримання під вартою, були поверхневими і непослідовними. Насамкінець заявник зазначив, що він був відомий своєю відданістю і лояльністю до демократії та верховенства права, що завжди демонстрував у контексті великих проєктів, які він координував у громадянському суспільстві.

Таким чином, основні скарги заявника полягали в тому, що він став мішенню через свою діяльність як правозахисника, і що його досудове тримання під вартою та його продовження переслідували приховану мету, а саме змусити його замовкнути як активіста НУО та правозахисника, а також відмовити інших від участі в такій діяльності та паралізувати громадянське суспільство Туреччини.

Досліджуючи обставини справи, Суд зазначив, що різні моменти, можуть підтвердити аргумент заявника про те, що його початкове та подальше тримання під вартою переслідувало мету змусити його мовчати як правозахисника. Крім того, той факт, що прокуратура посилялася в обвинувальному акті на діяльність НУО та їхнє фінансування законними способами, не вказуючи, однак, яким чином це стосується висунутих нею обвинувачень, також є таким, що підтверджує це твердження. У світлі вищезазначених елементів, взятих у сукупності, Суд дійшов висновку, що заходи, які оскаржувалися у цій справі, переслідували приховану мету, що суперечить статті 18 Конвенції, а саме примусити заявника мовчати. Крім того, з огляду на обвинувачення, висунуті проти заявника, Суд вважає, що оскаржувані заходи могли мати дестимулюючий вплив на діяльність правозахисників. Як наслідок, він дійшов висновку, що мало місце порушення Конвенції 1950 р. [166].

Інша справа «Алієв проти Азербайджану» (Aliyev v. Azerbaijan) була розпочата за двома заявами № 68762/14 та 71200/14 проти Азербайджанської Республіки, поданими до Суду громадянином Азербайджану п. Інтігамом Камілем огли Алієвим (İntigam Kamil oğlu Əliyev – заявник) 16 жовтня 2014 року та 6 листопада 2014 року

відповідно. Заявник скаржився, зокрема, на те, що умови його тримання під вартою становили нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження; він не отримував належної медичної допомоги під час перебування під вартою; його арешт та досудове тримання під вартою не були обґрунтованими та здійснювалися недобросовісно; втручання в його права на повагу до приватного життя, житла та кореспонденції та на свободу зібрань не були обґрунтованими; а також на те, що його права були обмежені в цілях, відмінних від тих, що передбачені Конвенцією 1950 р.

Заявник у цій справі є відомим адвокатом-правозахисником, громадським активістом, а також головою Товариства правової освіти (Асоціація) – неурядової організації, що спеціалізується на правовій освіті. Асоціація була зареєстрована Міністерством юстиції 2 червня 1999 р. і набула статусу юридичної особи. Її основні функції полягають у підвищенні правової обізнаності, організації навчальних програм для юристів, правозахисників і журналістів, а також у підготовці звітів з різних питань прав людини в Азербайджані. Асоціація також брала участь у підготовці заяв до ЄСПЛ та поданні повідомлень до Комітету міністрів у контексті виконання рішень Суду.

За обставинами справи 13 травня 2014 р. було порушено справу за статтями 308 (зловживання владою) і 313 (підроблення посадовою особою) Кримінального кодексу у зв'язку з передбачуваними порушеннями у фінансовій діяльності низки неурядових організацій, включно з Асоціацією.

У червні 2014 р. під час сесії Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) заявник разом з іншими місцевими правозахисниками брав участь як один із доповідачів у паралельному заході, організованому в Раді Європи. Під час цієї зустрічі заявник виступив з доповіддю про порушення прав людини в Азербайджані. За твердженням п. Алієва, після його участі у вищезазначеному заході, проти нього та інших правозахисників було

розпочато наклепницьку кампанію у проурядових ЗМІ. Наприклад, 4 липня 2014 р. пов'язаний із владою новинний інтернет-портал описав заявника разом з іншими правозахисниками як «американських агентів, які отримують мільйони доларів у вигляді грантів для написання антиазербайджанської картини».

8 серпня 2014 р. суд розпорядився про затримання заявника строком на три місяці. Пізніше, низка посадових осіб у своїх заявах та інтерв'ю коментували реакцію на арешти заявника й інших правозахисників та робили негативні висновки в контексті їхньої правозахисної діяльності, як-от: «... ці люди, деякі з яких є зрадниками, а деякі слабкодушкими, нарешті відповідатимуть перед законом»; «...люди, які зраджують свою батьківщину, не можуть бути прощені. ...До таких людей має бути застосована смертна кара. Смертна кара повинна бути для них найтяжчим покаранням... Тому діяльність низки неурядових організацій має бути дуже серйозно розслідувана, і якщо буде виявлена будь-яка незаконність, то такі організації мають бути негайно заборонені, а їхні лідери покарані».

Ця справа є примітною тим, що приймаючи рішення у справі Суд зазначив, що надає особливого значення ролі правозахисників у просуванні та захисті прав людини, зокрема в тісній співпраці з Радою Європи, та їхньому внеску у захист прав людини в державах-членах. Що стосується обвинувачень проти заявника, то Суд також встановив, що вони не ґрунтувалися на «обґрунтованій підозрі» у розумінні ст. 5 Конвенції 1950 р., а арешт п. Алієва супроводжувався стигматизуючими заявами, зробленими державними посадовими особами на адресу місцевих НУО та їхніх лідерів, у тому числі заявника, яких було названо «зрадниками» та «п'ятою колоною». На переконання Суду ці заяви стосувалися не просто передбачуваного порушення національного законодавства про НУО та гранти, а скоріше мали на меті делегітимізувати їхню роботу [167].

Варто зазначити, що ЄСПЛ було розглянуто низку подібних справ, які стосувалися порушення прав заявників, гарантованих Конвенцією

1950 р., через їхню правозахисну діяльність, зокрема: «Расул Джафаров проти Азербайджану» (Rasul Jafarov v. Azerbaijan) заява 69981/14 [168], «Мамадлі проти Азербайджану» (Mammadli v. Azerbaijan) заява № 47145/14 [169], «Юнусова і Юнусов проти Азербайджану» (Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan) заява № 68817/14 [170] тощо.

Крім того, у справі «Алієв проти Азербайджану» ЄСПЛ зазначив, що події, які розглядаються у наведених вище справах, не можуть розглядатися як ізольовані інциденти. Причини виявлених порушень є схожими та взаємопов'язаними. Фактично, ці рішення відображають тривожну тенденцію свавільних арештів і затримань критиків уряду, активістів громадянського суспільства та правозахисників через переслідування у відповідь і зловживання кримінальним правом всупереч принципу верховенства права [167].

Крім того, слід вказати, що підтримка роботи правозахисників, захист та створення сприятливих умов для їхньої діяльності лежать в основі мандату Комісара з прав людини Ради Європи, який допомагає державам-членам у виконанні їхніх зобов'язань щодо цього, надаючи поради та рекомендації. Він порушує питання, пов'язані з робочим середовищем правозахисників та справами тих, хто перебуває в групі ризику, як у діалозі з владою, так і публічно, зокрема через ЗМІ. Він також виступає у Європейському суді з прав людини, використовуючи своє «право на втручання», відповідно до пункту 3 статті 36 Європейської конвенції з прав людини 1950 р. у справах, що стосуються активістів громадянського суспільства і прав людини захисників та їхньої законної діяльності. Знаковими є такі справи як: Мехмет Осман Кавала проти Туреччини (скарга № 28749/18), Емін Гусейнов проти Азербайджану (Скарга № 1/16), ЕкоДефенс та інші проти Російської Федерації (звернення № 9988/13), Світлана Естемірова проти Російської Федерації (звернення № 42705/11), Лейла Юнусова та Аріф Юнусов проти Азербайджану (звернення № 68817/14), Расул Джафаров проти Азербайджану (скарга №

69981/14), Анар Мамедлі проти Азербайджану (скарга № 47145/14), Інтигам Алієв проти Азербайджану (звернення № 68762/14), Хілал Мамедов проти Азербайджану (скарга № 81553/12).

Комісар з прав людини та його Офіс регулярно контактують із правозахисниками та щорічно організують взаємні тематичні консультації [171].

Комісар з прав людини надає доповіді, в яких акцентовано увагу на необхідності дотримання і захисту прав правозахисників, про сучасні загрози з якими стикаються правозахисники, про необхідність надання допомоги і захисту означеним категоріям осіб тощо (див.: Правозахисники в регіоні Ради Європи в час кризи. Круглий стіл із правозахисниками, організований Офісом Комісара Ради Європи з прав людини Дублін, 24-25 жовтня 2022 р.; Права людини ЛГБТІ-людей у Європі: сучасні загрози рівноправності, виклики, з якими стикаються правозахисники, та шлях уперед. Звіт круглого столу з ЛГБТІ-правозахисниками, організованим Офісом Комісара Ради Європи з прав людини (онлайн-захід, 9 лютого 2021 р.); Екологічний правозахисний активізм та адвокація в Європі: проблеми, загрози, можливості. Звіт круглого столу з екологічними правозахисниками, організованого Офісом Комісара Ради Європи з прав людини (онлайн-захід, 18 грудня 2020 р.) тощо).

У межах Ради Європи також було запроваджено Процедуру розслідування передбачуваних репресій щодо правозахисників унаслідок їхньої взаємодії з Радою Європи (діє з 2017 р., переглянута у 2019 р.) – це новий механізм для надання допомоги правозахисникам, які вважають, що вони зазнали репресій за взаємодію з Радою Європи. Ця процедура специфічна та відрізняється від процедур Європейського суду з прав людини та діяльності Парламентської асамблеї і Комісара.

Процедура дозволяє прямі зовнішні звіти (наприклад, правозахисникам та неурядовим організаціям) на додаток до структур Ради

Європи; ініціюється інформацією, наданою контактній особі особистого кабінету Генерального секретаря; прагне визначити точність обвинувачення та визначити подальші дії з урахуванням того, чи відповідають репресії або ризик репресій мінімальному рівню серйозності, за якого вони вимагають розгляду. Оцінка цього мінімального рівня залежить від обставин справи; повинен існувати розумний ступінь причинно-наслідкового зв'язку між взаємодією чи наміром взаємодіяти та передбачуваною помстою; уявлення, яке є надто розпливчастим або загальним, містить інформацію, що вводить в оману, містить образливі вирази, засноване на неточних фактах або помилкових твердженнях або є необґрунтованим будь-яким іншим чином, розглядатися не буде. Результатом є звіт про типи справ, який щорічно надаватиметься Комітету міністрів (або частіше, якщо цього вимагатимуть обставини).

Коли у грудні 2018 р. було опубліковано початкову процедуру, стало зрозуміло, що правозахисники ніколи не повинні піддаватися покаранню за свою принципову позицію; на цьому зосереджені зміни, що наразі вносяться до цієї процедури. Вони були розроблені з урахуванням досвіду поточної процедури та внутрішніх і зовнішніх консультацій. Процедура враховує існуючі мандати у рамках Організації [172].

Право кожної людини знати та діяти відповідно до своїх прав і обов'язків, а також шукати та отримувати допомогу чи допомагати іншим у захисті прав людини й основних свобод, також визнано на договірному рівні ОБСЄ (Документ зустрічі на найвищому рівні в Копенгагені 1990 р.), а також наголошено на необхідності захисту правозахисників (Декларація Будапештського саміту «На шляху до справжнього партнерства в нову епоху» 1994 р.). ОБСЄ докладает суттєвих зусиль щодо захисту правозахисників, зокрема така робота проводиться на рівні БДПЛ, яке надає допомогу та експертні знання державам-учасницям і громадянському суспільству для просування демократії, верховенства закону, прав людини, терпимості та недискримінації. БДПЛ спостерігає за

виборами, аналізує законодавство та консультує уряди з питань розвитку і підтримки демократичних інституцій. Управління проводить навчальні програми для державних і правоохоронних органів та неурядових організацій з питань захисту, заохочення та контролю за дотриманням прав людини [173]. Для ОБСЄ правозахисники – це люди, які індивідуально чи разом з іншими діють для заохочення чи захисту прав людини мирними засобами. БДПЛ допомагає національній владі виконувати свої зобов'язання щодо захисту правозахисників, відстежуючи їхню здатність працювати та вести правозахисну діяльність, а також нарощуючи їх потенціал шляхом навчання та підготовки в галузі прав людини. БДПЛ стежить за становищем чоловіків та жінок-правозахисників, які перебувають під вартою, регулярно звертаючись до національної влади та відвідуючи місця їх утримання під вартою [174].

БДПЛ тісно співпрацює з місцевим громадянським суспільством, така співпраця є ключовим елементом усіх програм, що реалізуються БДПЛ. До основних видів діяльності Бюро входить моніторинг виконання державами-учасницями їх зобов'язань та надання їм допомоги в необхідних випадках. Це включає і моніторинг робочого потенціалу правозахисників та національних установ з прав людини, особливо тих, що діють у складних обставинах. БДПЛ також сприяє підвищенню потенціалу правозахисників шляхом їх навчання та підготовки.

БДПЛ сприяє появі незалежних національних правозахисних установ там, де їх ще немає, та підтримує їх там, де вони є. Оскільки саме незалежні національні установи можуть відігравати вирішальну роль у розвитку та зміцненні прав людини. Діючи спільно з правозахисниками, вони сприяють становленню національної культури з прав людини і відіграють роль незалежного та шанованого голосу.

БДПЛ у 2007 р. створило Координаційний пункт для правозахисників та національних інститутів з прав людини та відкрило відповідну програму його підтримки. Координаційний пункт було

створено в результаті консультацій з іншими міжнародними організаціями, зокрема, з Радою Європи та УВКПЛ, а також Спеціальним представником Генерального секретаря ООН з питань становища правозахисників.

Координаційний пункт здійснює моніторинг становища правозахисників, виявляє проблеми, як постають перед ними, і сприяє реалізації їхніх інтересів шляхом: оцінки потреб національних правозахисних установ правозахисників, а також пріоритетних обставин діяльності громадянського суспільства; сприяння співпраці національних правозахисних установ із правозахисниками; підтримки діяльності місій ОБСЄ з метою зміцнення їх взаємодії з правозахисниками і національними правозахисними установами; тісної взаємодії з іншими відповідними міжурядовими органами, національними та міжнародними НУО, які надають підтримку правозахисникам і національним правозахисним установам; сприяння становленню незалежних національних правозахисних установ, які здатні відстоювати дотримання стандартів прав людини, розслідувати індивідуальні скарги на їх порушення та вносити рекомендації щодо їх вирішення; надання підтримки правозахисникам та зміцнення їхнього потенціалу; розвитку взаємодії та співробітництва між національними правозахисними установами і правозахисниками; надання допомоги державам-учасницям у створенні атмосфери, яка сприятиме успішному функціонуванню громадянського суспільства.

Ці завдання включені у широкий контекст діяльності БДПЛ щодо ефективної підтримки органів влади та правозахисників з метою реалізації зобов'язань у галузі людського виміру [175, с. 50-51].

З 2016 року БДПЛ запустило проєкт, спрямований на підтримку ефективної роботи чоловіків та жінок-правозахисників у всіх державах-учасницях ОБСЄ, в межах якого здійснює навчання правозахисників, як ефективніше сприяти покращенню ситуації з правами людини у своїх країнах та за їх межами, приділяючи при цьому належну увагу власній безпеці та безпеці людей з якими вони працюють. Цей тренінг

призначений для зміцнення їх знань та розуміння національних і міжнародних актів з прав людини, а також ключових принципів та концепцій, пов'язаних із циклом моніторингу прав людини. Це сприяє покращенню навичок моніторингу, звітності та захисту інтересів учасників і підвищує їхню здатність залишатися в безпеці під час виконання своєї роботи.

У жовтні 2016 р. БДПЛ провело свій перший пілотний тренінг у Будві, Чорногорія, для 25 правозахисників зі Східної та Центральної Європи, Західних Балкан і Туреччини. Учасники поділилися відгуками про те, наскільки отримані знання були корисними – для планування та реалізації проєктів з моніторингу, для навчання студентів-юристів та членів їхніх власних команд моніторингу прав людини, а також для розробки планів забезпечення безпеки для запобігання нападам на їх організації та їхніх працівників [176].

У 2014 р. БДПЛ опублікувало Посібник (Керівництво) із захисту правозахисників, прагнучи зробити свій внесок у захист прав людини тих, хто наражається на ризик у результаті своєї правозахисної діяльності. Керівництво ґрунтується на зобов'язаннях ОБСЄ та загальновизнаних стандартах у галузі прав людини, яких зобов'язалися дотримуватися держави-учасниці ОБСЄ. Керівництво засноване на ключових міжнародних документах щодо захисту правозахисників, зокрема на згаданій вище Декларації ООН про правозахисників 1998 р. Керівництво не встановлює нових стандартів і не спрямоване на створення спеціальних прав для правозахисників, а концентрується на захисті існуючих прав людини. Як такі керівні принципи спрямовані на сприяння забезпеченню рівного захисту прав людини для всіх [63].

БДПЛ тісно співпрацює з відповідними міжнародними партнерами, у тому числі з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, Спеціальним доповідачем ООН з питання щодо становища правозахисників, Радою Європи, Європейським Союзом та Організацією

американських держав.

Слід зазначити, що підтримка правозахисників є давно усталеним компонентом зовнішньої політики Європейського Союзу у галузі прав людини та одним із його головних пріоритетів. Інституції ЄС докладають суттєвих зусиль у цьому напрямку, так, Європейська Комісія керує фінансовим інструментом для підтримки правозахисників, які працюють у найнебезпечніших ситуаціях світу. Європейський парламент є давнім прихильником комплексної політики ЄС щодо правозахисників і активно сприяв її формуванню. Його невідкладні резолюції щодо порушень прав людини у світі, деякі з яких зосереджені на окремих правозахисниках і конкретних загрозах, з якими вони стикаються, привернули увагу до труднощів, з якими стикаються правозахисники в багатьох країнах. Парламент також організував слухання з правозахисниками, оприлюднив заяви про випадки правозахисників, які перебувають у зоні ризику, і підкреслив важке становище правозахисників під час візитів своїх делегацій до відповідних країн. Премія імені Сахарова від Парламенту – найпомітніша дія ЄС на користь правозахисників. Це має значний вплив на лауреатів, забезпечуючи їм визнання та, у багатьох випадках, непрямий захист.

Крім того, в межах ЄС функціонує низка інституцій, посадових осіб тощо, які є у розпорядженні будь-якої особи, зокрема і правозахисників, права яких порушено, що уповноважені на розгляд відповідних питань у межах своєї компетенції. Серед яких слід вказати Агентство фундаментальних прав Європейського Союзу (FRA), яке уповноважене надавати незалежні, засновані на фактичних даних рекомендації особам, які приймають рішення в ЄС та на національному рівні, тим самим допомагаючи зробити дебати, політику та законодавство у сфері основних прав більш інформативними та цілеспрямованими. FRA консулює установи ЄС та національні уряди з основних прав, особливо в таких сферах як: дискримінація, доступ до правосуддя, расизм та ксенофобія,

захист даних, права жертв, права дітей. Агентство прагне сприяти більш ефективному просуванню та захисту основних прав у ЄС. Для цього FRA консультиється та співпрацює зі своїми партнерами з питань: збору та аналізу інформації і даних за допомогою соціально-правових досліджень, допомоги та консультації фахівців, інформування та підвищення поінформованості про права [177].

Агентство співпрацює з ООН, ОБСЄ, Радою Європи та іншими міжнародними організаціями. Ця співпраця є частиною Установчого акта FRA і включає консультації експертів, конференції та семінари, а також обмін даними й інформацією. Співпраця створює синергію та оптимізує ресурси, що дозволяє уникнути дублювання роботи. Це також допомагає гарантувати, що робота різних організацій доповнює одна одну, тому рекомендації та поради більш узгоджені.

Європейський омбудсмен – уповноважений з прав людини ЄС, наділений правом приймати позови від будь-якого громадянина Союзу або іншої фізичної чи юридичної особи, яка проживає або має зареєстрований офіс у будь-якій державі-члені, щодо випадків неналежної організації діяльності інститутів та органів ЄС, за винятком Суду ЄС. Заява може бути складена однією з офіційних мов ЄС і подана як безпосередньо до офісу Омбудсмена, так і надіслана листом, факсом або в електронному варіанті (через спеціальну форму на сайті). Крім того, за бажанням позивача заява залишається конфіденційною.

Відповідно до своїх обов'язків Омбудсмен проводить розслідування, для якого він знаходить підстави, або за своєю власною ініціативою або на підставі позовів, які надіслані йому безпосередньо або через члена Європейського парламенту, за винятком випадків, коли заявлені факти вже були предметом судового розгляду. Задля належного проведення розслідування Омбудсмен наділений правом доступу до будь-яких документів, необхідних для виконання своїх обов'язків, за винятком випадків, коли така інформація підпадає під дію законів і регламентів про

секретність, або положень, що перешкоджають її передачі. При цьому інституції ЄС зобов'язані надавати йому будь-яку інформацію і доступ до відповідних документів. У тому випадку, коли Омбудсмен встановлює факт поганого управління, він направляє справу до зацікавленого закладу, який повинен протягом трьох місяців повідомити йому свою точку зору з приводу наведених фактів. Після цього Омбудсмен направляє повідомлення Європейському парламенту та зацікавленій установі. Особа, яка подала скаргу, інформується про результати такого розслідування.

Статус Омбудсмена визначається Регламентом (ЄС, Євратом) 2021/1163 Європейського Парламенту від 24 червня 2021 року, який встановлює правила та загальні умови, що регулюють виконання обов'язків Омбудсмена (Статут Європейського Омбудсмена) та скасовує Рішення 94/262/ECSC, ЄС, Євратом [178].

У межах інституційної структури ЄС з метою забезпечення здійснення положень Регламенту 2016/679 [179] створено Європейську раду із захисту даних (далі – Рада), яка забезпечує послідовне застосування Регламенту 2016/679 шляхом здійснення моніторингу і забезпечення його правильного застосування; консультування Комісії з будь-якого питання, пов'язаного із захистом персональних даних у Союзі; консультування Комісії щодо формату і процедур для обміну інформацією між контролерами, операторами та наглядовими органами щодо зобов'язальних корпоративних правил; заохочення співпраці та ефективного двостороннього і багатостороннього обміну інформацією та кращою практикою між наглядовими органами; сприяння спільним навчальним програмам і забезпечення можливості обміну персоналом між наглядовими органами та, за необхідності, з наглядовими органами третіх країн або з міжнародними організаціями; сприяння обміну знаннями та документацією щодо законодавства із захисту даних і практикою з органами нагляду за захистом даних [у всьому світі](#); ведення

загальнодоступного електронного реєстру рішень, ухвалених наглядовими органами та судами тощо [180, с. 318-319].

Разом із тим, Союз докладає зусиль щодо створення «спеціалізованих» структур. Так, з метою захисту правозахисників, які піддаються серйозній небезпеці і знаходяться в найбільш складному становищі Союзом було створено «Механізм Європейського Союзу для правозахисників (ProtectDefenders.eu), що забезпечує стабільну і комплексну підтримку, з урахуванням гендерної проблематики, з боку ЄС окремим особам і місцевим організаціям, які прагнуть відстоювати і захищати права людини в усьому світі. Механізм прагне підтримувати зв'язок з правозахисниками, які працюють в інших регіонах і країнах, в яких особливо небезпечно вести правозахисну діяльність. Він також приділяє пильну увагу захисникам, які піддаються особливому тиску, включаючи захисників прав жінок, захисників прав ЛГБТІ, захисників земельних та екологічних прав, захисників економічних і соціальних прав, захисників меншин, юристів, а також борців за свободу слова і зібрань [181].

Місія ProtectDefenders.eu полягає у забезпеченні функціонування постійно діючого механізму швидкого реагування з метою надання екстреної допомоги і матеріальної підтримки правозахисникам, які піддаються небезпеці членам їхніх сімей, а також захисту їхньої діяльності; керуванні програмою тимчасового переселення правозахисників, яким загрожує небезпека в межах їхніх країн, регіонів або за кордоном, у разі безпосередньої загрози; підтримці координації і співпраці організацій та зацікавлених осіб, які працюють у межах програми тимчасового переселення правозахисників, у тому числі і за допомогою Платформи ЄС з тимчасового переселення; проведенні навчання, надання підтримки і сприяння зміцненню потенціалу правозахисників та місцевих організацій; спостереженні за становищем правозахисників і сприянні прийняттю програм щодо забезпечення безпеки правозахисників на місцевому,

регіональному та міжнародному рівнях [181].

Програма тимчасового переселення – це одна з ключових ініціатив, що реалізуються у рамках ProtectDefenders.eu, що фінансується Європейською Комісією. Загальна мета цього проекту полягає в тому, щоб сприяти формуванню сприятливого середовища для правозахисників, а також надавати допомогу правозахисникам, які перебувають в умовах ризику, підтримувати їх та розширювати можливості для продовження їхньої роботи.

У межах програми екстрених грантів існує окрема процедура, яка може включати тимчасове переселення правозахисника, який зіткнувся з безпосереднім ризиком. Ця програма передбачає екстрене виділення коштів для фінансування термінового переселення (та/або інших витрат). Заявка на тимчасове переселення також може бути надіслана в екстреному порядку, однак, у цьому випадку її завершення та/або твердження може зайняти більше часу.

Переселення, що фінансується за програмою тимчасового переселення правозахисників, що наражаються на ризик, може здійснюватися у разі збільшення ризику, очікуваного збільшення ризику (наприклад, публікація доповіді, судовий процес, вибори) або в тому випадку, якщо правозахисник тривалий час працює у важких умовах і потребує перерви у роботі. Програма розроблена для того, щоб забезпечити: (1) комплексний підхід з урахуванням різних потреб правозахисників при їх переселенні, включаючи відпочинок та відновлення сил, розвиток професійних можливостей, розширення контактів, а також емоційне та психологічне благополуччя, (2) стійкість на етапі після переміщення, здатність правозахисника продовжувати свою роботу.

Загальні вимоги: отримані заявки мають бути подані особисто або від імені конкретного правозахисника, який потребує тимчасового переселення через ризики, пов'язані з його правозахисною діяльністю, а

також того, хто потребує підтримки та захисту. Перед переселенням правозахисника за межі його спільноти необхідно приділити першорядну увагу запобіжним заходам, пов'язаним з особистою безпекою та захистом. З цією метою ProtectDefenders.eu приймає заявки на надання грантів на навчання правозахисників основам безпеки та запобіжним заходам.

Однак, якщо найефективнішим рішенням визнано переселення, пріоритет необхідно віддавати переселенню правозахисника в межах країни або, за можливості, субрегіону його проживання, що дозволить йому продовжувати роботу, перебуваючи якомога ближче до своєї країни.

Програма тимчасового переселення розроблена для надання індивідуальної підтримки. В рамках однієї заявки можуть розглядатися максимум п'ять правозахисників, які приймаються в один і той же час.

Кожна заявка має відповідати таким критеріям: Особистість заявника – заявка подається від імені правозахисника, який здійснює діяльність із захисту прав людини відповідно до Декларації ООН про правозахисників 1998 р.

Оцінка ситуації/безпеки – заявка подається від імені правозахисника, який наражається на ризики, пов'язані з його діяльністю із захисту прав людини, крім того, характер цих ризиків має бути докладно описаний (чи піддається правозахисник переслідуванням, погрозам, нападам, утискам, арештам, соціальної ізоляції, занесенню до «чорного списку» тощо).

Потреби – заявник потребує сприяння з метою тимчасового переселення (враховується недостатній доступ до альтернативних джерел підтримки або причини, через які інші форми захисту є непридатними).

Заявник може бути в будь-якому регіоні світу, однак правозахисник, який отримує допомогу за допомогою гранту, не має бути громадянином ЄС [182].

ProtectDefenders.eu постійно отримує тривожні повідомлення про переслідування та арешт захисників у різних країнах світу, зокрема, така інформація надійшла щодо Зімбабве, де двоє захисників, членів

Об'єднаної спілки сільських вчителів Зімбабве (ARTUZ) – Робсон Черє, генеральний секретар Об'єднаної спілки сільських вчителів Зімбабве (ARTUZ), і Оберт Масаурауре, президент ARTUZ, були свавільно звинувачені у вбивстві Роя Ісси, молодіжного активіста та члена ARTUZ, який загинув у результаті нещасного випадку у 2016 році [183]. Стурбований ситуацією в Нікарагуа, де простір для громадянського суспільства продовжує зазнавати нападів з боку влади. Менш ніж за місяць правовий статус ще 177 нікарагуанських некомерційних організацій і фондів, у тому числі кількох організацій із захисту прав жінок, було скасовано [184]. ProtectDefenders.eu глибоко стурбований ситуацією правозахисників в Еквадорі після отримання інформації про свавільні затримання та притягнення до кримінальної відповідальності правозахисників у країні [185].

Платформа моніторингу, керована Механізмом правозахисників (механізм, що фінансується ЄС і керується організаціями громадянського суспільства, який допомагає правозахисникам у складних ситуаціях), відстежує випадки попереджень і нападів на правозахисників і документує порушення, скоєні проти них під час їхньої роботи. З 2016 року Платформа зареєструвала понад 2200 порушень проти правозахисників, серед яких судові порушення, залякування та фізичне насильство, а також повідомила про понад 630 вбивств правозахисників. Констатовано, що 70% цільових захисників були активними у сфері громадянських політичних прав. Північна і Південна Америка виявляється регіоном із найбільшою кількістю порушень, на який припадає близько третини від загальної кількості порушень у світі (с. 4) [186, с. 4; 49, с. 96].

Платформа Європейського Союзу з тимчасового переселення (EUTRP), створена з ініціативи Європейської комісії з метою сприяння координації та співпраці між суб'єктами, які беруть участь у тимчасовому переміщенні правозахисників, що наражаються на ризик, дозволяючи своїм членам обмінюватися знаннями та ресурсами, координувати спільні

зусилля й уникати дублювання. EUTRP є мережею організацій, які займаються тимчасовим переселенням правозахисників, що перебувають у небезпеці. До складу EUTRP входять організації, які працюють над підтримкою правозахисників, які були тимчасово переміщені або шукають тимчасове переселення на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях.

Членами EUTRP є неурядові організації, інститути ЄС, університети та інші відповідні навчальні заклади, а також національні, регіональні та місцеві органи влади. Кожен член пов'язаний з тимчасовим переміщенням правозахисників, що наражаються на ризик, виступає в різних якостях, таких як: приймаючі організації, організації, що надають гранти, донори, політики чи направляючі організації, координаційні центри та інші [187].

Крім того, особи, що надають правову допомогу мають право звернутися до Суду Європейського Союзу (CJEU) у практиці якого є справи, що стосуються різних аспектів діяльності осіб, які займаються правозахисною діяльністю, в тому числі й про ненадання безоплатної допомоги та про порушення створення асоціацій [188].

ЄС не виключає також право означеної категорії осіб позиватися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), створеного відповідно до Європейської конвенції про права людини 1950 р. [165], учасниками якої є всі 27 країн-членів ЄС. Зобов'язання Союзу щодо приєднання до Конвенції 1950 року закріплено Лісабонським договором 2007 р. (стаття 6) [189].

Серед регіональних правозахисних механізмів слід також вказати Міжамериканську комісію з прав людини (далі – МАКПЛ) створена у 1959 р., має свої Правила процедури (прийняті в 1980 р., були змінені в 2013 р.) [190]. Головними функціями Комісії є забезпечення поваги і захисту прав людини. Вона уповноважена отримувати петиції від громадян зі скаргами про порушення прав людини з боку держав – членів ОАД. Комісія визначає – чи є скарга предметом для розгляду, проводить

розслідування щодо виявлення фактів, робить спроби щодо дружнього врегулюванню конфлікту, і в разі необхідності. вирішує – чи мало місце порушення Американської конвенції або Американської Декларації. Комісія може також направити справу, до якої залучено державу-учасницю Американської конвенції, до Міжамериканського суду з прав людини.

У жовтні 2017 р. Міжамериканська комісія з прав людини та Управління ООН з прав людини запустили новий, всеосяжний механізм співробітництва для вирішення однієї з найгостріших проблем у Північній та Південній Америці – забезпечення захисту правозахисників. Означене питання гостро постало у зв'язку зі збільшенням випадків нападів на правозахисників у Північній та Південній Америці. Вони наражаються на загрози, наклепницькі кампанії, довільні арешти, неналежне поводження і навіть тортури. Багато хто ризикує стати жертвами насильницьких і навіть смертоносних нападів, у тому числі з боку приватних осіб, які мають комерційні інтереси або пов'язані зі злочинними групами. У 2016 р. три з чотирьох зареєстрованих вбивств правозахисників у всьому світі відбулися в Північній або Південній Америці, а 41% цих вбивств скоєно стосовно осіб, які виступали проти проєктів видобутку чи забудови або захищали права корінних народів на землю та природні ресурси.

Слід вказати, що МКПЛ і Управління ООН з прав людини вже активно співпрацювали у значних справах захисту прав людини та в ситуаціях, що викликали особливе занепокоєння. Механізм спільних дій посилив цю роботу з питань захисту правозахисників, спираючись на національний, регіональний та міжнародний потенціал, використовуючи їх сильні взаємодоповнюючі сторони та створюючи міцніші зв'язки між співробітниками. Серед конкретних запланованих дій МКПЛ та Управління ООН з прав людини – вивчення заходів, які країни регіону використовують для захисту правозахисників, а також розробити керівництво з прикладами передової практики у цій галузі [191].

Міжамериканський суд з прав людини (далі – МСПЛ) є одним із трьох регіональних трибуналів з прав людини, поряд з Європейським судом з прав людини та Африканським судом з прав людини та народів. Це автономний юридичний інститут, метою якого є тлумачення та застосування Американської конвенції з прав людини (Пакт Сан-Хосе, Коста-Ріка), яка є міжнародним договором, який передбачає права та свободи, які повинні поважатися державами-учасниками, зокрема: право на юридичну особу; право на життя; право на гуманне ставлення; свобода від рабства; право на особисту свободу; право на справедливий суд; свобода від законів *ex post facto*; право на компенсацію; право на приватне життя; свобода совісті та віросповідання; свобода думок і самовираження; право на відповідь; право на рівний захист; право на судовий захист; право на зібрання; свобода асоціацій та ін.

Крім того, Конвенція засновує Комісію та Суд як органи, компетентні розглядати питання щодо дотримання угод, укладених державами-учасниками Конвенції, і регулює їхню діяльність. Конвенцією уповноважено Суд на виконання таких функцій як: (I) розгляд спорів, (II) повноваження вживати тимчасові заходи та (III) виконання консультативної функції [192]. Юрисдикція Суду включає всі справи, що стосуються тлумачення та застосування положень Американської конвенції, які йому подаються, за умови, що держави-учасниці цієї справи визнають або визнали таку юрисдикцію, чи то спеціальною декларацією відповідно або спеціальною угодою. Правом подачі скарги до суду наділені держави-учасниці і Комісія ОАД. Якщо Суд визнає, що було порушено право чи свободу, захищені Американською конвенцією, Суд постановляє, що потерпілій стороні буде забезпечено здійснення її права або свободи, які було порушено. Також він, якщо це доречно, визначає, що наслідки такого заходу чи ситуації, що становлять порушення такого права або свободи, будуть виправлені, та справедлива компенсація буде виплачена потерпілій стороні. У випадках крайньої тяжкості та

терміновості, а також, коли це необхідно для уникнення непоправної шкоди особам, Суд приймає такі тимчасові заходи, які він вважає за необхідне у питаннях, що розглядаються.

Слід зазначити, що Міжамериканський суд з прав людини розробив концепцію «повної реституції», де це можливо, в якості відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини. Він розпорядився застосовувати новаторські засоби правового захисту, включаючи зміну або скасування законів, несумісних з положеннями Американської конвенції про права людини, публічне принесення вибачення постраждалим, увічнення пам'яті постраждалих шляхом спорудження пам'ятників і присвоєння їх імен вулицям і оплати навчання постраждалим [193].

Слід зазначити, що МСПЛ залучає до судового процесу захисників. Міжамериканський (громадський) захисник – це особа або група осіб, призначених судом у справах, у яких передбачувані жертви не мають належним чином акредитованого юридичного представника. Запроваджуючи цю посаду МСПЛ керувався міркуванням того, що для ефективного захисту прав людини та консолідації верховенства права необхідно, щоб усім людям були забезпечені необхідні умови для доступу до національного і міжнародного правосуддя та ефективного відстоювання своїх прав і свобод. Надання правової допомоги особам, які не мають економічних ресурсів або юридичного представництва, з одного боку, дозволяє уникнути дискримінації щодо доступу до правосуддя, не ставлячи його в залежність від економічного становища позивача, а з іншого боку, дозволяє вміло та адекватно захищатися у суді [194]. Натомість самі особи, що займаються правозахисною діяльністю зазнають утисків, порушень їхніх прав тощо. І з метою відстоювання своїх прав можуть звернутися до МСПЛ за захистом.

Значимим є створення Фонду правової допомоги Суду, який прагне полегшити доступ до міжамериканської системи прав людини тим особам,

які наразі не мають необхідних ресурсів, щоб подати свою справу до Системи. Після того, як справу було передано до Суду, кожна особа, яка не має фінансових ресурсів, необхідних для покриття витрат, які вони можуть понести під час процесу перед Судом, може звернутися за допомогою саме до Фонду потерпілих.

На міжамериканському рівні також запроваджено посаду Спеціального доповідача з питання про свободу вираження думок та доступу до інформації (посада заснована Міжамериканською комісією з прав людини у 1997 році). У межах свого мандата Спеціальний доповідач уповноважений консультувати Міжамериканську комісію з прав людини при здійсненні візитів до держав-членів ОАД для загального спостереження за ситуацією і/або розслідування конкретної ситуації, пов'язаної з правом на свободу думки і висловлювання; здійснювати рекламну-просвітницьку діяльність щодо права на свободу думки і висловлювання; готувати тематичні доповіді; сприяти прийняттю законодавчих, судових, адміністративних або інших заходів, що є необхідними для ефективного здійснення права на свободу думки і висловлювання; співпрацювати з національними правозахисними установами задля перевірки і контролю за дотриманням умов, пов'язаних зі здійсненням права на свободу думки і вираження в державах-членах; надавати методичну й технічну консультативну підтримку органам ОАД тощо [195].

Африканська комісія з прав людини і народів (ACHPR), створена на підставі Африканської хартії прав людини і народів 1981 р., метою діяльності Комісії є заохочення прав людини і народів та забезпечення їх захисту в Африці. Комісія уповноважена тлумачити положення Хартії за запитом держави-учасниці, органів Африканського Союзу або окремих осіб [196]. Слід зазначити, що питання захисту прав правозахисників є центром уваги Комісії під егідою якої у 2004 році запроваджено мандат Спеціального доповідача з питання про правозахисників та координатора з

репресій в Африці (Резолюція ACHPR / Рез. 69(XXXV) 4), який неодноразово було продовжено (у 2014 році на підставі Резолюції ACHPR/Res.273 (LV)¹⁴ відбулося розширення мандата Спеціального доповідача. Востаннє пролонгація мандату відбулася на підставі резолюції ACHPR/Res.526 (LXXIII) 2022 р.)).

Спеціальний доповідач наділений такими повноваженнями: здійснювати пошук, отримувати, вивчати та реагувати на інформацію про становище правозахисників в Африці; подавати звіти на кожній черговій сесії Африканській комісії; співпрацювати та вести діалог з державами-членами, національними правозахисними установами, відповідними міжурядовими органами, міжнародними і регіональними механізмами захисту правозахисників та іншими заінтересованими сторонами; розробляти та рекомендувати ефективні стратегії для кращого захисту правозахисників і виконання його/її рекомендацій; підвищувати обізнаність та сприяти здійсненню Декларації ООН про правозахисників 1998 р. в Африці [197]

3.3. Захист правозахисників у межах міжнародних неурядових організацій

Суттєву роль у наданні допомоги правозахисникам відіграють і неурядові організації серед яких слід вказати такі:

Міжнародна федерація прав людини (далі – FIDH) – міжнародна правозахисна неурядова організація, що об'єднує 188 організацій зі 116 країн. З 1922 року FIDH захищає всі громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, закріплені Загальною декларацією прав людини [198]. FIDH відіграє ключову роль у розвитку міжурядової системи правозахисників. Зокрема, це сприяло переговорам, які призвели до ухвалення Декларації ООН про правозахисників у 1998 році. З моменту ухвалення цієї Декларації у різних існуючих міжурядових організаціях було створено кілька механізмів захисту правозахисників.

У 1997 р. у партнерстві зі Всесвітньою організацією проти катувань (ОМСТ), Міжнародна федерація прав людини (FIDH) стала першопрохідцем у захисті правозахисників, створивши унікальну програму, присвячену цій проблемі під назвою «Обсерваторія із захисту правозахисників». Основними завданнями Програми є: 1. Привернення уваги міжнародних спільнот до випадків переслідування та репресій щодо правозахисників. Завдяки Обсерваторії, та у співпраці з іншими програмами, вона підтримує систему «невідкладних втручань». Кожного разу, коли Обсерваторія отримує повідомлення про репресії щодо правозахисника, інформація передається зі своїми партнерами та/або FIDH, а в короткі терміни передбачається дія у вигляді термінового звернення, прес-релізу або повідомлення влади в індивідуальному порядку. У період з 1997 по 2001 рік Обсерваторія підготувала понад 600 термінових втручань щодо близько 1000 правозахисників у більш ніж 60 країнах. Ці заходи дозволили звільнити деяких захисників і покращити становище багатьох із тих, хто став жертвою переслідувань. 2. Пропонувати конкретну та індивідуальну допомогу за допомогою міжнародних місій зі встановлення фактів, судових місій за спостереженням і підтримкою, місій солідарності та надання матеріальної допомоги правозахисникам і правозахисним організаціям. На момент створення Обсерваторії було проведено понад 40 міжнародних місій за встановленням фактів, а також місій за судовим спостереженням і підтримкою. Місії по встановленню фактів зібрання інформації про становище правозахисників у відповідній країні та обнародування її. Місії правового спостереження повинні надавати підтримку правозахисникам, які часто піддаються свавільному слідству з тим, щоб дотримуватись усіх гарантій справедливого та неупередженого судового розгляду, і за необхідності, попереджати міжнародне співтовариство. Матеріальна допомога дозволяє евакуювати захисників, що перебувають у серйозній небезпеці, надає підтримку організаціям, яким загрожує припинення

діяльності через відсутність коштів (наприклад, після знищення їх робочих матеріалів під час рейду). 3. Мобілізувати поширення інформації серед громадськості за допомогою розробки, публікації та звітів про порушення прав і свобод людей або організацій, що працюють у галузі прав людини у світі. Обсерваторія публікує щорічний звіт, який включає всі термінові втручання, проведені протягом року, наступні дії та тематичний аналіз становища правозахисників. Інформація про цю роботу висвітлюється на сесії Ради з прав людини. Щомісячний бюлетень, в якому представлений звід усіх дій, проведених за попередній місяць, також широко поширюється і доступний на веб-сайті трьома мовами (французька, англійська та іспанська). 4. Просувати та зміцнювати міжнародні і регіональні механізми, спрямовані на захист правозахисників, з різними міждержавними, регіональними та міжнародними органами такими, як Організація Об'єднаних Націй, Організація американських держав, Африканський союз, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Рада Європи і Європейський Союз [199].

Обсерваторія розробила кілька способів вжиття заходів у відповідь на потреби та специфіку кожної ситуації: випуск та розповсюдження термінових попереджень на шести мовах, надання екстрених грантів (медична, психологічна та юридична підтримка; допомога у переїзді) та грантів на відвідування в'язниць, судове спостереження і захист, національну та міжнародну адвокатуру, слідчі місії, публічні кампанії у соціальних мережах та Інтернеті, терміновий захист, спрямований на учасників соціальних змін, ініціювання правової та параюридичної допомоги, аналіз репресивних міждержавних систем захисту правозахисників («міжмеханізм» процесу та адвокатури) та ін. [200]. Обсерваторія є членом Механізму ЄС: ProtectDefenders.eu.

Місією FIDH через роботу Обсерваторії є вжиття заходів на підтримку осіб, незалежно від їх статусу, посади або функції, які зазнають репресій внаслідок своєї правозахисної діяльності. Мета FIDH полягає в

тому, щоб голоси працівників некомерційних організацій та активістів, юристів, журналістів, профспілкових діячів, сільських і громадських лідерів та простих громадян були почуті і щоб вони більше не залишалися ізольованими та маргіналізованими [200].

Всесвітня організація проти катувань (ОМСТ) є однією з провідних організацій, які прагнуть забезпечити захист і підтримку правозахисникам, які наражаються на ризик, де б вони не знаходилися, незалежно від сфери їх діяльності. З моменту свого заснування вона була першопрохідцем у цій галузі. Як зазначено вище, ОМСТ у співпраці з Міжнародною федерацією прав людини (FIDH) створили Обсерваторію із захисту правозахисників. Це унікальна співпраця, яка базується на відповідних глобальних мережах. ОМСТ та Обсерваторія відіграли важливу роль у включенні захисту правозахисників до порядку денного ООН та регіональних організацій в Африці, Америці та Європі. У 2015 році, після зростання кількості нападів та репресій, ОМСТ у партнерстві з 11 іншими міжнародними та регіональними НУО створила [ProtectDefenders.eu](https://www.protectdefenders.eu) – найбільший глобальний механізм захисту. ОМСТ є одним із чотирьох членів правління [201].

Amnesty International – глобальний рух, що об'єднує більше десяти мільйонів людей, Amnesty International є найбільшою у світі правозахисною організацією. Організація розслідує та викриває порушення, просвічує та мобілізує громадськість і допомагає перетворити суспільства з метою створення більш безпечного та справедливого світу. Amnesty International UK є подвійною структурою, що складається з двох окремих організацій: Британського відділення Amnesty International та Британського благодійного фонду Amnesty International [202]. Організація здійснює моніторинг ситуації з дотриманням прав правозахисників та у своїх звітах констатує, що в усьому світі спостерігається безпрецедентний сплеск нападів на правозахисників – людей, які захищають та просувають права людини. Новий звіт Amnesty International «На передньому краї прав

людини», заснований на інтерв'ю з 82 правозахисниками із семи країн, які зазнають переслідувань, арештів та погроз через їх важливу роботу, спрямований на те, щоб зробити цей світ кращим для всіх. Загалом 94% опитаних активістів, включаючи журналістів, юристів, громадських активістів та людей, які займаються заохоченням і захистом прав жінок, ЛГБТИ+, прав корінних народів і захистом навколишнього середовища, заявили, що зазнавали загроз, переслідувань, жорстокого поводження або загроз убивством у результаті своєї роботи. У цьому звіті висвітлюються та підтримуються їхні наполегливі заклики до уряду Великобританії зробити більше для їх підтримки та захисту, а також вказується, як Великобританія може допомогти тим, хто перебуває на передньому краї захисту прав людини. Ці рекомендації також ґрунтуються на досвіді британських і міжнародних організацій з багаторічним досвідом роботи з правозахисниками по всьому світі [203].

Front Line Defenders (FLD) – міжнародна правозахисна організація, заснована в Дубліні в 2001 році з конкретною метою захисту правозахисників, які перебувають у небезпеці (HRD). FLD працює над підвищенням безпеки і захисту правозахисників та організацій по всьому світі, яким загрожує небезпека через їхню мирну та законну правозахисну діяльність. Як зазначають самі правозахисники, FLD відповідає на потреби у захисті та безпеці, надаючи підтримку у вигляді грантів, нарощування потенціалу, наочності, створення мереж і захисту інтересів на міжнародному, регіональному та місцевому рівнях. Front Line Defenders була удостоєна Премії ООН у галузі прав людини 2018 року.

Штаб-квартира Front Line Defenders знаходиться в Дубліні, офіс ЄС – у Брюсселі, а польові співробітники – у Північній та Південній Америці, Азії, Африці, Європі та Центральній Азії, а також на Близькому Сході.

Front Line Defenders надає швидку та практичну підтримку правозахисникам, які перебувають у небезпеці, за допомогою: міжнародного захисту інтересів правозахисників, які перебувають у

небезпеці, включаючи екстрену підтримку тих, хто перебуває у безпосередній небезпеці; надання грантів та підтримки практичних потреб правозахисників у галузі безпеки, включаючи тимчасове переселення правозахисників; нарощування потенціалу та розробка довідкових матеріалів з комплексної безпеки та захисту, включаючи цифрову безпеку; можливості оздоровлення, такі як програма «Відпочинок та перепочинок» для правозахисників, які стикаються із сильним стресом у результаті своєї роботи; підтримка потреб у наочності, включаючи роботу зі ЗМІ, підтримку кампанії, нагороду FLD Award, розробка матеріалів для навчання, нарощування потенціалу в галузі наочності, спрямоване на захист; можливості для спілкування й обміну думками між правозахисниками, у тому числі на Дублінській платформі, що проводиться раз на два роки; екстрене та кризове реагування по цілодобовій телефонній лінії екстреного зв'язку, що працює арабською, англійською, французькою, російською та іспанською мовами; а також оперативна кризова підтримка в міру потреби.

Front Line Defenders сприяє посиленню міжнародних та регіональних заходів щодо захисту правозахисників, включаючи дотримання Декларації ООН про правозахисників 1998 р. та підтримку роботи Спеціального доповідача з питання щодо становища правозахисників. Підтримка офісу спеціальних доповідачів здійснюється через програму стипендій Френка Дженнінгса FLD.

Front Line Defenders має спеціальний консультативний статус при Економічній та Соціальній Раді ООН. Front Line Defenders має партнерський статус у Раді Європи. Front Line Defenders має статус спостерігача в Африканській комісії з прав людини та народів і підтримує роботу Спеціального доповідача з питань правозахисників у Африканській комісії з прав людини та народів, щорічно надаючи допомогу стажисту/стипендіату.

Front Line Defenders є провідним партнером ProtectDefenders.eu – механізму захисників прав людини Європейського Союзу, створеного для захисту правозахисників, які наражаються на високий ризик і стикаються з найскладнішими ситуаціями по всьому світу. Це консорціум 12 міжнародних та регіональних правозахисних організацій, які колективно реалізують Європейський механізм захисту прав людини.

Front Line Defenders надає правозахисникам швидку підтримку у вигляді гранту на забезпечення безпеки у партнерстві з Фондом допомоги організаціям громадянського суспільства Lifeline Embattled.

Front Line Defenders також є членом Міжнародної коаліції жінок-правозахисників, ESCRNet – Міжнародної мережі з економічних, соціальних та культурних прав та Міжнародної групи спонсорів прав людини. Front Line Defenders є членом Мережі журналістів у біді (JID), групи з 18 міжнародних організацій, які надають безпосередню допомогу журналістам та працівникам ЗМІ, чиє життя чи кар'єра перебуває під загрозою через їхню роботу [204].

Міжнародна коаліція жінок-правозахисників (WHRDIC) – це мережа, яка підтримує та захищає жінок-правозахисників у всьому світі в їхньому захисті прав людини. WHRDIC засуджує насильство та інші порушення прав щодо правозахисниць та виступає за механізми захисту, закони та політику, які забезпечують справедливість для правозахисників. Повідомляє правозахисників, які ресурси їм доступні, якщо вони перебувають у небезпеці, та допомагає членам співпрацювати у вирішенні термінових апеляцій. Коаліція також надає інформацію та аналіз Спеціальному доповідачу ООН щодо правозахисників та пов'язує Спеціального доповідача з групами жінок-правозахисників по всьому світу.

WHRDIC запроваджує колективні заходи з метою посилення голосів жінок-правозахисників, зміцнення міжнародної солідарності та підтримання правозахисниць, щоб вони виконували свою роботу без

погроз і насильства. Враховує принципи фемінізму, працюючи в тісному контакті з учасниками, які ідентифікують себе як феміністки та не вважають себе такими. Забезпечує правозахисниць інструментами, ресурсами та аналізом, щоб вони могли бути ефективними захисниками інтересів у своїх спільнотах, країнах та на міжнародному рівні.

До Коаліції входять 28 членів з усього світу, від місцевих організацій до великих міжнародних організацій. WHRDIC має Виконавчий комітет та працює через три Робочі групи (Документація та навчання, Адвокація та Термінове реагування) [205].

Інститут прав людини та розвитку в Африці (IHRDA) – панафриканська неурядова організація (НУО), яка працює над поширенням інформації про права людини в Африці та підвищенням ефективності африканської системи захисту прав людини. Заснована у 1998 році в Банжулі, Гамбія. IHRDA представляє Африканський континент, де всі мають доступ до правосуддя через національні, африканські та міжнародні механізми захисту прав людини. IHRDA має за мету захист жертв порушень прав людини в національних та регіональних судових органах, а також слідкує за тим, щоб судові рішення призводили до позитивних змін.

Докладає зусиль для навчання правозахисників. HRDA вважає, що всі правозахисники повинні мати доступ до знань і навичок, необхідних для захисту африканської системи прав людини та боротьби з порушеннями прав людини на континенті. Відповідно до цього переконання Інститут проводить тренінги та інші семінари з нарощування потенціалу з африканської системи прав людини та інших питань прав людини.

IHRDA зокрема навчає правозахисників використанню африканських правозахисних механізмів; знайомить з положеннями Африканської хартії прав людини та народів та Африканської хартії прав та добробуту дитини (ACRWC), а також процедурами Африканської

комісії з прав людини і народів (ACmHPR) і Африканського Комітету експертів з прав та благополуччя дитини (ACERWC) [206].

Західноафриканська мережа правозахисників (WAHRDN) – неурядова організація, створена у 2005 році з метою забезпечення роботи правозахисників. Складається з національних коаліцій у галузі прав людини та окремих координаційних центрів. WAHRDN має статус спостерігача в Африканській комісії з прав людини і народів (ACHPR) та є членом виконавчого комітету Форуму НУО при ACHPR. Вона також є членом Мережі Ради з прав людини (HRC Net), до якої входять регіональні та міжнародні НУО, що займаються захистом інтересів і лобіюванням у Раді ООН з прав людини.

Завдяки своїм зусиллям із захисту інтересів, WAHRDN прагне сформувати внутрішню та зовнішню політику країн Західної Африки відповідно до стандартів прав людини та зміцнити верховенство закону. Стратегія мережі заснована на тісному співробітництві з дипломатичними представництвами, міністерствами закордонних справ, національними правозахисними установами, а також регіональними і міжнародними правозахисними механізмами для створення безпечного робочого середовища для правозахисників [207].

AfricanDefenders (Панафриканська мережа правозахисників) створена для координації ініціатив з усього континенту на користь африканських правозахисників. AfricanDefenders зміцнює співробітництво по всьому континенту, підтримуючи стратегічні зусилля захисту інтересів, сприяючи захисту правозахисників, що наражаються на ризик, і підкреслюючи вплив своєї невинної роботи. Мережа складається з представників Північної Африки, Західної Африки, Центральної Африки, Східного та Африканського Рогу, Південної Африки), які займаються просуванням та захистом правозахисників на африканському континенті [208].

Мережа правозахисників Центральної Африки (REDHAC) є членом AfricanDefenders в Центральній Африці і базується в Дуалі, Камерун. REDHAC супроводжує та зміцнює роботу правозахисників з метою зменшення їх вразливості та ризиків, а також підвищує обізнаність щодо ситуації з правами людини у субрегіоні. Її бачення полягає у просуванні, навчанні та підтримці правозахисників, зміцненні солідарності між ними та захисті їхніх прав щоразу, коли на них чиниться тиск. REDHAC охоплює вісім країн, багато з яких зіткнулися з масовими порушеннями прав людини за повної безкарності, і представляє понад 200 членів, включаючи правозахисників, юристів і журналістів [209].

Мережа африканських національних правозахисних установ (NANHRI) працює з 2007 року, до її складу входять 46 членів, які є вихідцями національних правозахисних установ з усіх куточків Африки. Секретаріат NANHRI знаходиться в Найробі, Кенія. Мережа є юридичною особою відповідно до кенійського законодавства. Місія NANHRI полягає в підтриманні та зміцненні національних правозахисних установ для ефективного виконання їх мандату відповідно до Паризьких принципів. У своїй роботі керується такими принципами і цінностями як: прозорість, підзвітність, чесність, професіоналізм, недискримінація [210].

Одним з напрямків Мережі є захист правозахисників. За останнє десятиліття кількість порушень прав людини в Африці та в усьому світі збільшилася. Правозахисники виступили проти цієї ситуації, закликавши держави до відповідальності за невиконання своїх зобов'язань щодо заохочення та захисту прав людини. На цьому тлі штати та їхні агенції переглянули конституції та інші закони, щоб обмежити роботу правозахисників, що призвело до звуження громадянського простору. Правозахисники, особливо жінки, зазнавали переслідувань, побиття, довільних арештів, тортур, тюремного ув'язнення та навіть насильницького зникнення таємничим чином, що було пов'язано з державними органами. Виходячи з цього, Глобальний альянс

національних правозахисних установ (GANHRI) скликав 13-ту трирічну конференцію в Марракеш, Марокко, у жовтні 2018 року на тему: «Розширення громадянського простору, просування та захист правозахисників з особливим акцентом на жінок: роль національних правозахисних установ». Конференція завершилася прийняттям Марракеської декларації з відповідною назвою.

Щоб підтримати реалізацію декларації, NANHRI провела дослідження у дев'яти країнах Африки, щоб встановити, якою мірою правозахисники захищені національним законодавством. До дослідження увійшли Кенія, Кот-д'Івуар, Мадагаскар, Марокко, Ліберія, Нігер, Демократична Республіка Конго, Танзанія та Зімбабве. Одним із найбільш разючих відкриттів є те, що не існує правової бази, призначеної для захисту правозахисників, за винятком Кот-д'Івуару. Робота національних правозахисних установ (далі – НПЗУ) та інших суб'єктів захисту заснована на загальних конституційних положеннях, регіональних та міжнародних документах, таких як Африканська хартія прав людини та народів і Загальна декларація прав людини. Така ж ситуація спостерігається більш ніж у 90% країн Африки, де немає правової бази, призначеної для захисту правозахисників. У деяких випадках розробка законів про правозахисників призупинена або вимагає багато часу на прийняття.

На додаток до дослідження, NANHRI розробила різні інструменти для керівництва національними та регіональними суб'єктами захисту правозахисників. Інструменти включають: Типовий закон про визнання та захист прав правозахисників в Африці, Короткий довідник для правозахисників, Національний план дій щодо здійснення Марракеської декларації, Регіональний план дій щодо реалізації Марракеської декларації, Національні правозахисні установи з моніторингу реалізації Марракеської декларації, Регіональні та національні семінари та тренінги з використання інструментів у просуванні, захисті та відстоюванні прав

правозахисників. Одним із ключових результатів цих ініціатив є розробка та прийняття багатосторонніх національних планів дій щодо повного здійснення Марракеської декларації [211].

DefendDefenders (Проект правозахисників Східної Африки та Африканського Рогу (ЕНАHRDP)) – заснована в 2005 році і зареєстрована як іноземна неурядова організація (НУО) в Уганді. DefendDefenders існує для зміцнення роботи правозахисників у субрегіоні за рахунок зниження їх вразливості перед ризиком переслідувань і підвищення їхньої здатності ефективно захищати права людини. Основним завданням DefendDefenders є сприяння безпеці, захисту та благополуччю правозахисників. Щоб досягти цього, робота DefendDefenders зосереджена на управлінні захистом і безпекою, нарощуванні потенціалу, розвитку технологій, а також на захисті інтересів, дослідженнях і комунікації. DefendDefenders створює та підтримує національні коаліції правозахисників у різних країнах, через які правозахисники можуть об'єднуватись та відстоювати свої права на національному рівні.

DefendDefenders виступає як секретаріат Мережі правозахисників країн Східного та Африканського Рогу (ЕНАHRD-Net), що представляє тисячі правозахисників та їх організації. Членами DefendDefenders є Бурунді, Джибуті, Еритрея, Ефіопія, Кенія, Руанда, Сомалі (разом із Сомалілендом), Південний Судан, Судан, Танзанія та Уганда.

Мережа також є секретаріатом для AfricanDefenders (Панафриканська мережа захисників прав людини). Крім того, DefendDefenders має консультативний статус при Економічній та Соціальній Раді ООН (ЕКОСОС), а також статус спостерігача в Африканській комісії з прав людини та народів [212].

SouthernDefenders (Мережа правозахисників Південної Африки (SAHRDN)) – неурядова некомерційна організація, що уособлює непохитну відданість справі захисту правозахисників перед нападами та звуженням громадянського простору як в офлайн, так і в онлайн

середовищі. Вона координує регіональні зусилля щодо надання швидкого, практичного, всебічного та інклюзивного захисту правозахисникам, які наражаються на високий ризик, захист громадянського простору та розширення можливостей правозахисників щодо пом'якшення наслідків репресій. З цією метою SouthernDefenders сприяє повазі та визнанню правозахисників як законних учасників і агентів соціальних змін із загальноновизнаними та гарантованими Конституцією правами.

SouthernDefenders зареєстрована в Південній Африці, її діяльність регулюється конституцією, яка передбачає створення секретаріату та керуючого комітету, що складається переважно з членів Керівного комітету і представників уразливих груп таких, як особи з обмеженими можливостями та недостатньо представлені спільноти. Компанія SouthernDefenders отримала сертифікат визначення еквівалентності Сполучених Штатів (США), що робить її еквівалентом громадської благодійної організації у США.

SouthernDefenders працює над створенням стійкої операційної моделі, заснованої на диверсифікованій базі фінансування, творчих програмах і партнерських відносинах з організаціями-однодумцями в регіоні та за його межами.

Для SouthernDefenders правозахисники – це борці за соціальну справедливість, активісти демократії та правозахисні організації захищені та стійкі, виявляючи свободу дій, захищаючи та просуваючи права людини у розширеному громадянському просторі, що відображає атмосферу свободи вираження думок, асоціацій та зібрань [213]. Організація також сприяє гендерному захисту жінок-правозахисниць (далі – ЖП), оскільки вони більше схильні до ризику зазнати певних форм насильства та інших порушень, упереджень, виключення та заперечення, ніж їхні колеги-чоловіки. Таким чином, ЖП вимагають особливої уваги, щоб упоратися з численними ризиками, з якими вони стикаються під час виконання своєї роботи. Мережа забезпечує посилення заходів у відповідь з урахуванням

гендерних аспектів, оскільки більшість механізмів у регіоні не призначені виключно для ЖП і слугують безлічі цілей. Ця мережа також підвищує обізнаність та суспільне визнання ЖП як законних провідників соціальних змін і суспільного блага. Однією з можливих причин того, що жінки складають так мало правозахисників, може бути те, що вони не визначають себе як ЖП і не вважають свою безпеку пріоритетом, а це означає, що вони з меншою ймовірністю звернуться за допомогою [214].

Висновки до розділу 3

1. Слід констатувати, що установчі органи ООН (Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада), докладають зусиль щодо розробки, удосконалення універсального правового підґрунтя у сфері регламентації і захисту прав людини правозахисників. Посилення напрямків співпраці в означеній галузі здійснюється за рахунок інституцій, посадових осіб, серед яких суттєве значення має діяльність: Ради з прав людини, яка ініціює призначення спеціальних представників (напр., Спеціальний доповідач з питання щодо становища правозахисників, Спеціальний доповідач з питань про тортури та інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поводження та покарання, Спеціальний доповідач з питання про заохочення та захист права на свободу думок та їх вільне вираження, Спеціальний доповідач щодо права на свободу мирних зібрань та асоціацій та ін.), створення спеціалізованих структур тощо; УВКПЛ, спеціалізованих установ ООН, зокрема ЮНЕСКО та ін. Означені структури роблять значний внесок у забезпечення прав людини правозахисників, зокрема права на свободу вираження поглядів, включаючи свободу засобів масової інформації та інші права журналістів і працівників ЗМІ; докладають зусиль щодо сприяння ефективному здійсненню Декларації про правозахисників 1998 р.; сприяють поширенню позитивного досвіду між державами у цьому напрямку, виробленню практичних рекомендацій, що враховують специфічні

інтереси правозахисників; поширюють інформацію щодо існуючих механізмів захисту прав працівників тощо.

2. Серед регіональних міжнародних судових структур безперечно основне місце відводиться Європейському суду з прав людини – судовому органу у системі контролю за дотриманням Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї. У практиці ЄСПЛ було розглянуто низку справ, що стосувалися порушення прав заявників, гарантованих Конвенцією 1950 р. через їхню правозахисну діяльність, зокрема: «Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey) заява № 28749/18, «Алієв проти Азербайджану» (Aliyev v. Azerbaijan) заяви № 68762/14 та 71200/14, «Расул Джафаров проти Азербайджану» (Rasul Jafarov v. Azerbaijan) заява 69981/14, «Мамадлі проти Азербайджану» (Mammadli v. Azerbaijan) заява № 47145/14, «Юнусова і Юнусов проти Азербайджану» (Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan) заява № 68817/14 тощо.

4. Крім того, слід зазначити, що підтримка роботи правозахисників, їх захист та створення сприятливих умов для їхньої діяльності лежать в основі мандату Комісара з прав людини Ради Європи, який допомагає державам-членам у виконанні їхніх зобов'язань щодо цього, надаючи поради та рекомендації. Він порушує питання, пов'язані з робочим середовищем правозахисників та з правами тих, хто перебуває у групі ризику, як у діалозі з владою, так і публічно, в тому числі через ЗМІ. Комісар також виступає у Європейському суді з прав людини, використовуючи своє «право на втручання», відповідно до пункту 3 статті 36 Європейської конвенції з прав людини 1950 р. у справах, що стосуються активістів громадянського суспільства і прав людини захисників та їхньої законної діяльності.

У межах РЄ також запроваджено Процедуру розслідування передбачуваних репресій щодо правозахисників внаслідок їхньої взаємодії з Радою Європи (діє з 2017 р., переглянута у 2019 р.) – це новий

механізм для надання допомоги правозахисникам, які вважають, що вони зазнали репресій за взаємодію з Радою Європи.

5. Підтримка правозахисників є усталеним компонентом зовнішньої політики Європейського Союзу в галузі прав людини та одним із його головних пріоритетів. Суттєвих зусиль у цьому напрямку докладають інституції ЄС – Європейська Комісія, Парламент. Крім того, в межах ЄС функціонує низка інституцій, посадових осіб тощо, які є у розпорядженні будь-якої особи, в тому числі і правозахисників, права яких порушено, що уповноважені на розгляд відповідних питань у межах своєї компетенції, серед яких: Агентство фундаментальних прав Європейського Союзу (FRA), Європейський омбудсмен, Європейська рада із захисту даних тощо.

Крім того, правозахисники мають право у разі порушення їх прав, звернутися і до судових структур, а саме: Суду ЄС, (про що свідчить відповідна практика); до ЄСПЛ, оскільки Союз приєднався до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (стаття 6 Лісабонського договору).

Позитивною є практика ЄС щодо створення інституційного спеціалізованого механізму захисту правозахисників. Так, заслуговує на увагу запровадження «Механізму Європейського Союзу для правозахисників (ProtectDefenders.eu), яким передбачено надання екстреної допомоги і матеріальної підтримки правозахисникам.

6. У межах ОБСЄ функціонують інституції, що дотичні до захисту правозахисників. Так, БДПЛ допомагає національній владі виконувати свої зобов'язання щодо захисту правозахисників, відстежуючи їхню здатність працювати та вести правозахисну діяльність, а також нарощуючи їх потенціал шляхом навчання та підготовки в галузі прав людини. У 2007 році БДПЛ створило Координаційний пункт для правозахисників та національних інститутів з прав людини, який здійснює моніторинг становища правозахисників, виявляє проблеми, як постають перед ними, і

сприяє реалізації їхніх інтересів. З 2016 року БДПЛ запустило проєкт, спрямований на підтримку ефективної роботи чоловіків та жінок-правозахисників у всіх державах-учасниках ОБСЄ в межах якого здійснюється навчання правозахисників, як ефективніше сприяти покращенню ситуації з правами людини у своїх країнах та за їх межами, приділяючи при цьому належну увагу власній безпеці та безпеці людей з якими вони працюють.

7. Серед регіональних правозахисних механізмів слід також вказати Міжамериканську комісію з прав людини (МАКПЛ), яка уповноважена отримувати петиції від громадян зі скаргами про порушення прав людини з боку держав-членів ОАД. У 2017 році МАКПЛ сумісно з Управлінням ООН з прав людини запустили новий, всеосяжний механізм співробітництва для вирішення однієї з найгостріших проблем у Північній та Південній Америці – забезпечення захисту правозахисників.

Міжамериканський суд з прав людини (далі – МСПЛ) є судовою інституцією до якої можуть позиватися правозахисники. У межах Суду створено Фонд правової допомоги, який має за мету полегшити доступ до Міжамериканської системи прав людини тим особам, які наразі не мають необхідних ресурсів, щоб подати свою справу до Системи.

На міжамериканському рівні також запроваджено посаду Спеціального доповідача з питань свободи вираження думок, який уповноважений консультувати МАКПЛ при здійсненні візитів до держав-членів ОАД для загального спостереження за ситуацією і/або розслідування конкретної ситуації, пов'язаної з правом на свободу думки і висловлювання.

8. Питання захисту правозахисників є центром уваги Африканської комісії з прав людини і народів (ACHPR) під егідою якої у 2004 році запроваджено мандат Спеціального доповідача з питання про правозахисників та координатора з репресій в Африці уповноваженого на розшук, отримання, вивчення та реагування на інформацію про становище

правозахисників в Африці; подання звітів на кожній черговій сесії Африканської комісії; розвиток співпраці та ведення діалогу з державами-членами, національними правозахисними установами, відповідними міжурядовими органами, міжнародними та регіональними механізмами захисту правозахисників та іншими зацікавленими сторонами; розробляти та рекомендувати ефективні стратегії для кращого захисту правозахисників та виконання його/її рекомендацій тощо.

9. Суттєву підтримку правозахисникам надають неурядові правозахисні організації серед яких: Міжнародна федерація прав людини (далі – FIDH), Всесвітня організація проти катувань (ОМСТ) та створений ними «Обсерваторія із захисту правозахисників»; Amnesty International, Front Line Defenders (FLD) – міжнародна правозахисна організація, заснована в Дубліні в 2001 році з конкретною метою захисту правозахисників, які перебувають у небезпеці, Міжнародна коаліція жінок-правозахисників (WHRDIC) та ін.

10. Значимою є тенденція зросту кількості неурядових організацій на африканському континенті у відповідь на чисельні порушення прав правозахисників. Серед таких організацій слід вказати: Інститут прав людини та розвитку в Африці (IHRDA), Західноафриканська мережа правозахисників (WAHRDN), AfricanDefenders (Панафриканська мережа правозахисників), Мережа правозахисників Центральної Африки (REDHAC), Мережа африканських національних правозахисних установ (NANHRI), DefendDefenders (Проект правозахисників Східної Африки та Африканського Рогу (EHAHRDP)), SouthernDefenders (Мережа правозахисників Південної Африки (SAHRDN)).

ВИСНОВКИ

1. На міжнародному універсальному рівні відсутній єдиний юридично обов'язковий договір, яким би було врегульовано статус правозахисників. Основним актом, який вважається відправною точкою у становленні міжнародно-правових засад щодо регулювання становища правозахисників є Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи 1998 р. Декларація покликана стати інструментом підтримки та заохочення поваги і захисту осіб, які індивідуально та сумісно з іншими, заохочують, захищають та здійснюють права людини й основоположні свободи. Незважаючи на те, що Декларація сама по собі не є юридично обов'язковим документом, вона була прийнята консенсусом ГА ООН і, отже, являє собою сильне політичне зобов'язання держав щодо її реалізації.

2. Незважаючи на той факт, що загальноживаною назвою Декларації 1998 р. є «Декларація про правозахисників», означений документ не містить визначення даного терміну та не пропонує стандартизованої процедури визначення статусу «правозахисник», залишаючи це питання відкритим для інтерпретації. Означене пояснюється, переважно, складністю каталогізувати величезне розмаїття контекстів, в яких здійснюють свою діяльність правозахисники. Разом з тим, аналіз положень Декларації та актів, прийнятих статутними та договірними органами ООН, дає можливість зробити висновок про те, що в питанні ідентифікації та визначенні особи як правозахисника важливе значення має саме правозахисний характер її діяльності (тобто, адвокати, журналісти, блогери та ін.). Крім того, така правозахисна діяльність може здійснюватися як на добровільних засадах, так і на професійній основі; бути безоплатною або оплачуваною.

3. Декларацією про правозахисників 1998 р. закріплено низку ключових прав, які мають забезпечуватися правозахисникам у їхній діяльності. Означені права гарантуються в положеннях міжнародних універсальних і регіональних угод з прав людини та є частиною міжнародного звичаєвого права, зокрема: право на свободу зібрань; право на свободу асоціацій; право мати доступ до міжнародних органів і підтримувати зв'язок із ними; право на свободу поглядів та їхнє вільне вираження; право на вираження протесту; право на захист; право розвивати й обговорювати нові ідеї та принципи, що стосуються прав людини; право на засоби правового захисту; і право на доступ до джерел фінансування тощо. Вищевказані права мають основоположне значення для захисту прав людини та є передумовою створення надійного і сприятливого середовища, в якому правозахисники могли б виконувати свою роботу. Разом з тим, слід наголосити на тому, що Декларація 1998 р. не створює нових прав, а лише підкреслює важливість роботи правозахисників і формулює, як ці права застосовуються до їхньої роботи. Крім того, на правозахисників покладаються обов'язки здійснювати свою діяльність мирно і визнавати універсальність прав людини.

4. Міжнародні акти, прийняті під егідою ООН приділяють суттєву увагу окремим аспектам становища правозахисників, зазвичай вони зосереджені на здійсненні аналізу викликів, бар'єрів та обмежень у діяльності правозахисників з боку держав та недержавних акторів; забезпеченні їхньої безпеки; та пропонують відповідні рекомендації з цього питання. Окрема увага приділяється вразливим категоріям правозахисників, зокрема: жінкам, екологічним правозахисникам з числа представників корінних народів, правозахисникам, які працюють у контексті міграції і є біженцями, шукачами притулку тощо. Важливість таких резолюцій, доповідей тощо, полягає, перш за все, у приверненні уваги міжнародної спільноти до проблем, з якими стикаються правозахисники у своїй повсякденній діяльності та заохоченні держав

щодо дотримання ними прав людини правозахисників відповідно до їхніх зобов'язань за міжнародним правом прав людини.

5. На міжнародному регіональному рівні, під егідою Європейського Союзу, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Африканського Союзу, Організації американських держав тощо, також прийнято низку актів, що стосуються діяльності правозахисників. В основу таких актів (Директиви, резолюції, декларації тощо) покладено положення Декларації ООН про правозахисників 1998 р. та Основних принципів, що стосуються ролі юристів 1990 р. Міжнародні регіональні акти зосереджені на забезпеченні безпеки правозахисників, дотриманні їхніх прав і свобод та проведенні відповідного моніторингу в державах-членах з цього питання тощо. Разом з тим, слід вказати, що незважаючи на те, що на регіональному рівні також відсутній уніфікований загальнообов'язковий договір щодо становища правозахисників, окремими угодами прямо закріплено положення, присвячені правозахисникам, зокрема, ст. 9 Угоди Ескасу безпосередньо стосується становища правозахисників з питань довкілля.

6. Діяльність і поведінка захисників також регламентована положеннями статутних та процедурно-процесуальних актів (Правила процедури і доказування, регламенти, кодекси поведінки тощо) органів міжнародної кримінальної юрисдикції, як-от: Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний трибунал по Лівану та ін. Ці положення, як правило, застосовуються до адвокатів сторони захисту, юридичних представників потерпілих і свідків та регламентують питання професійної поведінки, етичні стандарти діяльності, їхні права та обов'язки, порядок притягнення до відповідальності тощо. Крім того, в межах МКС створено Асоціацію адвокатів МКС, що ознаменувало виконання давньої мети щодо представницької асоціації практикуючих юристів. У світлі цього, слід зазначити, що створення такого некомерційного фонду є реалізацією права створювати неурядові організації, асоціації чи групи, вступати до них та

брати участь у їх діяльності, закріпленого Декларацією про правозахисників 1998 р. (ст. 5).

7. Аналіз існуючих міжнародно-правових актів дозволяє зробити висновок, що під правами правозахисників розуміють ті права, які необхідні будь-якій особі для здійснення діяльності з просування та захисту прав людини. Вони поширюються навіть на осіб, які не займаються просуванням прав людини на постійній основі або професійно (напр., журналісти, блогери та ін.). Разом з тим, з усіх прав людини вирішальне значення для діяльності правозахисників мають такі: право на вільне вираження поглядів, право на свободу об'єднань і право на свободу зібрань.

8. Забезпечення права на свободу зібрань, асоціацій та вираження поглядів відіграє важливу роль у здійсненні правозахисниками їхньої діяльності щодо захисту прав людини і основоположних свобод, висловлення протесту проти свавільних дій держав у галузі захисту прав людини, поширення інформації про їх порушення з боку держави та представників приватного сектора, підвищення обізнаності громадськості тощо. Так, означені права нерозривно пов'язані з правом оскаржувати превалюючі в суспільстві думки, пропонувати альтернативні ідеї та можливістю публічно висловлювати свої погляди, незалежно від свого впливу, майнового становища або статусу в суспільстві.

9. Правозахисники не повинні стикатися з жодними обмеженнями їхніх прав, окрім тих обмежень, що є допустимими згідно з відповідними міжнародними зобов'язаннями держав та стандартами в цій сфері, а саме: відповідно до закону і необхідності в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб. Проте, такі обмеження широко застосовуються для того, щоб запобігти або зірвати проведення мирних акцій, створити перешкоди у створенні правозахисних організацій та вираженні позицій на підтримку

прав людини, і, як правило, обумовлені лише змістом правозахисної діяльності таких осіб.

10. Можемо констатувати, що обмеження прав людини правозахисників, як-от: право на свободу зібрання та асоціації, право на свободу вираження поглядів тощо, нерідко застосовуються державами в контексті антитерористичного законодавства та з міркувань національної безпеки. Правозахисників прирівнюють до «іноземних агентів», керованих іноземними організаціями, і відповідно, ворожих до уряду, осіб, які ведуть «підривну» діяльність або пов'язані з «терористами» чи створюють загрозу для національної безпеки. Разом з тим, інформація, оприлюднена міжнародними правозахисними організаціями, які здійснюють фіксування та моніторинг порушень прав правозахисників у всьому світі та контрольними органами ООН свідчить про те, що така «практика» є частиною системної політики держав, направленої на припинення діяльності правозахисника.

11. Зважаючи на активну цифровізацію суспільства та все більш активне проникнення ІКТ до всіх сфер суспільного життя, зокрема й правозахисної діяльності, слід зазначити, що крім визнаних переваг, як-от: забезпечення віддаленого доступу, можливість проведення зібрань онлайн, поширення своїх поглядів, ведення пропагандистської діяльності тощо, означені технології можуть мати й нові ризики у діяльності правозахисників. Такі загрози, зазвичай, пов'язані з відстеженням у мережі, онлайн-цькуванням, перехопленням комунікаційних повідомлень та ін.

12. На держави, як основного суб'єкта відповідальності за дотримання прав людини, покладається зобов'язання, без будь-якої дискримінації, захищати права правозахисників від будь-яких дій органів державної влади чи третіх сторін, якщо ці дії спрямовані на перешкоджання правозахисникам у здійсненні їхніх прав людини. Це включає: здійснення перегляду національної правової бази на відповідність

міжнародним зобов'язанням і стандартам, що стосуються права на свободу зібрань, об'єднань та вираження поглядів; перегляд встановлених у законах і нормативно-правових актах обмежень для приведення їх у відповідність до своїх зобов'язань, передбачених міжнародними актами з прав людини включно з питаннями застосування законодавства про національну безпеку або боротьби з тероризмом тощо.

13. Правозахисники часто стикаються з важкими умовами і з численними перешкодами та обмеженнями, які варіюються від фізичного насильства до більш тонких заходів, таких як адміністративні перешкоди, кампанії наклепу, спрямовані на їх дискредитацію, обвинувачення в непатріотизмі, зраді, «шпигунів», кримінальні переслідування тощо. З урахування такої тенденції було проведено ґрунтовну роботу як у межах міжнародних організацій, так і державами щодо вироблення практик захисту правозахисників. Практики встановлюються і переплітаються на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях і є взаємопов'язаними, взаємодоповнючими та зміцнюють один одного. Такі заходи орієнтовані на забезпечення «цілісної» безпеки правозахисників, що поєднує фізичний, цифровий та психологічний виміри.

14. Аналіз практики правозахисних структур, свідчить, що жінки-правозахисниці більше схильні до ризику зазнати певних форм насильства та інших порушень, упереджень, виключення та заперечення, ніж їхні колеги-чоловіки. Таким чином, жінки-правозахисниці вимагають особливої уваги, щоб упоратися з численними ризиками, з якими вони стикаються під час виконання своєї роботи. Задля усунення такої негативної тенденції існує нагальна потреба в посиленні заходів у відповідь з урахуванням гендерних аспектів, оскільки більшість існуючих механізмів не призначені виключно для жінок-правозахисниць і слугують безлічі цілей. Слід також підвищувати обізнаність та суспільне визнання жінок-правозахисниць як законних провідників соціальних змін і суспільного блага. Однією з можливих причин того, що жінки складають

так мало правозахисників, може бути те, що вони не визначають себе як жінки-правозахисниці і не вважають свою безпеку пріоритетом, а це означає, що вони з меншою ймовірністю звернуться за допомогою.

15. Слід констатувати, що установчі органи ООН (Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада), докладають зусиль щодо розробки, удосконалення універсального правового підґрунтя у сфері регламентації і захисту прав людини правозахисників. Посилення напрямків співпраці в означеній галузі здійснюється за рахунок інституцій, посадових осіб, серед яких суттєве значення має діяльність: Ради з прав людини, яка ініціює призначення спеціальних представників (напр., Спеціальний доповідач з питання щодо становища правозахисників, Спеціальний доповідач з питань про тортури та інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поводження та покарання, Спеціальний доповідач з питання про заохочення та захист права на свободу думок та їх вільне вираження, Спеціальний доповідач щодо права на свободу мирних зібрань та асоціацій та ін.), створення спеціалізованих структур тощо; УВКПЛ, спеціалізованих установ ООН, зокрема ЮНЕСКО та ін. Означені структури роблять значний внесок у забезпечення прав людини правозахисників, зокрема права на свободу вираження поглядів, включаючи свободу засобів масової інформації та інші права журналістів і працівників ЗМІ; докладають зусиль щодо сприяння ефективному здійсненню Декларації про правозахисників 1998 р.; сприяють поширенню позитивного досвіду між державами у цьому напрямку, виробленню практичних рекомендацій, що враховують специфічні інтереси правозахисників; поширюють інформацію щодо існуючих механізмів захисту прав працівників тощо.

16. Серед регіональних міжнародних судових структур безперечно основне місце відводиться Європейському суду з прав людини – судовому органу в системі контролю за дотриманням Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї.

У практиці ЄСПЛ було розглянуто низку справ, що стосувалися порушення прав заявників, гарантованих Конвенцією 1950 р. через їхню правозахисну діяльність. Крім того, слід зазначити, що підтримка роботи правозахисників, їх захист та створення сприятливих умов для їхньої діяльності лежать в основі мандату Комісара з прав людини Ради Європи, який допомагає державам-членам у виконанні їхніх зобов'язань щодо цього, надаючи поради та рекомендації. Він порушує питання, пов'язані з робочим середовищем правозахисників та справами тих, хто перебуває у групі ризику, як у діалозі з владою, так і публічно, в тому числі через ЗМІ. Комісар також виступає у Європейському суді з прав людини, використовуючи своє «право на втручання», відповідно до пункту 3 статті 36 Європейської конвенції з прав людини 1950 р. у справах, що стосуються активістів громадянського суспільства і прав людини захисників та їхньої законної діяльності. У межах РЄ також запроваджено Процедуру розслідування передбачуваних репресій щодо правозахисників внаслідок їхньої взаємодії з Радою Європи – це новий механізм для надання допомоги правозахисникам, які вважають, що вони зазнали репресій за взаємодію з Радою Європи.

17. Підтримка правозахисників є усталеним компонентом зовнішньої політики ЄС у галузі прав людини та одним із його головних пріоритетів. Суттєвих зусиль у цьому напрямку докладають інституції ЄС – Європейська Комісія, Парламент. Крім того, в межах ЄС функціонує низка інституцій, посадових осіб тощо, які є у розпорядженні будь-якої особи, в тому числі і правозахисників, права яких порушено, що уповноважені на розгляд відповідних питань у межах своєї компетенції, серед яких слід вказати Агентство фундаментальних прав Європейського Союзу (FRA), Європейського омбудсмена, Європейську раду із захисту даних тощо. Крім того, правозахисники мають право у разі порушення їхніх прав, звернутися і до судових структур, а саме: Суду ЄС, (про що свідчить відповідна практика), до ЄСПЛ, оскільки Союз приєднався до

Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. У межах ЄС також створено «Механізм Європейського Союзу для правозахисників (ProtectDefenders.eu), яким передбачено надання екстреної допомоги і матеріальної підтримки правозахисникам.

18. У межах ОБСЄ функціонують інституції, що дотичні до захисту правозахисників. Так, БДПЛ допомагає національній владі виконувати свої зобов'язання щодо захисту правозахисників, відстежуючи їхню здатність працювати та вести правозахисну діяльність, а також нарощуючи їх потенціал шляхом навчання та підготовки в галузі прав людини. У 2007 році БДПЛ створило Координаційний пункт для правозахисників та національних інститутів з прав людини, який здійснює моніторинг становища правозахисників, виявляє проблеми, які постають перед ними, і сприяє реалізації їхніх інтересів. З 2016 року БДПЛ запустило проєкт, спрямований на підтримку ефективної роботи чоловіків та жінок-правозахисників у всіх державах-учасницях ОБСЄ, в межах якого здійснює навчання правозахисників, як ефективніше сприяти покращенню ситуації з правами людини у своїх країнах та за їх межами, приділяючи при цьому належну увагу питанням безпеки.

19. Серед регіональних правозахисних механізмів слід також вказати Міжамериканську комісію з прав людини (МАКПЛ), яка у 2017 році сумісно з Управлінням ООН з прав людини запустила новий, всеосяжний механізм співробітництва для вирішення однієї з найгостріших проблем у Північній та Південній Америці – забезпечення захисту правозахисників. Міжамериканський суд з прав людини є судовою інституцією, до якої можуть позиватися правозахисники. На міжамериканському рівні також запроваджено посаду Спеціального доповідача з питань свободи вираження думок, який уповноважений консультувати МАКПЛ при здійсненні візитів до держав-членів ОАД для загального спостереження за ситуацією і/або розслідування конкретної ситуації, пов'язаної з правом на свободу думки і висловлювання.

20. Питання захисту правозахисників є центром уваги Африканської комісії з прав людини і народів, під егідою якої у 2004 році запроваджено мандат Спеціального доповідача з питання про правозахисників та координатора з репресій в Африці, уповноваженого на розшук, отримання, вивчення та реагування на інформацію про становище правозахисників в Африці; подання звітів на кожній черговій сесії Африканської комісії; розвиток співпраці та ведення діалогу з державами-членами, національними правозахисними установами, відповідними міжурядовими органами, міжнародними та регіональними механізмами захисту правозахисників та іншими зацікавленими сторонами; розробляти та рекомендувати ефективні стратегії для кращого захисту правозахисників та виконання його/її рекомендацій тощо.

21. Суттєву підтримку правозахисникам надають неурядові правозахисні організації серед яких: Міжнародна федерація прав людини (FIDH), Всесвітня організація проти катувань (ОМСТ) та створена ними «Обсерваторія із захисту правозахисників»; Amnesty International. Front Line Defenders (FLD) – міжнародна правозахисна організація, заснована в Дубліні в 2001 році з конкретною метою захисту правозахисників, які перебувають у небезпеці, Міжнародна коаліція жінок-правозахисників (WHRDIC) та ін.

22. Значимою є тенденція збільшення кількості неурядових організацій на африканському континенті у відповідь на чисельні порушення прав правозахисників. Серед таких організацій слід вказати: Інститут прав людини та розвитку в Африці (IHRDA), Західноафриканська мережа правозахисників (WAHRDN), AfricanDefenders (Панафриканська мережа правозахисників), Мережа правозахисників Центральної Африки (REDHAC), Мережа африканських національних правозахисних установ (NANHRI), DefendDefenders (Проект правозахисників Східної Африки та Африканського Рогу (EHAHRDP)), SouthernDefenders (Мережа правозахисників Південної Африки (SAHRDN)).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global toolkit for judicial actors: international legal standards on freedom of expression, access to information and safety of journalists. UNESCO, 2021. 210 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378755> (дата звернення: 10.12.2022).
2. Варнавська К.А. Щодо розуміння визначення «правозахисник» у міжнародному праві. *Modern ways of solving the latest problems in science*. XXXVII International Scientific and Practical Conference (Varna, Bulgaria, September 20-23). Varna, 2022. P. 120-123.
3. Special Rapporteur on human rights defenders: About human rights defenders. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders/about-human-rights-defenders> (дата звернення: 10.12.2022).
4. Fact Sheet № 29. Human Rights Defenders: Protecting the Right to Defend Human Rights. UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2004. 50 p. URL: <https://www.refworld.org/docid/479477470.html> (дата звернення: 10.12.2022).
5. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms A/RES/53/144. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-and-responsibility-individuals-groups-and> (дата звернення: 10.12.2022).
6. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders A/73/215. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/234/82/PDF/N1823482.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.12.2022).
7. Nah A. M., Bennett K., Ingleton D., Savage J. A Research Agenda for the Protection of Human Rights Defenders. *Journal of Human Rights Practice*. 2013. № 5(3). P. 401-420.

8. The history of the UN Declaration on Human Rights Defenders: its genesis, drafting and adoption / P. Wille, Special Adviser to the National Human Rights Institution of the Kingdom of Norway and Janika Spannagel, Research Associate, Global Public Policy Institute (March 11, 2019). URL: <https://www.universal-rights.org/blog/the-un-declaration-on-human-rights-defenders-its-history-and-drafting-process/> (дата звернення: 10.12.2022).

9. Report submitted by the Special Representative of the Secretary-General on human rights defenders (Promotion and protection of human rights: human rights defenders) E/CN.4/2006/95. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/103/68/PDF/G0610368.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.12.2022).

10. Human Rights Defenders World Summit 2018: Context. URL: <https://forum.cartercenter.org/media/human-rights-defenders-world-summit-2018> (дата звернення: 10.12.2022).

11. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders A/64/226. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/441/98/PDF/N0944198.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.12.2022).

12. Amnesty International Report 2016/17 «The State of The World's Human Rights». Amnesty International, 2017. 408 p. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/4800/2017/en/> (дата звернення: 10.12.2022).

13. Basic principles on the role of lawyers adopted 07 September 1990 by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Havana, Cuba). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers> (дата звернення: 10.12.2022).

14. A Human Rights Defenders' Guide to the African Commission on Human and Peoples' Rights. IHRDA, ISHR, 2012. 108 p. URL:

https://www.ihrda.org/wp-content/uploads/2012/10/ishr-ihrda_hrds_guide_2012-1.pdf (дата звернення: 10.12.2022).

15. Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2017 (Twentieth anniversary and promotion of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms) A/RES/72/247. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/468/61/PDF/N1746861.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

16. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2011, 66/164. Promotion of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/468/66/PDF/N1146866.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

17. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013, 68/181. Promotion of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms: protecting women human rights defenders. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/764453?ln=en> (дата звернення: 15.12.2022).

18. Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015 (Human rights defenders in the context of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms) 70/161. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/442/15/PDF/N1544215.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

19. Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2017 (Twentieth anniversary and promotion of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms) 72/247. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/468/61/PDF/N1746861.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

20. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2019 (Implementing the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms through providing a safe and enabling environment for human rights defenders and ensuring their protection) 74/146. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/427/11/PDF/N1942711.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

21. Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2021 (Implementing the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms through providing a safe and enabling environment for human rights defenders and ensuring their protection, including in the context of and recovery from the coronavirus disease (COVID-19) pandemic) 76/174. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3954959?ln=en> (дата звернення: 15.12.2022).

22. Resolution adopted by the Human Rights Council 13/13. Protection of human rights defenders. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/129/00/PDF/G1012900.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

23. Résolution adoptée par le Conseil des droits de l'homme 22/6. Protection des défenseurs des droits de l'homme. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/748086?ln=ar> (дата звернення: 15.12.2022).

24. Resolution adopted by the Human Rights Council on 24 March 2016, 31/32. Protecting human rights defenders, whether individuals, groups or organs of society, addressing economic, social and cultural rights. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/083/21/PDF/G1608321.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

25. Resolution adopted by the Human Rights Council on 21 March 2019, 40/11. Recognizing the contribution of environmental human rights defenders to the enjoyment of human rights, environmental protection and sustainable development. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/088/48/PDF/G1908848.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

26. Resolution adopted by the Human Rights Council on 1 April 2022, 49/18. Recognizing the contribution of human rights defenders, including women human rights defenders, in conflict and post-conflict situations, to the enjoyment and realization of human rights. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3975395?ln=en> (дата звернення: 10.05.2023).

27. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders A/71/281. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/247/09/PDF/N1624709.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

28. The UN Environment Programme Policy (Promoting Greater Protection for Environmental Defenders). URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/22769/UN%20Environment%20Policy%20on%20Environmental%20Defenders_08.02.18Clean.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 15.12.2022).

29. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders A/72/170. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/220/75/PDF/N1722075.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

30. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Mary Lawlor A/HRC/49/49 (At the heart of the struggle: human rights defenders working against corruption). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/396/47/PDF/G2139647.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

31. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Mary Lawlor (States in denial: the long-term detention of human rights defenders. Trends and patterns in the use of long-term detention against human rights defenders) A/76/143. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/196/67/PDF/N2119667.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

32. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders (Refusing to turn away: human rights defenders working on the rights of refugees, migrants and asylum-seekers) A/77/178. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/428/94/PDF/N2242894.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.05.2023).

33. Recommendations protection of women human rights defenders at risk in migration contexts. Economic empowerment section un women. New York, 2022. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Recommendations-on-the-protection-of-migrant-women-human-rights-defenders-en.pdf> (дата звернення: 10.05.2023).

34. Report of the Secretary-General (Question of the violation of human rights and fundamental freedoms in any part of the world. Cooperation with representatives of United Nations human rights bodies) E/CN.4/2006/30. URL: <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/105/82/PDF/G0610582.pdf?OpenElement
(дата звернення: 15.12.2022).

35. Report of the Secretary-General (Question of the violation of human rights and fundamental freedoms in any part of the world. Cooperation with representatives of United Nations human rights bodies) E/CN.4/2005/31. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/168/54/PDF/G0416854.pdf?OpenElement>
(дата звернення: 15.12.2022).

36. Resolution adopted by the Human Rights Council 42/28. Cooperation with the United Nations, its representatives and mechanisms in the field of human rights. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/292/96/PDF/G1929296.pdf?OpenElement>
(дата звернення: 10.05.2023).

37. Enforced or involuntary disappearances Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances A/HRC/45/13. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/202/90/PDF/G2020290.pdf?OpenElement>
(дата звернення: 10.05.2023).

38. Enforced or involuntary disappearances Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances A/HRC/48/57. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/215/21/PDF/G2121521.pdf?OpenElement>
(дата звернення: 10.05.2023).

39. Enforced or involuntary disappearance Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances A/HRC/51/31. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/448/25/PDF/G2244825.pdf?OpenElement>
(дата звернення: 10.05.2023).

40. The Human Rights Defenders World Summit 2018 Action Plan. URL: https://hrdworldsummit.org/wp-content/uploads/2018/12/EN_Action-Plan-2.pdf (дата звернення: 10.05.2023).

41. Human rights defenders in EU visa policy: recommendations for reform / Annalisa Meloni, Jennifer Gaspar Ali Feruz. CEELI Institute, 2020. 80 p. URL: http://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2021/05/CEELI_HR_Defenders_digital.pdf (дата звернення: 10.05.2023).

42. Ensuring Protection – European Union Guidelines on Human Rights Defenders. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_guidelines_hrd_en.pdf (дата звернення: 10.05.2023).

43. Defending Defenders? An Assessment of EU Action on Human Rights Defenders. Amnesty International, 2019. 114 p. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/ior60/0995/2019/en/> (дата звернення: 10.05.2023).

44. Report on EU policies in favour of human rights defenders A7-0157/2010. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2010-0157_EN.html (дата звернення: 10.05.2023).

45. EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy 11855/12. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf (дата звернення: 10.01.2023).

46. EU Action Plan on Human Rights and Democracy. European Union, 2015. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/30003/web_en__actionplanhumanrights.pdf (дата звернення: 10.01.2023).

47. Annex to the Joint Communication to the European Parliament and the Council. EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e9112a36-6e95-11ea->

b735-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_4&format=PDF (дата звернення: 10.01.2023).

48. European Parliament resolution on the legal professions and the general interest in the functioning of legal systems. URL: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0108+0+DOC+XML+V0//EN> (дата звернення: 10.01.2023).

49. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Правова основа Європейського Союзу щодо захисту правозахисників. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Т. 2. С. 94-101.

50. Council Directive 77/249/EEC of 22 March 1977 to facilitate the effective exercise by lawyers of freedom to provide services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31977L0249> (дата звернення: 10.01.2023).

51. Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31998L0005> (дата звернення: 10.01.2023).

52. European Parliament resolution of 19 May 2021 on the effects of climate change on human rights and the role of environmental defenders on this matter (2020/2134(INI)). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2022.015.01.0111.01.ENG (дата звернення: 10.01.2023).

53. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 10.01.2023).

54. Declaration of the Committee of Ministers on Council of Europe action to improve the protection of human rights defenders and promote their activities (adopted by the Committee of Ministers on 6 February 2008 at the 1017th meeting of the Ministers' Deputies). URL:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/Declarati onHRDCoECommitteeMinisters.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).

55. Parliamentary Assembly Resolution 1660 (2009) Situation of human rights defenders in Council of Europe member states. URL: <https://pace.coe.int/pdf/7beeb638e23dae38adda8f7bbfd25998854351c6994e35775ba5043e43139536/res.%201660.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).

56. The principles and guarantees applicable to advocates (Resolution 2348 (2020)). URL: <https://pace.coe.int/en/files/28819/html> (дата звернення: 10.01.2023).

57. The case for drafting a European convention on the profession of lawyer. Reply to Recommendation, Doc. 14825. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25444&lang=en> (дата звернення: 10.01.2023).

58. Report Human Rights Defenders in the Council of Europe Area: Current Challenges and Possible Solutions Round-Table with human rights defenders organised by the Office of the Council of Europe Commissioner for Human Rights (Helsinki, 13-14 December) 2018 CommDH(2019)10. URL: <https://rm.coe.int/hr-defenders-in-the-coe-area-current-challenges-and-possible-solutions/168093aabf> (дата звернення: 10.01.2023).

59. Report on the online Round-table with Environmental Human Rights Defenders and Activists (Environmental Rights Activism and Advocacy in Europe Issues, Threats, Opportunities). Council of Europe, 2021. 21 p. URL: <https://rm.coe.int/environmental-rights-activism-and-advocacy-in-europe-issues-threats-op/1680a1e360> (дата звернення: 10.01.2023).

60. CSCE Budapest Document 1994 Towards a Genuine Partnership in a New Era. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/1/39554.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).

61. Dublin declaration security of human rights defenders: time for OSCE to act (adopted by the participants of the Parallel Civil Society Conference Dublin, 5 December 2012). URL:

http://www.civicsolidarity.org/sites/default/files/dublin_declaration_on_human_rights_defenders_final.pdf (дата звернення: 10.01.2023).

62. Варнавська К.А. Організаційно-правовий механізм захисту правозахисників на міжнародному регіональному рівні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2020. № 30. С. 156-163.

63. Керівні принципи щодо захисту правозахисників. БДПЛ, ОБСЄ, 2015. 172 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/150476.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).

64. “The Responsibility of States”: Protection of Human Rights Defenders in the OSCE Region (2014-2016): Implementation of the international standards outlined in the ODIHR Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders. OSCE, ODIHR, 2017. 126 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/341366.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).

65. Grand Bay (Mauritius) Declaration and Plan of Action (1999). URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=44> (дата звернення: 10.01.2023).

66. Kigali Declaration, 2003 (the 1st African Union (AU) Ministerial Conference on Human Rights in Africa meeting on 8 May 2003 in Kigali, Rwanda). URL: <https://achpr.au.int/en/node/880> (дата звернення: 10.01.2023).

67. African Commission on Human and Peoples’ Rights: Guidelines on Freedom of Association and Assembly in Africa (adopted at the Commission’s 60th Ordinary Session held in Niamey, Niger, from 8 to 22 May 2017). URL: <https://www.achpr.org/presspublic/publication?id=22> (дата звернення: 10.01.2023).

68. Resolution on the Drafting of an African Declaration on the Promotion of the Role of Human Rights Defenders and their Protection in Africa ACHPR/Res.432(LXV)2019. URL: <https://www.achpr.org/sessions/resolutions?id=463> (дата звернення: 10.01.2023).

69. Center for Justice and International Law (CEJIL): the Esperanza Protocol, first international tool to respond to threats against human rights defenders. URL: <https://cejil.org/en/press-releases/the-esperanza-protocol-first-international-tool-to-respond-to-threats-against-human-rights-defenders/> (дата звернення: 10.03.2023).

70. The Esperanza Protocol: Executive summary. URL: <https://esperanzaprotocol.net/wp-content/uploads/2022/06/Esperanza-Protocol-Executive-Summary-EN.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

71. Regional Agreement on Access to Information, Public Participation and Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean. United Nations, 2018. URL: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2018/03/20180312%2003-04%20PM/CTC-XXVII-18.pdf> (дата звернення: 10.01.2023).

72. Guide for applicants to the ICC List of Counsel and Assistants to Counsel. URL: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/docs/ICC_GuideForApplicants_ENG.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

73. Human Rights Committee General Comment No. 32 (Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial) CCPR/C/GC/32. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/437/71/PDF/G0743771.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.12.2022).

74. ICC Regulations of the Registry. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Regulations-of-the-Registry.pdf> (дата звернення: 15.12.2022).

75. ICC Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf> (дата звернення: 15.12.2022).

76. ICC Regulations of the Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/50A6CD53-3E8A-4034-B5A9->

8903CD9CDC79/0/RegulationsOfTheCourtEng.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

77. Special Tribunal for Lebanon Rules of Procedure and Evidence. URL: https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/legal-documents/RPE/RPE_April_2019_EN.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

78. Варнавська К.А. Правовий статус захисника у статутних і процедурно-процесуальних актах Міжнародного кримінального суду. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 203–209.

79. Code of Professional Conduct for Counsel (Resolution ICC-ASP/4/Res.1). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/ICCASP432Res1_English.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

80. Code of Professional Conduct for Defence Counsel and Legal Representatives of Victims appearing before the Special Tribunal for Lebanon (adopted 14 December 2012; amended on 29 January 2019). URL: https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/internal-regulatory-documents/code-of-professional-conduct-for-defence-counsel-and-legal-representatives-of-victims/Code_of_professional_conduct_for_defence_counsel_and_LRV_EN.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

81. Directive on Victims' Legal Representation (adopted on 4 May 2012; amended and corrected on 10 April 2019). URL: https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/internal-regulatory-documents/directive-on-victims-legal-representation/STL-BD-2012-04-Rev2_Directive_on_Victims_Legal_Representation_EN.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

82. Legal Aid Policy for Victims' Participation (adopted on 4 April 2012; amended on 19 July 2019). URL: <https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/internal-regulatory-documents/legal-aid-policy-for-victims-participation/STL-PL-2012-03->

Rev.2_EN_Legal_aid_policy_for_victims%E2%80%99_participation.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

83. The International Criminal Court Bar Association's (ICCBA): About Us. URL: <https://www.iccba-abcp.org/about> (дата звернення: 15.12.2022).

84. Access to justice. Legal Defence and Legal Aid: Criminal Justice Assessment Toolkit. United Nations, 2006. 26 p. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/cjat_eng/4_Legal_Defence_and_Legal_%20Aid.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

85. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 15.12.2022).

86. Agreement on the Privileges and Immunities of the ICC ICC-ASP/1/3. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/23F24FDC-E9C2-4C43-BE19-A19F5DDE8882/140090/Agreement_on_Priv_and_Imm_120704EN.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

87. Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly. Second edition. OSCE/ODIHR, 2010. 160 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/0/73405.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).

88. Handbook on Monitoring Freedom of Peaceful Assembly. Second Edition. OSCE/ODIHR, 2020. 123 p. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/d/1/473439_0.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

89. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders A/66/203. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/435/29/PDF/N1143529.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

90. Human Rights Committee General Comment No. 37 (2020) on the right of peaceful assembly (article 21) CCPR/C/GC/37. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/232/15/PDF/G2023215.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

91. Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms. Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, 2011. 104 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/CommentarytoDeclarationondefendersJuly2011.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).

92. Report of the Special Representative of the Secretary-General on Human Rights Defenders. Human rights defenders A/61/312. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/488/07/PDF/N0648807.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

93. Human Rights Committee Concluding observations on the fifth periodic report of Israel CCPR/C/ISR/CO/5. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsjE8R4c4NRTnrnvejYey%2FQ9EWnQY26sz%2BPk0%2BTQAcRpAAlIFue4n%2BRvXZead9hu22zSszcLg7RJ2Gi6oDhLTy2yOHpdQPrSorR5%2B2xzYmiDc> (дата звернення: 15.01.2023).

94. Human Rights Committee Concluding observations on the fifth periodic report of Egypt CCPR/C/EGY/CO/5. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhskeiDEvCgkbQb31mTmyhaOdz%2F8u%2FIPDxlleiIG8XGa3ej9SFybKHaQXRJTEZYCMbnG6qVCAwAyH2zYRZrREWqHcmc9trBAz9s7T3pNJNU1wq> (дата звернення: 02.06.2023).

95. Report prepared by the Special Representative of the Secretary-General on human rights defenders A/56/341. URL: [https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/A56/341/PDF/A56341.pdf?OpenElement)

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/532/17/PDF/N0153217.pdf?OpenElement
(дата звернення: 15.01.2023).

96. Human Rights Committee Concluding observations on the initial report of Mauritania CCPR/C/MRT/CO/1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/490/65/PDF/G1349065.pdf?OpenElement>
(дата звернення: 15.01.2023).

97. Human Rights Committee Views (adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol) CCPR/C/133/D/2904/2016, CCPR/C/133/D/2907/2016. URL: <https://juris.ohchr.org/SearchResult> (дата звернення: 15.01.2023).

98. Керівництво з моніторингу свободи мирних зібрань. OSCE/ODIHR, 2015. 83 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/140366.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).

99. The Observatory for the Protection of Human Rights Defenders Annual Report 2006 (Europe and the Commonwealth of Independent States: Extracts). FIDH, OMCT, 2006. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/3/26058.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).

100. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: “States responses to Covid 19 threat should not halt freedoms of assembly and association” – UN expert on the rights to freedoms of peaceful assembly and of association, Mr. Clément Voule. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements/2020/04/states-responses-covid-19-threat-should-not-halt-freedoms-assembly-and?LangID=R&NewsID=25788> (дата звернення: 15.01.2023).

101. Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association (Rights to freedom of peaceful assembly and of association) A/HRC/41/41. URL: [https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/532/17/PDF/N0153217.pdf?OpenElement)

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/141/02/PDF/G1914102.pdf?OpenElement (дата звернення: 15.01.2023).

102. Mandates of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression; the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association; the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders and the Special Rapporteur on the right to privacy AL THA 1/2023. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27942> (дата звернення: 01.06.2023).

103. Resolution adopted by the Human Rights Council (The rights to freedom of peaceful assembly and of association) A/HRC/RES/21/16. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/174/63/PDF/G1217463.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

104. Human rights defenders: We need them more than ever! States worldwide must protect Human Rights Defenders in the current COVID-19 crisis ACT 30/2102/2020. Amnesty International, 2020. 3 p. URL: <https://www.amnesty.ie/wp-content/uploads/2020/04/ACT3021022020ENGLISH.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).

105. Загальна декларація прав людини (прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.01.2023).

106. Joint statement by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights and the Human Rights Committee E/C.12/66/5-CCPR/C/127/4. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/337/73/PDF/G1933773.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

107. Report of the Special Representative of the Secretary-General on human rights defenders, Hina Jilani A/59/401. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/533/18/PDF/N0453318.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

108. World Report. Human Rights Watch, 2020. 652 p. URL: https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/hrw_world_report_2020_0.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

109. International Federation for Human Rights. Zimbabwe: President Mnangagwa must reject Private Voluntary Organisations Amendment Bill restricting freedom of association. URL: <https://www.fidh.org/en/region/Africa/zimbabwe/zimbabwe-president-mnangagwa-must-reject-private-voluntary> (дата звернення: 01.06.2023).

110. Mandats de la Rapporteuse spéciale sur la situation des défenseurs des droits de l'homme; de la Rapporteuse spéciale sur la promotion et la protection du droit à la liberté d'opinion et d'expression et du Rapporteur spécial sur le droit de réunion pacifique et la liberté d'association AL DZA 2/2023. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27866> (дата звернення: 01.06.2023).

111. Annual Report “Violations of the right of NGOs to funding: from harassment to criminalization Foreword” / Maina Kiai. OMCT, FIDH, 2013. 95 p. URL: https://www.omct.org/files/2013/02/22162/obs_annual_report_2013_uk_web.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

112. Human Rights Committee General Comment No. 34 (Article 19: Freedoms of opinion and expression) CCPR/C/GC/34. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/453/31/PDF/G1145331.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

113. UNESCO: Freedom of expression: a fundamental human right underpinning all civil liberties. URL: https://webarchive.unesco.org/web/20160930052924/https://en.unesco.org/70years/freedom_of_expression (дата звернення: 15.01.2023).

114. UN Plan of Action on the Safety of Journalists and the Issue of Impunity. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384476> (дата звернення: 15.01.2023).

115. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 15.01.2023).

120. Report of the Special Representative of the Secretary-General on Human Rights Defenders, in accordance with General Assembly resolution 57/209, A/58/380. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/525/13/PDF/N0352513.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

121. Human Rights Committee Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine CCPR/C/UKR/CO/7. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/462/52/PDF/G1346252.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

122. Human Rights Committee Concluding observations on the eighth periodic report of Ukraine CCPR/C/UKR/CO/8. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsmmmCeqXycPDoV5Gxrp8KtvO4tw7aWqqrSja6dZBGgcAkF%2Frb7SxkDVAn8GwZyPktpdXFgmd9Xuf9Vi2tjAkz8ovKFdNphKNkVXIVHwNfTL%2F> (дата звернення: 15.01.2023).

123. Human Rights Committee Concluding observations on the fifth periodic report of Israel CCPR/C/ISR/CO/5. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsjE8R4c4NRTnrnvejYey%2FQ9EWnQY26sz%2BPk0%2BTQA>

cRpAAlIFue4n%2BRvXZead9hu22zSszcLg7RJ2Gi6oDhLTy2yOHpdQPrSorR5%2B2xzYmiDc (дата звернення: 15.01.2023).

124. Case of Ghazi Suleiman v. Sudan (228/99): Decision of African Commission on Human and Peoples' Rights, 29.05.2003. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/africa/comcases/Comm228-99.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

125. Observatory for the Protection of Human Rights Defenders Annual Report 2002 – Sudan. International Federation for Human Rights, 2003. URL: <https://www.refworld.org/docid/48747c543a.html> (дата звернення: 15.01.2023).

126. Report of the Working Group on its thirteenth session (Drafting of a Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms) E/CN.4/1998/98. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G98/112/53/PDF/G9811253.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

127. Front Line Defenders Handbook for Human Rights Defenders: What Protection Can United Nations Field Presences Provide? / Robert Archer, Ed. by Andrea Rocca. Front Line Defenders, 2012. 34 p. URL: <https://www.frontlinedefenders.org/en/resource-publication/what-protection-can-united-nations-field-presences-provide> (дата звернення: 15.01.2023).

128. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders A/74/159. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/216/24/PDF/N1921624.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

130. Resolution adopted by the Human Rights Council on 19 June 2020, 43/2. Promotion and protection of human rights in Nicaragua. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/157/08/PDF/G2015708.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

131. Resolution adopted by the Human Rights Council on 22 June 2020, 43/28. Situation of human rights in the Syrian Arab Republic. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3872624?ln=en> (дата звернення: 15.01.2023).

132. Resolution adopted by the Human Rights Council on 17 July 2020, 44/20. The promotion and protection of human rights in the context of peaceful protests. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/189/78/PDF/G2018978.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.01.2023).

133. Resolution adopted by the Human Rights Council on 17 July 2020, 44/19. Situation of human rights in Belarus. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3876052?ln=en> (дата звернення: 15.01.2023).

134. Report submitted by Hina Jilani, Special Representative of the Secretary-General on the situation of human rights defenders E/CN.4/2004/94. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/103/36/PDF/G0410336.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.03.2023).

135. Permanent Forum on Indigenous Issues Report on the sixteenth session (24 April – 5 May 2017) E/2017/43, E/C.19/2017/11. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/141/24/PDF/N1714124.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.03.2023).

136. Attacks Against Human Rights Defenders Engaged with European Companies and Investors. Forthcoming EU Directive on Corporate Sustainability Due Diligence: case studies highlighting the importance of preventing reprisals against human rights defenders. Front Line Defenders, 2023. 17 p. URL: https://www.frontlinedefenders.org/sites/default/files/csdd24_04.pdf (дата звернення: 01.06.2023).

137. Front Line Defenders. Case History: Chang Weiping, HRD, Lawyer. URL: <https://www.frontlinedefenders.org/en/profile/chang-weiping> (дата звернення: 02.06.2023).

138. Front Line Defenders. Case History: Ricardo Arturo Lagunes Gasca HRD, Lawyer, Founder. URL: <https://www.frontlinedefenders.org/en/profile/ricardo-arturo-lagunes-gasca> (дата звернення: 15.03.2023).

139. Front Line Defenders Global Analysis 2022. URL: https://www.frontlinedefenders.org/sites/default/files/1535_fld_ga23_web.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

140. Europe: Punishing compassion: Solidarity on trial in Fortress Europe. Amnesty International, 2020. 90 p. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/1828/2020/en/> (дата звернення: 20.03.2023).

141. Mandates of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders; the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions; the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association; the Special Rapporteur on the human rights of migrants; and the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children GRC 2/2020, 1 May 2020. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=25189> (дата звернення: 20.03.2023).

142. Mandates of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders and the Special Rapporteur on the human rights of migrants GRC 3/2022. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27791> (дата звернення: 20.03.2023).

143. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders (Situation of women human rights defenders) A/HRC/40/60. URL: <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/004/97/PDF/G1900497.pdf?OpenElement
(дата звернення: 02.06.2023).

144. Mandates of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders; the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression; the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association; the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Islamic Republic of Iran and the Working Group on discrimination against women and girls AL IRN 19/2022. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27573> (дата звернення: 02.06.2023).

145. Council of Europe. Human Rights Comment: Remove obstacles to the work of women's rights defenders. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/remove-obstacles-to-the-work-of-women-s-rights-defenders> (дата звернення: 02.06.2023).

146. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders A/HRC/31/55. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/015/56/PDF/G1601556.pdf?OpenElement> (дата звернення: 02.06.2023).

147. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Margaret Sekaggya A/HRC/25/55. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/190/95/PDF/G1319095.pdf?OpenElement> (дата звернення: 02.06.2023).

148. Сиройд Т.Л., Фоміна Л.О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник / За заг. ред. д.ю.н., проф. Т.Л. Сиройд. Х. Право. 2019. 472 с.

149. International Service for Human Rights: HRC52: Support consensus renewal of the UN Special Rapporteur on Human Rights Defenders. URL: <https://ishr.ch/latest-updates/hrc52-support-consensus-renewal-of-the-un-special-rapporteur-on-human-rights-defenders/> (дата звернення: 07.06.2023).

150. UN Special Procedures of the Human Rights Council. What are Communications? URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/what-are-communications> (дата звернення: 04.06.2023).

151. Resolution adopted by the Human Rights Council on 3 April 2023, 52/7. Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment: mandate of the Special Rapporteur. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G23/078/53/PDF/G2307853.pdf?OpenElement> (дата звернення: 05.06.2023).

152. About the mandate. Special Rapporteur on freedom of expression and opinion. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-freedom-of-opinion-and-expression/about-mandate> (дата звернення: 04.06.2023).

153. Resolution adopted by the Human Rights Council 15/21. The rights to freedom of peaceful assembly and of association. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/166/98/PDF/G1016698.pdf?OpenElement> (дата звернення: 04.06.2023).

154. Resolution adopted by the Human Rights Council 28/16. The right to privacy in the digital age. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/068/78/PDF/G1506878.pdf?OpenElement> (дата звернення: 06.06.2023).

155. UN Special Rapporteur on the right to privacy. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-privacy> (дата звернення: 06.06.2023).

156. Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-disappearances> (дата звернення 04.06.2023).

157. UN: OHCHR and the safety of journalists and the issue of impunity. URL: <https://www.ohchr.org/en/safety-of-journalists> (дата звернення: 05.06.2023).

158. UN: About acts of intimidation and reprisals and human rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/reprisals/about-acts-intimidation-and-reprisals-and-human-rights> (дата звернення: 07.06.2023).

159. UN: How to share information about cases of intimidation and reprisals. URL: <https://www.ohchr.org/en/reprisals/how-share-information-about-cases-intimidation-and-reprisals> (дата звернення: 07.06.2023).

160. UNESCO Observatory of Killed Journalists. URL: <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/observatory> (дата звернення: 05.06.2023).

161. UNESCO Resolution 29 “Condemnation of violence against journalists”. URL: <https://webarchive.unesco.org/web/20221010115903/https://en.unesco.org/sites/default/files/resolution29-en.pdf> (дата звернення: 05.06.2023).

162. Intergovernmental Council of the International Programme for the Development of Communication: final Report. UNESCO, 2008. 25 p. URL: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000163437&highlight=Intergovernmental%20Council%20of%20IPDC%200&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_eddede37-4df5-4124-8afc-b7d2aa44a377%3F_%3D163437qaa.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000163437/PDF/163437qaa.pdf#%5B%7B%22num%22%3A264%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2Cnull%2Cnull%2C0%5D (дата звернення: 05.06.2023).

163. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-all-persons-enforced> (дата звернення: 03.06.2023).

164. Briefing notes on Brazil: Missing journalist and indigenous rights defender. URL: <https://www.ohchr.org/ru/press-briefing-notes/2022/06/briefing->

notes-brazil-missing-journalist-and-indigenous-rights (дата звернення: 03.06.2023).

165. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (дата звернення: 03.06.2023).

166. Case of Kavala v. Turkey (Application no. 28749/18): Judgment of the European Court of Human Rights, 10.12.2019. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-199515%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-199515%22]}) (дата звернення: 02.06.2023).

167. Case of Aliyev v. Azerbaijan (Applications nos. 68762/14 and 71200/14): Judgment of the European Court of Human Rights, 20.09.2018. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-186126%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-186126%22]}) (дата звернення: 02.06.2023).

168. Case of Rasul Jafarov v. Azerbaijan (Application no. 69981/14): Judgment of the European Court of Human Rights, 17.03.2016. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-161416%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-161416%22]}) (дата звернення: 02.06.2023).

169. Case of Mammadli v. Azerbaijan (Application no. 47145/14): Judgment of the European Court of Human Rights, 19.04.2018. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-182178%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-182178%22]}) (дата звернення: 02.06.2023).

170. Case of Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan (Application no. 68817/14): Judgment of the European Court of Human Rights, 16.07.2020. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-203562%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-203562%22]%7D) (дата звернення: 02.06.2023).

171. Council of Europe Commissioner for Human Rights. Human Rights Defenders. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/human-rights-defenders> (дата звернення: 04.06.2023).

172. Council of Europe: Private Office procedure on human rights defenders interacting with the Council of Europe. URL:

<https://www.coe.int/en/web/secretary-general/procedure-human-rights-defenders> (дата звернення: 01.02.2023).

173. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL: <https://www.osce.org/odihr> (дата звернення: 03.02.2023).

174. OSCE: Human rights defenders. URL: <https://www.osce.org/odihr/human-rights-defenders> (дата звернення: 03.02.2023).

175. Human Rights Defenders in the OSCE Region: Our Collective Conscience. OSCE/ODIHR, 2007. 71 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/3/29714.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

176. OSCE: OSCE/ODIHR trains human rights defenders on how to identify, monitor and report rights violations in safe and secure way. URL: <https://www.osce.org/odihr/276291> (дата звернення: 03.06.2023).

177. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-union-agency-fundamental-rights-fra_en#:~:text=The%20EU%20Agency%20for%20Fundamental,rights%20better%20informed%20and%20targeted (дата звернення: 02.06.2023).

178. Regulation (EU, Euratom) 2021/1163 of the European Parliament of 24 June 2021 laying down the regulations and general conditions governing the performance of the Ombudsman's duties (Statute of the European Ombudsman) and repealing Decision 94/262/ECSC, EC, Euratom. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/legal-basis/statute/en> (дата звернення: 20.12.2022).

179. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with

EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення: 20.12.2022).

180. Основи права Європейського Союзу: підручник / Л.І. Адашис, Т.М. Анакіна, С.В. Вихрист та ін.; за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. Нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право. 2020. 590 с.

181. ProtectDefenders.eu. URL: <https://protectdefenders.eu/about-us/> (дата звернення: 02.06.2023).

182. Guidelines for Grant Application Temporary Relocation Programme Protectdefenders.Eu. URL: https://protectdefenders.eu/wp-content/uploads/2020/07/Guidelines-ProtectDefenders_eu-Temporary-Relocation-Programme-EN.pdf (дата звернення: 02.06.2023).

183. Protectdefenders.Eu: Zimbabwe – Harassment and arrest of defenders members of ARTUZ. URL: <https://protectdefenders.eu/zimbabwe-harassment-and-arrest-of-defenders-members-of-artuz/> (дата звернення: 22.02.2023).

184. Protectdefenders.Eu: Nicaragua – Attack on civil society and on the right to freedom of association. URL: <https://protectdefenders.eu/nicaragua-attack-on-civil-society-and-on-the-right-to-freedom-of-association/> (дата звернення: 03.06.2023).

185. Protectdefenders.Eu: Ecuador – Criminalisation and detention of human rights defenders. URL: <https://protectdefenders.eu/ecuador-criminalisation-and-detention-of-human-rights-defenders/> (дата звернення: 20.03.2023).

186. EU support for human rights defenders around the world [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630267/EPRS_BRI\(2018\)630267_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630267/EPRS_BRI(2018)630267_EN.pdf) (дата звернення: 20.03.2023).

187. The European Union Temporary Relocation Platform. URL: <https://eutrp.eu/> (дата звернення: 03.06.2023).

188. Case of European Commission v. Federal Republic of Germany C-54/08: Judgment of the Court (Grand Chamber), 24.05.2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:62008CJ0054> (дата звернення: 03.06.2023).

189. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (signed at Lisbon, 13 December 2007). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT> (дата звернення: 03.06.2023).

190. Inter-American Commission on Human Rights (IACHR). URL: http://www.oas.org/en/about/commission_human_rights.asp (дата звернення: 03.07.2022).

191. UN Human Rights Office, Inter-American Commission launch joint Action Plan on Protection of Human Rights Defenders in the Americas. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/10/un-human-rights-office-inter-american-commission-launch-joint-action-plan> (дата звернення: 03.06.2023).

192. American Convention on Human Rights: “Pact of San José, Costa Rica” (signed at San José, Costa Rica, on 22 November 1969). URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf> (дата звернення: 02.06.2023).

193. The impact of businesses on human rights in Latin American and the Caribbean – First regional debate. URL: <https://newsarchive.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=13658&LangID=E> (дата звернення 02.06.2022).

194. Inter-American Court of Human Rights. URL: https://www.corteidh.or.cr/que_es_la_corte.cfm?lang=en (дата звернення: 03.06.2023)

195. The Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information. URL: <https://ijrcenter.org/regional/african/special-rapporteur-on->

freedom-of-expression-and-access-to-information/ (дата звернення: 05.06.2023).

196. The African Commission on Human and Peoples' Rights: Mandate of the Commission. URL: <https://achpr.au.int/en/about/mandate> (дата звернення: 05.06.2023).

197. Special Rapporteur on Human Rights Defenders and Focal Point on Reprisals in Africa. URL: <https://achpr.au.int/en/mechanisms/special-rapporteur-human-rights-defenders-and-focal-point-reprisals-africa> (дата звернення: 02.06.2023).

198. International Federation for Human Rights. URL: [https://www.fidh.org/en/about-us/What-is-FIDH/#:~:text=FIDH%20\(International%20Federation%20for%20Human,Universal%20Declaration%20of%20Human%20Rights.&text=1922%E2%81%A0%E2%80%932022%3A%20FIDH%20turns%20100](https://www.fidh.org/en/about-us/What-is-FIDH/#:~:text=FIDH%20(International%20Federation%20for%20Human,Universal%20Declaration%20of%20Human%20Rights.&text=1922%E2%81%A0%E2%80%932022%3A%20FIDH%20turns%20100) (дата звернення: 03.06.2023).

199. OMCT: the Observatory for the Protection of Human Rights Defenders. URL: <https://www.omct.org/en/resources/news/the-observatory-for-the-protection-of-human-rights-defenders> (дата звернення: 03.06.2023).

200. International Federation for Human Rights: Human Rights Defenders. URL: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders> (дата звернення: 03.06.2023).

201. World Organization Against Torture (OMCT). URL: <https://www.omct.org/en/what-we-do/human-rights-defenders> (дата звернення: 03.06.2023).

202. About Amnesty International UK. URL: <https://www.amnesty.org.uk/issues/about-amnesty-international-uk> (дата звернення: 05.06.2023).

203. On the Human Rights Frontline: How the UK government can defend the defenders. Amnesty International, 2021. 25 p. URL: <https://www.amnesty.org.uk/files/2021->

02/On%20the%20Human%20Rights%20Frontline%20-%20Report.pdf?hQ0uL7htqPxuUgm98RjkTQMF99x5qnv_ (дата звернення 05.06.2023).

204. Front Line Defenders (FLD). URL: <https://www.frontlinedefenders.org/en/who-we-are> (дата звернення: 07.06.2023).

205. The Women Human Rights Defenders International Coalition (WHRDIC). URL: <https://www.defendingwomen-defendingrights.org/about/> (дата звернення: 07.06.2023).

206. Institute for Human Rights and Development in Africa (IHRDA). URL: <https://www.ihrda.org/> (дата звернення 03.06.2023).

207. West African Human Rights Defenders Network (WAHRDN). URL: <https://africandefenders.org/members/western-africa/> (дата звернення: 03.06.2023).

208. AfricanDefenders. URL: <https://africandefenders.org/about/> (дата звернення: 03.06.2023).

209. Central Africa Human Rights Defenders Network (REDHAC). URL: <https://africandefenders.org/members/central-africa/> (дата звернення: 03.06.2023).

210. Network of African National Human Rights Institutions. URL: <https://www.nanhri.org/#> (дата звернення: 02.06.2023).

211. Network of African National Human Rights Institutions: Defending Human Rights Defenders. URL: <https://www.nanhri.org/defending-human-rights-defenders2/> (дата звернення: 01.06.2023).

212. DefendDefenders: About. URL: <https://defenddefenders.org/about-us/defenddefenders/> (дата звернення 03.06.2023).

213. SouthernDefenders. URL: <https://southerndefenders.africa/about/> (дата звернення: 02.06.2023).

214. SouthernDefenders: SouthernWomen. URL: <https://southerndefenders.africa/southernwomen/> (дата звернення: 02.06.2023).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

публікації у фахових виданнях України:

1. Варнавська К.А. Організаційно-правовий механізм захисту правозахисників на міжнародному регіональному рівні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право.* 2020. № 30. С. 156-163.
2. Варнавська К.А. Правовий статус захисника у статутних і процедурно-процесуальних актах Міжнародного кримінального суду. *Юридичний вісник.* 2022. № 3. С. 203-209.
3. Варнавська К.А. Виклики діяльності правозахисників у контексті міграції: міжнародно-правовий аспект. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал».* 2023. № 3. С. 528-531.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Варнавська К.А. Деякі питання захисту жінок-журналістів у мережі Інтернет: міжнародно-правовий аспект. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 301- 304.
5. Варнавська К.А. Деякі аспекти захисту жінок-правозахисників у міжнародному праві. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994 – 2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (м. Харків, 22

листопада 2019 р.). Харків, МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ., 2019. С. 74-75.

6. Варнавська К.А. Роль правозахисників у забезпеченні права на мирні зібрання та об'єднання: міжнародно-правовий аспект. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність* : матеріали II Міжн. наук. конф. (м. Чернівці, 26 серпня 2022 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 129-131.

7. Варнавська К.А. Щодо розуміння визначення «правозахисник» у міжнародному праві. *Modern ways of solving the latest problems in science* : XXXVII International Scientific and Practical Conference (Varna, Bulgaria, September 20-23). Varna, 2022. P. 120-123.

8. Варнавська К.А. Правове регулювання статусу правозахисників у Європейському Союзі. *Конституційне право ЄС в аспекті Євроінтеграції України* : тези доповідей міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 328-330.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 14:52:31 13.07.2023

Назва файлу з підписом: Дисертація Варнавської К.А. з цифровим підписом.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 1.9 МБ

Назва файлу без підпису: Дисертація Варнавської К.А. з цифровим підписом.pdf
Розмір файлу без підпису: 1.9 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Варнавська Кароліна Андріївна

П.І.Б.: Варнавська Кароліна Андріївна

Країна: Україна

РНОКПП: 3522104887

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 21:56:19 10.07.2023

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF97040000009B662D0094A23401

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Серійний номер носія особистого ключа: Не визначено

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований